នរណាជា
ឃាតកអក្សរខ្មែរ?

ដោយ

ហ៊ិន ស៊ីថាន

អតីតសាស្ត្រាចារ្យមធ្យមសិក្សាបឋមភូមិ
វិទ្យាល័យនេតយ៉ង់ (បាត់ដំបង)
អតីតសមាជិកសមាគមអ្នកស្រាវជ្រាវឯកសារខេត្តបាត់ដំបង

គ.ស. ១៩៨៦ ព.ស. ២៥២៩

(រក្សាសិទ្ធិគ្រប់យ៉ាង)

សូមឧទ្ទិសចំពោះ

វិញ្ញាណក្ខ័ន្ធលោកឪពុក ហ៊ិន-និមស៊ា, អ្នកម្តាយ លុត-សារ៉ាត, ប្អូនប្រុស ហ៊ិន-ស៊ីធន, ហ៊ិន-ស៊ីហ៊ិន, ហ៊ិន-ចាន់ថា, ប្អូនស្រី ហ៊ិន-ចាន់ធី, ក្មួយប្រុស ហ៊ិន-រ៉េាហារ ដែលត្រូវបនខ្មែរក្រហម ប៉ុល-ពត, អៀង-សារី, ខៀវ-សំផន, នួន-ជា បានធ្វើឃាតទាំងខ្លោចផ្សារ ។

វិញ្ញាណក្ខ័ន្ធខ្មែរជាងបីលាននាក់ ដែលស្លាប់ទៅទាំងបិទភ្នែកមិនជិត ។

វិញ្ញាណក្ខ័ន្ធព្រះគ្រូ ប៉ាង-ខាត់, ព្រះវន្នរត្ន ប៉ុណ្ណ-សំភាជ ដែលពួកទមិឡបានធ្វើគត លោក នៅមុខក្រសួងឃោសនាការភ្នំពេញ និងនៅវាលចំណតយន្តហោះបែកចាន-បាត់ដំបង ។

សូមឧទ្ទិសផលវិញ្ញាណក្ខ័ន្ធអស់លោកអ្នកស្នេហាជាតិទាំងឡាយ មានលោកស៊ឹង -ង៉ុកថាញ់ ដែលបានលះបង់អ្វីៗគ្រប់យ៉ាង រហូតដល់ជីវិតផ្ទាល់ខ្លួន ដើម្បីសេរីភាព ដើម្បីរាស្ត្រខ្មែរ ដើម្បីស្រោចស្រង់ស្រុកខ្មែរពីក្រញ៉ាំកុម្មុយនិស្តនិងពីគោលដៅសហភាពឥណ្ឌូចិនរបស់យួនហូ-ជីមិញ ។

សូមឧទ្ទិសផលវិញ្ញាណក្ខ័ន្ធព្រះគ្រូអាចារ្យហែម-ចៀវ ដែលបានបូជាជីវិតនៅកោះត្រឡាចក្រោមអំណាចអាណានិគមបារាំង, លោកអៀវ-កើស ដែលស្លាប់ដោយគ្រាប់បែកពួកសក្តិភូមិ ។

សូមឧទ្ទិសផលវិញ្ញាណក្ខ័ន្ធលោកឧកញ្ញាក្រឡាហោមគង់, លោកឧកញ្ញាពិស្ណុលោកឈូកដែលបានបាត់បង់ជីវិត ដោយសារស្នាដៃខ្មែរខ្ញុំបារាំង យកលោកទៅឲ្យបារាំងសម្លាប់ ។

សូមឧទ្ទិសផលវិញ្ញាណក្ខ័ន្ធលោកឧកញ្ញាសឺន-គុយ ដែលបូជាជីវិតដើម្បីសុំឲ្យយួនព្រមទុកទំនៀមទំលាប់ វប្បធម៌ និងពុទ្ធសាសនាដល់ខ្មែរក្រោមទាំងអស់ ។

និងខ្មែរស្នេហាជាតិទាំងឡាយទៀត ដែលបានបូជាជីវិតដើម្បីប្រទេសជាតិពិតៗ ។

សេចក្តីថ្លែងអំណរគុណ

សូមថ្លែងសេចក្តីអំណរគុណដល់បណ្ឌិត ខារ៉ុល ម៉រឡែន (**Dr. Carol A. Martland**) *និង កញ្ញា ជូឌី ឡេជ័រវុដ* (**Miss Judy Legerwood**) *ដែលបានជួយសំរួលខ្ញុំ បានចូលទៅស្រាវជ្រាវឯកសារក្នុងបណ្ណាល័យក័រណែល និងបានផ្តល់ដល់ខ្ញុំនូវឯកសារមួយចំនួនធំ ជាពិសេសបានផ្តល់ថាសកម្មវិធីអក្សរខ្មែរ សំរាប់ប្រើក្នុងកំព្យូទ័រម៉ាក់ឃិនតូសនេះ ។*

សូមថ្លែងអំណរគុណដល់លោក ស៊ឹម-គិន ដែលបានជួយជំរុញឲ្យសំនេរនេះមានរូបរាង និងបានចំណាយប្រាក់កាសផ្ទាល់ទិញកុំព្យូទ័រដើម្បីសរសេរអក្សរខ្មែរនេះ ព្រមទាំងបានផ្តល់ពត៌មានផ្សេងៗ ពីកាលគាត់ធ្វើបដិវត្តន៍ខ្មែរសេរីនៅភ្នំដងរែកជាមួយលោកស៊ឹង-ង៉ុកថាញ់ ។

សូមថ្លែងសេចក្តីដឹងគុណដល់អស់លោកអ្នកទាំងអស់ ដែលបានផ្តល់ពត៌មានផ្សេងៗ ដែលមាននាមនៅក្នុងអត្ថបទនេះ ។

សូមថ្លែងអំណរគុណដល់លោកបណ្ឌិត កុល-ផេង ដែលបានផ្តល់ថាស់ប្រើកម្មវិធីគណិតូបករណ៍សំរាប់អក្សរខ្មែរដល់ខ្ញុំ ។

❊ ❊

❊

កំណត់ស្មេរ

ទោះជានៅសម័យណាក៏ដោយ ឆ្នាំណាក៏ដោយ ក្នុងរបបដឹកនាំស្រុកខ្មែរណាមួយក៏ដោយ បើស្មេររស់នៅក្នុងស្រុកខ្មែរ សំនេរបែបនេះមិនអាចសរសេរបានសោះឡើ-យ សំនេរបានសរសេរឡើងដោយគ្មានឥទ្ធិពលអ្វី ក្រុមបក្សណាមួយ ឬបុគ្គលណាមួ-យមកគ្រប់សង្កត់លើសន្តានចិត្តគំនិតស្មេរឡើយ គឺបានសរសេរក្នុងសេរីភាព១០០% តាមការយល់ឃើញ និងពិចារណាដិតដល់របស់ស្មេរផ្ទាល់ ។

សៀវភៅ « នរណាជាឃាតកររាស្ត្រខ្មែរ » នេះខ្ញុំបានសរសេរយ៉ាងបន្ទាន់ និងស្រួតជាទីបំផុត អស់កំឡុងជាងប្រាំមួយខែ ដើម្បីឲ្យទាន់តាមកាលបរិច្ឆេទដែលត្រូវផ្ញើសំណៅទៅចូលរួមប្រកួតក្នុង « ទិវាមហោស្រពខ្មែរឆ្នាំ១៩៨៧ » នាក្រុងឡុងប៊ិចរដ្ឋកាលីហ្វ័រនិញ៉ា ហេតុនេះហើយបានជាមានតក់ កង្វះសេចក្តី ខ្វះពត៌មាន ឯជំពូកក្រោយៗ ខ្ញុំបានកាត់បន្ថយបំព្រួញសេចក្តីឲ្យខ្លីចុះ ។ សរសេរចប់ក៏ផ្ញើចេញភ្លាមដោយគ្មានពេលផ្ទៀងផ្ទាត់មើលសារឡើងវិញឡើយ ទើបមានកំហុសអក្ខរាវិរុទ្ធិ នាមឈ្មោះខ្លះ ព្រមទាំងខែឆ្នាំនៃព្រឹត្តិការណ៍ខ្លះផង ។

សំណេរនេះ ខ្ញុំបានផ្ញើទៅឲ្យព្រឹត្តិប័ត្រ « ទស្សនខ្មែរ » រដ្ឋមីនីសូតាចុះផ្សាយរហូតឆ្នាំ១៩៨៩ទើបចប់។ មានមិត្តអ្នកអានជាច្រើនបានសុំឲ្យបោះពុម្ពសៀវភៅនេះទុកជាឯកសារ ។ ដោយសារខ្ញុំជាប់រវល់ខ្លាំងក្នុងសំនេរទីបីឈ្មោះ « កាលប្រវត្តិវិទ្យានៃប្រ-ទេសកម្ពុជា » ដែលលាតត្រដាងបកអាក្រាត នូវគោលបំណង ផែនការ និងគោលដៅមេដឹកនាំយួនក្នុងការលេបស្រុកខ្មែរ តើបបង្អង់សិន រហូតដល់ខែធ្នូឆ្នាំ១៩៨៩ ទើបខ្ញុំសើរើអានឡើងវិញ សាកសួរយកពត៌មាន កែសំរួល កែនាមឈ្មោះ អក្ខរាវិរុទ្ធិ ខែឆ្នាំដែលបានសរសេរខុស ជាពិសេសថែមបញ្ចូលពត៌មានជាច្រើនទៀត ដូចជាទំព័រ២៧ ឡើងជាប្រាំពីរទំព័រ, ទំព័រ១១៥ឡើងជាប្រាំទំព័រជាដើម, ឯជំពូក៥, ៦, ៧ បានសរសេរសារជាថ្មី ដោយខ្ញុំរក្សាទុកចំណងជើងនិងជំពូកដដែល កែដកចេញតែកំហុ-សប៉ុណ្ណោះដូចជាលោកម៉ែនកែនផែនដី ក្រោយពីសាកសួរមក គឺជាមនុស្សដែលលោកស៊ឹង-ង៉ុកថាញ់បានបញ្ជូនមកខាងកំពង់ធំ ពុំមែនជាឥស្សរៈក្លែងក្លាយនោះទេ ហេតុនេះហើយទើបខ្ញុំដកសេចក្តីត្រង់នេះចេញ និងថែមបញ្ចូលនូវផលវិបាកពួកខ្មែរឥស្សរៈ មកលើគ្រួសារស្មេរ ដើម្បីជាបន្ទាល់ក្នុងសម័យដែលស្មេរបានឮ បានឃើញនិងបានរស់នៅផង ។

នៅភាគខាងក្រោយ ខ្ញុំបានបន្ថែមអក្ខរានុក្រម (Glossary) និងជំពូកបន្ថែមដែលជាអត្ថបទវិចារណកថាខ្លីៗ យោងតាមព្រឹត្តិការណ៍សកលលោក ចំពោះរឿងសន្តិភាពប្រទេសខ្មែរ ដែលបានចុះផ្សាយក្នុងព្រិត្តិប័ត្រទស្សនខ្មែររដ្ឋមីនីសូតា ។

មួយទៀតឈ្មោះ ឡុង-រ៉ុីត ជាឈ្មោះនួន-ជា ជាជាតិថៃ (សម័យថៃយកបាត់ដំ-បងឆ្នាំ១៩៤១-៤៦) កាលជននេះទៅរៀនស្រុកសៀមនោះ សូមមេត្តាកែជា រុង-លើត វិញ ព្រោះសំនៀងភាសាថៃ ខ្យល់ « រ » មានសំលេងទៅជា « ល » ទើបអ្នកខ្លះហៅឈ្មោះនេះថា « លុង-លើត » ទៅវិញ ។

អរគុណ

ហ៊ិន-ស៊ីថាន

អារម្ភកថា

ការនិរាសព្រាត់ប្រាស់ដោយការកាប់សម្លាប់រង្គាលនៃបងប្អូនខ្មែរ អនុវត្តដោ-យក្រុមខ្មែរក្រហមចិននិយម រហូតដល់រលាយអស់ស្រុកទៅទៀតទៅហើយនេះ តើមិនទាន់គ្រប់គ្រាន់ល្មមនឹងឲ្យខ្មែរគ្រប់គ្នាភ្ញាក់ត្រិះរិះពិចារណា រកបុព្វហេតុពិតនៃគ្រោះមហន្តរាយនេះដើម្បីជាមេរៀន និងជាគោលការណ៍រួបរួមឡើងវិញឬ ?

ខ្មែរម្នាក់ៗសុទ្ធតែធ្លាប់បានភ្លក្ស បានប្រទះ និងខ្លះទៀតបានទាំងជួយជំរុញដ-ល់គ្រោះមហន្តរាយនេះផង ខ្លះជួយដោយអចេតនា ខ្លះទៀតដោយចេតនាតែម្តង។

សំនេរនេះគ្រាន់តែជាការសាកល្បងស្រាវជ្រាវ ពិចារណា សិក្សារកការពិតពីបុព្វហេតុ ឫសគល់ ទំនាក់ទំនងផ្សេងៗ ដែលជាបច្ច័យ ជាកត្តាធ្វើឲ្យខ្មែរស្លាប់អស់ជាងបីលាននាក់ និងនៅទីបញ្ចប់ស្រុកខ្មែរក៏ត្រូវយួនត្រួតត្រា និងធ្វើយួនូបនិយ-កម្មថែមទៀត ដែលជាដំណើរឈានទៅរកការបាត់បង់ទឹកដីនិងជាតិសាសន៍ខ្មែរជាពិតប្រាកដពេកណាស់ ស្របទៅតាមនិក្ខេបបទរបស់លោកនួន-ឃឿន ក្នុងដំ-ណើរឆ្ពោះទៅទិសខាងលិច ឬឥណ្ឌូចិនក្នុងឆ្នាំ២,០០០ ខុសតែត្រង់មហន្តរាយនេះកើតឡើងមុនការទស្សន៍ទាយរបស់លោកប៉ុណ្ណោះ ។ លោកអធិការបឋមសិក្សាអ៊ិត-សារិនក៏បានសរសេរពីការភ័ន្តច្រឡំនយោបាយ ពីគំរោងបំផ្លាញសង្គមនិងស្រុកខ្មែរដោយខ្មែរប្រហម ក្នុងសៀវភៅ « ស្រណោះព្រលឹងខ្មែរ » ក្នុងឆ្នាំ១៩៧៣ ដែលគ្មាននរណាភ្ញាក់ផ្អើលសោះ ។ ក្រៅពីឯកសារសរសេរដោយស្នេហ៍ជាតិខ្មែរ និងបរទេសនានា ខ្ញុំបានធ្វើការទាក់ទងផ្ទាល់ ដោយសម្ភាសន៍ផង និយាយទូរស័ព្ទផង ថតចូលក្នុងខ្សែអាត់ផង សរសេរឆ្លើយឆ្លងផង ដើម្បីយកពត៌មានមកបញ្ជាក់អះអាងនូវព្រឹត្តិការណ៍ផ្សេងៗ ដែលបានសន្និដ្ឋានថាជាបុព្វហេតុនៃមហន្តរាយនៃការព្រាត់ប្រាស់និរាសរបស់ខ្មែរទាំងនគរនេះ ។

តាំងពីបានចូលជំរំខៅ អ៊ីដាងថ្ងៃទី២១ វិច្ឆិកា ១៩៧៩ម៉្លេះ ខ្ញុំបានគ្រោងទុកថានឹងសរសេរពីរឿងរ៉ាវនៃការកាប់សម្លាប់ខ្មែរនេះឲ្យបាន ។ ខ្ញុំក៏ចាប់ស្រាវជ្រាវសន្សំឯកសារទុកបណ្តើរៗមកដោយសុំថតចម្លងសៀវភៅរបស់មិត្តភ័ក្តិខ្លះ របស់បណ្ណាល័យក្នុងជំរំនិងបណ្ណាល័យនៅក្រុងតាខ្មៅខ្លះ តែភាគច្រើនបានសុំថតចម្លងឯក-សារពីបណ្ណាល័យនៃមហាវិទ្យាល័យគ័រណែល (University Library Cornell) នៅទីក្រុងអ៊ីតាកា (Ithaca) រដ្ឋនីវយ៉ក (New York) សហរដ្ឋអាមេរិក ។

សំនេរនេះខ្ញុំចែកចេញជាប្រាំពីរជំពូករួមទាំងជំពូកយោបល់ផង ។

ជំពូកទីមួយបរិយាយរៀបរាប់រំលឹកពីផែនការយួនូបនិយកម្មក្នុងរាជ្យក្សត្រីអង្គម៉ី ឬដំណើរឆ្ពោះមកទិសខាងលិចលើកទីមួយ ឬផែនការរបស់ព្រះចៅមិញ-ម៉ាង, ទ្រៀង-មិញយ៉ាង, ព្រះចៅយ៉ា-ឡុង និងយួនូបនិយកម្មដែនដីកម្ពុជាក្រោម ។

ជំពូកទីពីរ គឺរំលឹកពីប្រវត្តិសាស្ត្រសម័យចុងសតវត្សទី១៩ និងដើមសតវត្សទី២០ ពីការបះបោរ អាចារ្យស្វា ពោរកំបោរ (ដណ្តើមរាជ្យ), ការតស៊ូប្រឆាំងបា-រាំងរបស់លោកឧកញ្ញាពិស្ណុលោកឈូក និងឧកញ្ញាក្រឡាហោមគង់ ដោយការគាំទ្រពីព្រះបាទនរោត្តម រហូតដល់ព្រឹត្តិការណ៍ឆ្នាំ១៩១៦, ព្រឹត្តិការណ៍ឆ្នាំ១៩២៥ ឬព្រឹត្តិការណ៍បាដេ (Bardez), ព្រឹត្តិការណ៍ឆ្នាំ១៩៤២ បាតុកម្មព្រះសង្ឃទាមទារឲ្យ

ដោះលែងព្រះគ្រូហែម-ចៀវ, ចលនារំដោះជាតិ « ខ្មែរឥស្សរៈ » ពោលគឺវគ្គបរិយាយពីគំនិតស្នេហាជាតិដំបូង ។

ជំពូកទីបីបរិយាយពីផែនការរបស់ហូ-ជីមិញ ក្នុងការលេបប្រទេសកម្ពុជា និងលាវ ដើម្បីសំរេចនូវការស្ថាបនាមហាចក្រយួន ហៅថា « សហព័ន្ធឥណ្ឌូចិន »។ ការបង្កើតខ្មែរយៀកមិញ, ផែនការយួនយៀកមិញក្នុងរវាងឆ្នាំ១៩៤៥-៥០ ។ ជំពូកនេះពិពណ៌នាអំពីផែនការនៃដំណើរឆ្ពោះមកទិសខាងលិចលើកទី២ របស់យួនហូជីមិញ ក្នុងគោលដៅបង្កើត «សហភាពកុម្មុយនិស្តឥណ្ឌូចិន» ។

ជំពូកទីបួនអធិប្បាយពីនយោបាយខុសរបស់សម្តេចសីហនុ ចាប់ពីឆ្នាំ១៩៦២ មក ដោយឃុបឃិតជាមួយចិន ជួយទ័ពយៀកកុង ដោយផ្តល់ស្បៀង អង្ករ ថ្នាំពេទ្យ ដោយមានចិនម្នាក់ឈ្មោះគួច-អាន រកស៊ីផ្តាច់មុខដឹកអង្ករថ្នាំពេទ្យ ដោយមានការអនុញ្ញាតពីសម្តេច និងការចូលហ៊ុនដោយក្រុមរាជវង្សានុវង្សខ្លះ និងអ្នកម្នាងម៉ូនិចផង ។ ការអនុញ្ញាតឲ្យដឹកអាវុធ គ្រាប់រំសេវ កាំភ្លើងធំ ដោយមាននាយទាហានខ្មែរជួយចាត់ចែងដំលើង និងដឹកនាំយកទៅឲ្យយៀកកុង ក្រោមព្រះរាជបញ្ជារបស់សម្តេចសីហនុ ។ សេដ្ឋកិច្ចស្លុះ ប្រជាពលរដ្ឋខ្វះអង្ករបរិភោគ ការសង្កត់សង្កិនរបស់អាជ្ញាធរខេត្តបាត់ដំបងទៅលើប្រជាជនតំបន់សំឡូត រហូតឲ្យមានការបះបោរឡើង និងកំណើតចលនាខ្មែរក្រហមកុម្មុយនិស្តម៉ៅនិយមហួសហេតុ ។

ជំពូកទីប្រាំបរិយាយជុំវិញបុព្វហេតុ ដែលបណ្តាលឲ្យមានការទម្លាក់សម្តេច ការប៉ុនប៉ងរបស់សម្តេចដើម្បីកាន់អំណាចវិញ ការពីឃាតដ៏អាថ៌កំបាំងលើរូបលោកវរៈសេនិយឯក សេង-ស៊ុនថៃ ។ ការវាយលុករបស់ទ័ពយៀកកុងមកលើសាធារណរដ្ឋលោកលន់-នល់ ។ រណសិរ្សរំដោះជាតិគាំទ្រដោយយៀកកុង និងមានសម្តេចជាប្រធានតែគ្មានអំណាចចាត់ចែង សីហនុចាញ់បោកចិន, យួន និងខ្មែរក្រហម ។

ជំពូកទីប្រាំមួយស្តីពីលទ្ធផលរបស់ហូ-ជីមិញ ។ ការកំទេចអន្ទាក់ទី១របស់យួន តែប៉ុល-ពតបានធ្លាក់ចូលទៅក្នុងអន្ទាក់ទី២របស់យួនទៀតដោយមិនដឹងខ្លួន ។ ការសំរេចនៃគោលបំណងរបស់ហូ-ជីមិញ ឬដំណើឆ្ពោះមកទិសខាងលិចលើកទី២ដោយសុវត្ថិភាព និងផែនការយួនូបនិយកម្មលើប្រជារាស្ត្រខ្មែរលើប្រទេសខ្មែរ ។

ជំពូកទីប្រាំពីរគឺជំពូកយោបល់ ការសាកល្បងវែកញែករកមុខឃាតកររាស្ត្រខ្មែរជាងបីលាននាក់ និងការប្រមើមើលចំពោះនយោបាយបច្ចុប្បន្ន និងអនាគតរបស់មាតុប្រទេសខ្មែរ ។ តើប្រទេសខ្មែរនឹងត្រូវបាត់បង់ពីផែនទីសកលលោកដូចចំប៉ាឬ ?

ស្មេរខ្ញុំសូមអោនកាយអភ័យទោសពីសំណាក់បងៗ និងជនខ្មែរទាំងអស់ទោះបីបានលាចាកលោកនេះទៅហើយក្តី ឬក៏នៅមានជីវិតរស់នៅសព្វថ្ងៃនៅឡើយក្តី ដែលមាននាមក្នុងអត្ថបទនេះ សូមមេត្តាខន្តីសន្តោសដល់ខ្ញុំបាទ ដែលគ្រាន់តែចង់លាតត្រដាងនូវការពិតខ្លះៗ និងបុព្វហេតុនៃមហន្តរាយនេះតែប៉ុណ្ណោះ គ្រាន់ជាពន្លឺដល់ប្អូនៗជំនាន់ក្រោយ ឬបើហោចណាស់គ្រាន់ទុកជាមេរៀន ដើម្បីកុំឲ្យមេដឹកនាំខ្មែរដើរជាន់ដានប្រវត្តិសាស្ត្រគ្រោះថ្នាក់មហន្តរាយដដែលៗបែបនេះទៀ

តទៅអនាគតកាល ។

ទោះជាយ៉ាងណាក៏ដោយ កំហុសក្នុងការសរសេរ ការភ្លាំងភ្លាត់ ការសន្និដ្ឋានមិនសមរម្យ តែងតែមានចៀសមិនរួច ព្រោះថាមនុស្សម្នាក់ៗមិនមែនសុទ្ធតែយល់ត្រូវហូតមិនដែលខុសនោះទេ L'homme n'est pas parfait ។ អាស្រ័យហេតុនេះ សូមបងប្អូនមិត្តអ្នកអានមេត្តាអភ័យទោសដោយអនុគ្រោះដល់ខ្ញុំបាទ ។

ក្រុងស៊ីអាថិល, ថ្ងៃទី៨ ខែតុលា ឆ្នាំ១៩៨៦

ហ៊ិន~ស៊ីថាន

សេចក្ដីផ្ដើម

ពេលនេះប្រទេសខ្មែរបានទទួលគ្រោះមហន្តរាយដ៏ធំលើសលប់ ដោយស្លាប់អស់ខ្មែរជាងបីលាន ព្រមទាំងអស់ទាំងស្រុកខ្មែរទៅទៀត ព្រោះតែរបបខ្មែរក្រហមដែលបានរំលាយកំទេចជាតិសាសន៍ និងវប្បធម៌របស់ខ្មែរតាមគោលបំណងរបស់យួន ដែលពួកគេបានអនុវត្តរួចម្ដងមកហើយ កាលនៅរាជ្យក្សត្រីអង្គម៉ីឆ្នាំ១៨៤០ ។ យួនបានបញ្ជាឲ្យព្រះសង្ឃខ្មែរស្លៀកពាក់ដូចព្រះសង្ឃយួន, ឲ្យមន្ត្រីខ្មែរប្រជារាស្ត្រខ្មែរស្លៀកពាក់ដូចយួន, រៀនភាសាយួន, ឲ្យកាប់ដើមពោធិ, រំលាយព្រះ, បំផ្លាញវត្តអារាម ដូចដែលពួកខ្មែរក្រហមបានធ្វើមកក្នុងពេលថ្មីៗកន្លងមកនេះ ។ កាលណោះយួនធ្វើផ្ទាល់ តែដល់មករាជ្យប៉ុល-ពត គឺក្រុមខ្មែរវង្វេងឈ្លក់នឹងទ្រឹស្ដីកាល់ម៉ាក-ម៉ៅនិយមហួសហេតុនេះ បានរំលាយគ្រឹះសង្គមខ្មែរ, វប្បធម៌និងប្រទេសខ្មែរខ្លួនឯង គ្មានប្រទេសណាមួយលើសកលលោកធ្វើបានដូចនៅឡើយ ។ ប្រជារាស្ត្រខ្មែរជិត៥០ភាគរយត្រូវគេសម្លាប់ចោល ។ ក្រុមខ្មែរគំនិតយួននេះរហូតមកដល់សព្វថ្ងៃ(១៩៨៧)គេនៅតែថា ពួកគេមិនបានសម្លាប់ខ្មែរទេ គឺពួកក្បត់ទេដែលបានសម្លាប់ខ្មែរ (សំដីរបស់ជួន-ជឿន ដែលចូលមកក្នុងជំរំខៅអ៊ីដាង នៅថ្ងៃដំបូងទី២១ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ១៩៧៩) ។

(កកន ÷ នៅថ្ងៃសុំចុះចូលជាមួយរដ្ឋាភិបាលហ៊ុន-សែន កាលពីថ្ងៃទី២៥ ខែធ្នូ ឆ្នាំ១៩៩៨... ខៀវ-សំផនបានសារភាពថា ÷ ក្រុមខ្មែរក្រហមរបស់ខ្លួនបានប្រព្រឹត្តអំពើសម្លាប់រង្គាលទៅលើប្រជាពលរដ្ឋខ្មែរពិតប្រាកដមែន ។ គាត់បាននិយាយសុំទោស និងសុំឲ្យប្រជាពលរដ្ឋខ្មែរ « បំភ្លេចអតិតកាលចោលទៅ » ។ ភ្លាមមួយរំពេជ, នាយករដ្ឋមន្ត្រីខ្មែរហ៊ុន-សែនបានថ្លែងបញ្ជាក់ បន្ទាប់ពីបានទទួលយល់ព្រមការចុះចូលថា ÷ ខ្មែរគួរលើកលែងទោស ដើម្បីសន្តិភាពនិងការសំរុះសំរួលជាតិទាំងមូល ! ។ នេះហើយជាភស្តុតាងយ៉ាងច្បាស់ បញ្ជាក់អំពីកល្បល្បិចនិងការស៊ីគ្រលុំគ្នា រវាងពួកខ្មែរក្រហមទាំងពីរក្រុមដែលជាអាយ៉ងរបស់ចិន-យួន) ។

គ្មានគ្រួសារខ្មែរណាមួយដែលថាមិនមានសាច់ញាតិ, ឪពុកម្ដាយ, បងប្អូនប្រុសស្រីឬអ៊ុំមាមីង ស្លាប់ដោយសារស្នាដៃខ្មែរក្រហមប៉ុល-ពតសោះ ។ គ្រួសារខ្លះសល់តែម្នាក់ ខ្លះមួយគ្រួសារត្រូវស្លាប់ទាំងអស់ ។ ជាឧទាហរណ៍ ប្រជាជនខ្មែរជាងដប់ពីរម៉ឺននាក់ដែលខ្មែរក្រហមជន្លៀសចេញពីក្រុងភ្នំពេញ ហើយយកមកប្រោ

សចោលនៅវាលភ្នំធិបតីនោះ ត្រូវស្លាប់វិនាសសឹងតែទាំងអស់ ។ ពេលដែលយួនឈ្លានពានចូលមកយកស្រុកខ្មែរកាលពីដើមឆ្នាំ១៩៧៩នោះ ខ្មែរអ្នកភ្នំពេញនៅវាលភ្នំធិបតីនៅរស់តែប្រមាណជាងបីពាន់នាក់ប៉ុណ្ណោះ ។ ឆ្អឹងខ្មោចខ្មែរនៅចោលរាត់រាយពេញវាលពេញគុម្ពស្បូវ រណ្ដៅខ្លះមានខ្មោចពីប្រាំរយនាក់ទៅពីរពាន់នាក់ទាំងចាស់ ក្មេង ទារកបីទទឹង ។

គេសម្លាប់ដោយគ្រប់វិធី ដែលភាសាក្រហមគេនិយាយថាគ្រប់រូបភាព គឺចាប់យកត្រង់ៗទៅសម្លាប់ ឬដាក់ឃុំក្នុងមន្ទីរដោយធ្វើទារុណកម្មសព្វបែបយ៉ាងរហូតដល់ស្លាប់ និងវិធីបង្អត់បាយឲ្យដាច់ពោះស្លាប់យ៉ាងសែនវេទនា ។ល។...

សំនេរនេះជាការសាកល្បងស្រាវជ្រាវ ពិចារណារកធាតុពិតនិងបុព្វហេតុផ្សេងៗ ដែលជាសារវន្តនាំឲ្យប្រជារាស្ត្រខ្មែរត្រូវស្លាប់វិនាស ព្រាត់ប្រាស់និរាសអស់ខ្ទង់ប្រមាណជាងបីលាននាក់នេះ ។

សំនេរនេះគ្រាន់តែចង់លាតត្រដាងនូវការពិតខ្លះៗដែលមេដឹកនាំខ្មែរខំបំបិទខំលាក់ខំសរសេរដើម្បីលាងខ្លួនពីការថ្កោលទោសពីសំណាក់កូនខ្មែរជំនាន់ក្រោយ, ពីការដាក់ទោសរបស់ប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ និងប្រវត្តិសាស្ត្រសកលលោក ។

អនិច្ចាស្រុកខ្មែរ តើថ្ងៃណាទើបខ្មែរមានមេដឹកនាំដែលចេះគិតដល់ជីវភាពរាស្ត្រខ្មែរ ដល់ការគង់វង្សនៃប្រទេសខ្មែរ !

យើងខ្វះមេដឹកនាំ ផ្ទុយទៅវិញមេដឹកនាំវៀតណាមបានធ្វើបរិច្ចាគគ្រប់យ៉ាងដើម្បីស្រុកគេ ឲ្យប្រទេសគេរីកធំទូលាយ !

សន្ធិសញ្ញាកាត់បន្ថយព្រំដែនខ្មែរ

<u>សន្ធិសញ្ញាចុះថ្ងៃទី១៨ ខែកុម្ភៈ ឆ្នាំ១៩៧៩</u> ៖

ជាសន្ធិសញ្ញាសហប្រតិបត្តិការក្នុងរយៈ២០ឆ្នាំ ហើយនិងបន្តយជាសម្ងាត់ក្នុងរវាង១០ឆ្នាំម្ដង ។ ត្រង់ខទី៤នៃសន្ធិសញ្ញានេះ បញ្ជាក់ពីការកំរិតព្រំដែនមិត្តភាពដែលគ្រោងថានឹងពិនិត្យពិភាក្សាឡើងវិញ ដោយយកព្រំដែនបច្ចុប្បន្នធ្វើជាគោល

<u>សន្ធិសញ្ញាចុះថ្ងៃទី៧ ខែកក្កដា ឆ្នាំ១៩៨២</u> ៖

ជាសន្ធិសញ្ញាកាត់បន្ថយដែនសមុទ្រខ្មែរក្នុងតំបន់កោះសេះ ដែលជាតំបន់មានប្រេងកាត ។ របបហេងសំរិន-ហ៊ុនសែនបានប្រគល់ទៅឲ្យយួន ។

<u>សន្ធិសញ្ញាចុះថ្ងៃទី២០ ខែកក្កដា ឆ្នាំ១៩៨៣</u> ៖

ស្ដីពីការកាត់បន្ថយព្រមដែនខ្មែរប្រគល់ទៅវៀតណាមជាថ្មីទៀត ។

<u>ឆ្នាំ១៩៨៤</u> ៖

ឡេ-ឌឹកថូ សមាជិកការិយាល័យនយោបាយយួនបានមកធ្វើទស្សនកិច្ចនៅកម្ពុជា ហើយបានពន្យល់ណែនាំហេងសំរិន-ហ៊ុនសែនថា ៖ តោងមានគ្រួសារយួនមួយគ្រួក្នុងចំណោមគ្រួសារខ្មែរបួនគ្រួនៅទីជនបទ និងគ្រួសារយួនមួយគ្រួក្នុងចំណោមគ្រួសារខ្មែរពីរគ្រួនៅតាមទីប្រជុំជននិងតាមទីក្រុងនានា ។

<u>សន្ធិសញ្ញាខែធ្នូ ឆ្នាំ១៩៨៥</u> ៖

សន្ធិសញ្ញាកំណត់ព្រំដែនបន្ថយដីខ្មែរជាថ្មីទៀត និងការយល់ព្រមឲ្យនិគមយួនចូលមកតាំងទីលំនៅលើដែនដីខ្មែរ ដោយឲ្យខ្មែរជួយផ្គត់ផ្គង់សព្វយ៉ាងដល់និគ-

មយួនថ្មីៗនេះ មានការយកផ្ទះខ្មែរ (ដេញម្ចាស់ចេញ) ដកដីធ្លីឲ្យទៅនិគមយួនទាំងនោះផង ។

ឆ្នាំ១៩៨៥ ៖

មេដឹកនាំវៀតណាមបានប្រកាសថា សន្ធិសញ្ញាមួយស្ដីពីការលប់ចំបាត់ព្រំដែនរវាងវៀតណាមនិងកម្ពុជា ។ សន្ធិសញ្ញានេះជាមធ្យោបាយរបស់វៀតណាមឲ្យនិគមយួនថ្មីៗចូលមកតាំងទីលំនៅដោយស្របច្បាប់លើទឹកដីខ្មែរ ថែមលើចំនួននិ-គមយួនចាស់ជិតពីរលាននាក់កាលពីមិនទាន់មានសន្ធិសញ្ញានេះ ។

សន្ធិសញ្ញាចុះថ្ងៃទី២០ ខែកក្កដា ឆ្នាំ១៩៨៨ ៖

ហ៊ុន-សែននិងង្វៀង-កូថាច់បានចុះហត្ថលេខាលើសន្ធិសញ្ញានេះ ដែលស្ដីពីការរកដំណោះស្រាយវិវាទព្រំប្រទល់ដែន រវាងសាធារណរដ្ឋសង្គមនិយមវៀត-ណាមនិងសាធារណរដ្ឋប្រជាមានិតកម្ពុជា ហើយបានចុះហត្ថលេខាលើកិច្ចព្រមព្រៀងមួយទៀតស្ដីពីលក្ខន្តិក:ព្រំដែនថ្មីនៃប្រទេសទាំងពីរ ។

ឆ្នាំ១៩៩១ ៖

និគមយួនក្នុងស្រុកខ្មែរមានចំនួនឡើងដល់បីលាននាក់ហើយ ៗបានទទួលសញ្ជាតិជាជាតិកម្ពុជា ពីរបបអាយ៉ងហេងសំរិន-ហ៊ុនសែនថែមទៀត ។

ចាប់ពីមាត់សមុទ្រឡើងរហូតទៅដល់ព្រំរួមបីមុម (ខ្មែរ-លាវ-យួន) គេបានបង្ខិតបង្គោលសីមាព្រំដែនចម្ងាយពី៣ទៅ៨គីឡូម៉ែត្រ ចូលមកក្នុងដីខ្មែរ ។ កន្លែងខ្លះបង្ខិតចូលដល់ទៅ៣០គីឡូម៉ែត្រផង ។

ពេលថ្មីៗនេះ តាមរយ:រូបភាពផ្កាយរណប (Satellite) ដែលអាមេរិកាំងថតបានៗបញ្ជាក់ថា វៀតណាមបានបង្ខិតព្រំដែនខ្មែរជាថ្មី ដោយបានជីកព្រែកមួ-យទទឹង២៥ម៉ែត្រ ចម្ងាយ៥៥០គីឡូម៉ែត្រ តាមបណ្ដោយព្រំដែនខេត្តកំពត កាត់តាមខេត្តតាកែវ កណ្ដាល ព្រៃវែង ស្វាយរៀង កំពង់ចាម ។ ប្រជារាស្ត្រខ្មែរក៏ត្រូវជាប់កំណែនជាមួយរាស្ត្រយួន ក្នុងការដ្ខានជីកព្រែក «វិញតេទី២» នេះដែរ ។ ក្នុងពេលអប់រំនយោបាយពួកអាយ៉ងហេង-សំរិន គ្រូយួនបានពន្យល់ណែនាំឲ្យពួកហេង-សំរិនយោគយល់អធ្យាស្រ័យដល់ព្រំដែនថ្មីរវាងវៀតណាម-កម្ពុជានេះ សុំកុំឲ្យនឹកគិតទៅដល់ព្រំដែនចាស់ធ្វើអ្វី ។

ការបំផ្លាញសម្បត្តិសិល្ប:វត្ថុ បុរាណវប្បធម៌ខ្មែរ

ក្នុងរបបប៉ុល-ពតកំឡុងបីឆ្នាំប្រាំបីខែម្ភៃថ្ងៃ ឯកសារអក្សរសាស្ត្រខ្មែរត្រូវបនខ្មែរក្រហមបំផ្លាញចោលខ្ទេចខ្ទី ដោយឲ្យប្រមូលយកតាមគ្រប់វត្តអារាម នូវក្រាំងគម្ពីរ សាស្ត្រាស្លឹករឹត ចំណារពុទ្ធសាសនា កំណាព្យទូន្មាន រឿងសាស្ត្រាល្បែងសាស្ត្រារឿងបុរាណនានា (សាស្ត្រាស្លឹករឹតពួកអាធមិឡបញ្ជាឲ្យយកទៅដេរធ្វើមួកពាក់ស្ទូងនិងច្រូតស្រូវ... ឯក្រាំងក្រាស់ៗក្រដាស់ធ្វើអំពីសំបកមន វាប្រមូល

យកទៅដុតចោល... ឯសៀវភៅវិញពួកវាឲ្យមូរបារីជក់ និងយកទៅគរដុតចោល (តាមផ្លូវបាត់ដំបង-ស៊ីសុផុន-ចំការចេក) ជាពិសេសសាស្ត្រាចារពីប្រវត្តិសាស្ត្រខ្មែរ ដែលពុំទាន់បានធ្វើការសិក្សាស្រាវជ្រាវនៅឡើយ តាមទីស្ថានសំខាន់ៗខ្លះដូចជា តាមវត្តអារាមតំបន់ថ្មពួក បន្ទាយឆ្មារ... តាមវត្តអារាមខាងតាកែវ អង្គរបូរី, បាភ្នំ, វត្តហារ, កាច់រទេះ (ចំណារពីប្រវត្តិថៅពញាសង្គ្រាមហុក, វត្តត្រៀល រំលង (ចំណារពីរឿងរបស់ឧកញ៉ាតេជោមាស ឰតេជោក្របាមក)...ជាដើម ។ សម្បត្តិអក្សរសាស្ត្រនេះ គួរឲ្យសោកស្តាយជាពន់ពេក និងរករកអ្វីមកប្រៀបពុំបាន ។ តាំងពីរាប់រយឆ្នាំមកហើយ ទោះបីមានចំបាំងរាំងជល់ថយ៉ាងណាក៏ដោយ ក៏សម្បត្តិវប្បធម៌ អក្សរសាស្ត្រ ប្រវត្តិសាស្ត្រទាំងអស់នោះ បាននៅគង់វង់តាមវត្តអារាមនានារហូតមក។ របបពួកឆ្វេងនិយមហួសហេតុលីលាពុលក្កចខុសគេមួយសកលលោក ដឹកនាំស្រុកមិនដល់បួនឆ្នាំផង ក៏បញ្ជាឲ្យបំផ្លិចបំផ្លាញនូវកេរ្តិ៍មរតកជាតិខ្មែរទាំងនោះអស់រលីង ។ កេរ្តិ៍មរតកខាងឯកសារអស់ទាំងនោះ យើងមិនអាចនឹងរកមកវិញបានសោះឡើយ ។

រឿងគួរឲ្យអាណោចអធ៌មមួយទៀត គឺសម្បត្តិសិល្បៈ ចម្លាក់ថ្ម រូបបដិមាករតាមប្រាសាទបុរេអង្គរនានា ត្រូវបំផ្លិចបំផ្លាញដូចតទៅ ៖

១- <u>សម័យខ្មែរឥស្សរៈ</u> ៖

ពួកអតិខ្មែរឥឥស្សរៈបាននិយាយថា ក្នុងការតស៊ូជាមួយបារាំង ពួកគេបានគាស់យកបុរាណវត្ថុបដិមាតាមបុរាណស្ថានបុរេអង្គរក្នុងតំបន់រនាមដូនសំ បាត់ដំបង ឧត្តរមានជ័យ យកទៅលក់ឲ្យឈ្មួញសៀម យកលុយទៅទិញកាំភ្លើងច្បាំងជាមួយបារាំងខ្លះ និងទុកជាសម្បត្តិផ្ទាល់របស់មេខ្មែរឥស្សរៈធ្វើជាអ្នកមាន ។

២- <u>សម័យសីហនុ-លន់នល់</u> ៖

ចៅហ្វាយអនុខេត្តបន្ទាយឆ្មារ ហ៊ុល-ទន, តាមសេចក្តីប្រកាសឲ្យការណ៍របសលោកស្មិក-យេ (នាយចំណង់នៅថ្មពួកឆ្នាំ១៩៧១-៧២), បានឲ្យទាហានគាស់យកបដិមាករស្អាតៗ តាមបុរាណប្រាសាទនានាទៅលក់ឲ្យពួកសៀម ។ ក្នុងរបររកស៊ីបំផ្លាញជាតិ ក្បត់ជាតិនេះ គេមានធ្វើលានសំងាត់សំរាប់ឧទ្ធម្ភាគចក្រចុះនៅក្នុងព្រៃជិតបន្ទាយឆ្មារ ។ ពេលយប់ទើបឧទ្ធម្ភាគចក្រសៀមចុះមកដឹកយកបដិមាករខ្មែរនោះ ។ ក្នុងរឿងលួចបុរាណវត្ថុខ្មែរនេះមានចៅហ្វាយខេត្តសេក-សំអៀតបានចូលហ៊ុនជាមួយផង ។ ជនណា ទាហានណាដែលដឹងរឿងនេះ ត្រូវហ៊ុល-ទនឲ្យពេជ្ឈឃាតយកទៅក្របែលចោលអស់ ។ តាមសំដីលោកស្មិក-យេថាហ៊ុល ទនបានសម្លាប់បំបឹទមាត់កូនទាហាននិងអ្នកស្រុកអស់ច្រើនណាស់ ។ លោកស្មិក យេបានបន្ថែមថា ហ៊ុល-ទនជាជនក្បត់ជាតិ បំផ្លាញជាតិលេខ១ ។ ដោយការកាប់សម្លាប់បំបឹទមាត់ និងអំណាចផ្តាច់ការខ្លាំងពេកនោះនៅចុងឆ្នាំ១៩៧២ ទាហានក៏បះបោររកសម្លាប់ហ៊ុល-ទនចោល តែមេពុករលួយសេក-សំអៀត (១) បានយកឧទ្ធម្ភាគចក្រទៅចុះនៅថ្មពួករំដោះកូនជីងខ្លួននេះ រួចហើយយកទៅដាក់ឲ្យលួចជាតិនៅបរប៉ៃលិនទៀត ។ ជននេះឯងដែលក៏បបំបាត់យកត្បូងទំងន់ជាងបីរយការ៉ាតនោះ ។

ព្រះកេសព្រះពុទ្ធរូបប្រកនាគបីអង្គនៅក្នុងប្រាង្គកំពូលភ្នំបាណន់ និងក្បាលអ

សុរៈទ្វារបាលត្រូវគេលួច ។ នៅជិតភូមិអូរប្រាសាទ នាយទាហានស័ក្តិប្រាំបាននាំទាហានទៅប្លន់យករូបតាព្រហ្មនិងព្រះភគនេស ។ កូនប្រាសាទបុរេអង្គរមួយនៅក្នុងដុបព្រៃ ទល់មុខបន្ទាយសឹករងស៊ីសុផុន ត្រូវពួកទាហានគាស់យកបដិមាការ។

នៅថ្មពួក ចម្ងាយពីរគីឡូម៉ែត្រពីព្រំដែន កូនប្រាសាទបុរេអង្គរជាប្រាង្គថ្មទាំងមូលមួយត្រូវសៀមយកឧទ្ធម្ភាគចក្រមកស្ទូចយកទៅតំរៀបនៅក្នុងដីសៀមទៅ ក្នុងសម័យព្រះអង្គខ្មៅ ឬឧកញ្ញាកថាថនសេក-សំអៀត ។

៣- សម័យខ្មែរក្រហម ៖

ពួកខ្មែរក្រហម តាមទ្រឹស្តីបដិវត្តន៍វប្បធម៌របស់ចិកម៉ៅ (ឪខ្មែរក្រហម) ពួកទមិឡនេះបានបំផ្លាញសម្បត្តិបូរាណនេះយ៉ាងច្រើនឥតគណនា ។ ពួកវាប្រមូលយកតាមវត្តអារាមនូវបដិមាករតូចធំ ដឹកតាមឡានទ្រុងយកទៅដូរអំបិលជាមួយសៀម ឬប្រេងឥន្ធនៈ ។ វត្តបូរាណបាណន់ក្រោមមានបូរាណវត្ថុជាច្រើន មានបដិមាព្រះពុទ្ធរូបប្រកនាគពីរឆ្លាក់ពីថ្មភក់ (Sandstone) កំពស់ពីរម៉ែត្រ តាំងពីសតវត្សទី១៨មកម្ល៉េះ និងបដិមាករជាច្រើនទៀតតំកល់ទុកក្នុងវិហារ ។ ក្នុងបរិវេណវត្តមានបូរាណវត្ថុជាច្រើន មានព្រះពុទ្ធរូបសល់តែភ្លែនទំហំប៉ុនព្រះពុទ្ធរូបនៅប្រាសាតប៉ាលិឡៃ ព្រោះទីស្ថានបាណន់ជាកន្លែងដែលព្រះបាទជ័យវរ្ម័នទី៧បានកសាងឧទ្ទិសដល់ពុទ្ធសាសនា ក្រោយពីបង្ក្រាបការបះបោរនៅតំបន់នេះរាបទាបមក ។ ពួកខ្មែរក្រហមបានរើសយកពុទ្ធរូបតូចៗទៅដូរសៀមយកអំបិល យកប្រេងសាំងម៉ាស៊ូត ឯបដិមាករធំៗពួកវាវាយកំទេចចោល ជញ្ជូនយកទៅចាក់ចោលក្នុងស្ទឹង ព្រោះពួកជនសាមាន្យអស់នេះវាត្រូវការយកព្រះវិហារទៅធ្វើជាមន្ទីរពិសោធន៍ ពេទ្យវះពោះមនុស្សរស់ ឲ្យសិស្សពេទ្យល្ងិតល្ងង់វា សិក្សាពីវិជ្ជាពេទ្យជាក់ស្តែង ។ សារមន្ទីរវត្តពោធិវាល ត្រូវពួកវារើបំផ្លាញយកបូរាណវត្ថុទៅដូរសៀម យកវិហារធ្វើជាមន្ទីរឃុំឃាំង...។ ប្រាសាទវត្តឯកភ្នំដែលជាស្នាដៃព្រះបាទឧទយាទិត្យវរ្ម័នកសាងក្នុងឆ្នាំ៩១០ បានត្រូវពួកទមិឡអន្តរធានអស់នេះ យកធ្វើជាគុកឃុំឃាំងខ្មែរដែលពួកវាចាត់ទុកថាជាសំណល់ពុករលួយនៃរបបសង្គមចាស់ ឯជញ្ជាំងធ្វើពីថ្មបាយក្រៀមផ្នែកខាងត្បូងប្រាសាទត្រូវពួកវារើគាស់វាយបំបែកយកទៅចាក់ក្រាលថ្នល់ពីវត្តឯកភ្នំមកពាមឯក មកទីប្រជុំជនដូនទាវ ។ ការបំផ្លិចបំផ្លាញវត្ថុបូរាណប្រាសាទបូរាណខ្មែរ វត្តអារាមបានធ្វើឡើងទូទាំងប្រទេសខ្មែរ គឺជាការបំផ្លាញគ្រឹះសង្គមខ្មែរឲ្យសាបសូន្យបង់ សមតាមបំណងរបស់មេដឹកនាំយួនហូ-ជីមិញតែម្តង ។

៤- សម័យយួន-ហេងសំរិន / ហ៊ុនសែន ៖

ពួកយួនបានរើយកសម្បត្តិគុរុភ័ណ្ឌតាមវត្តនានា រូវចម្លាក់តាមប្រាសាទទន្លេបាទី, ភ្នំជីសូរ, អង្គរបូរី... សារមន្ទីរសាលារចនាដឹកយកទៅស្រុកវាបឹងបន្តយកទៅលក់នៅហុងកុង ពួកហេង-សំរិនក៏លួចគាស់យកបូរាណវត្ថុយកទៅលក់ឲ្យសៀម-យួនដែរ ។ ពួកយួនបានគាស់យកកោដិមាសនៅចេតិយតំកល់ព្រះសារីរិកធាតុនៅមុខស្ថានិយរថភ្លើងក្រុងភ្នំពេញ ។ ពួកវាលួចយកក្បាលព្រហ្មពីក្នុងសារមន្ទីរវត្តពោធិវាល...។

៥- ពួកចលនាតស៊ូខ្មែរ ៖

មេពួកចលនាតស៊ូរប៉េះរប៉ោះតាំងពីឆ្នាំ១៩៧៨មក សុទ្ធតែរស់ដោយឲ្យពួកទាហានគាស់យកបូរាណវត្ថុតាមប្រាសាទនានាទៅលក់ឲ្យសៀម ប្លន់រាស្ត្រយកមាសពេជ្រ ។ កូនទាហានរបស់ស្វី-ធឿន, សព្វថ្ងៃរស់ក្រុងតាកូម៉ា (រដ្ឋវ៉ាស៊ីនតោន)បាននិយាយថា ៖ ស្វី-ធឿនបានឲ្យទាហានចូះទៅគាស់មកបដិមា ឬវាយយកព្រះកេស (ក្បាលអ្នកតា) យកមកលក់ឲ្យសៀម ។ សព្វថៃទាហានរ.ជ.រ.ប.ខ.ខ្លះកំពុងតែបំផ្លិចបំផ្លាញគាស់យកបូរាណវត្ថុពីប្រាសាទនានាទៅលក់ឲ្យសៀមដែរ ដូចជាឧត្តមសេនិយឡៃ-វិរៈ រួមជាមួយទាហានវរសេនិយទោវិបុល ទៅគាស់បូរាណវត្ថុនៅប្រាសាទយាងដង្គំ (សារពត៌មានអង្គរបូរី ចុះថ្ងៃទី៣១ មករា ១៩៩១), លោកកែម-ចែង, ស័ក្តិបួនស៊ីថា, ឈ្មោះឆៃ និងលោកផ្កាយមួយឃួន-រឿន បានគាស់យករូបបដិមាលោកកេតេស្វរៈព្រហស្កប្រាំ កំពស់ពីរម៉ែត្រពីរតឹក ទៅលក់តថ្លៃជាមួយថៃជាតម្លៃ៧លានបាត (សារពត៌មានអង្គរបូរីចុះថ្ងៃទី៣១ មករា ១៩៩១) ជាដើម...។

កូនសម្តេចសីហនុ, នរោត្តម-ចក្រពង្ស, ក៏ជាមេខាងបំផ្លាញវត្ថុបុរាណខ្មែរម្នាក់ដែរ ដោយបញ្ជាឲ្យកូនទាហានទៅគាស់យកបុរាណវត្ថុតាមប្រាសាទនានា មកលក់ឲ្យពួកឈ្មួញសៀម ។ ទិញផ្ទះតម្លៃ១លានបាតនៅសុរិនឲ្យប្រពន្ធជាតិថៃ (ប្រពន្ធទី៦) ប្រពន្ធប្រាំទៀតនិងកូននៅប៉ារីស៍ ។

<u>កំណាត់</u> ៖ តំបន់ភាគខាងលិចខេត្តបាត់ដំបង ថ្មពួក សំបូរដោយបូរាណប្រាសាទបុរេអង្គរជាច្រើន ខ្ពង់ជិតប្រាំរយកន្លែង ។ ប្រាសាទបុរេអង្គរអស់ទាំងនោះច្រើនក-សាងពីឥដ្ឋ ត្រូវបាក់បែករលំគរជាពំនូក ជាទួលអ្នកតា កប់ទាំងរូបបដិមាករនៅក្នុងពំនូកនោះ ។ ទីបូរាណស្ថានអស់ទាំងនោះនៅពុំទាន់បានធ្វើកំណាយស្រាវជ្រាវនៅឡើយក្នុងសម័យកោះសន្តិភាពរបបសម្តេចសីហនុនោះ ។ សៀមតែងតែចូលមកលួចជីកគាស់យកបូរាណវត្ថុតាមប្រាសាទអស់នោះជារឿយៗដូចជា ប្រាសាទកំពែងព្រាវចម្ងាយខ្ពង់ដប់គីឡូម៉ែត្រខាងលិចស្វាយចេក, ប្រាសាទមេបុណ្យ, ប្រាសាទបន្ទាយទាបក្នុងក្រុមប្រាសាទបន្ទាយឆ្មារជាដើម...។

បើខ្មែរគ្រប់គ្នា គ្រប់របប គ្រប់និន្នាការនាំគ្នាបំផ្លាញជាតិឯងយ៉ាងនេះ តើពួកគេនាំគ្នាទៅរំដោះជាតិ ឬក៏នាំគ្នាទៅរំដោះយកអំណាចដើម្បីបំផ្លាញជាតិ ?

(១) ជាជនពុករលួយជាងគេមួយក្នុងរបបសាធារណរដ្ឋលន់-នល់ រកស៊ី (មិនបាច់មានដើមទុន) រត់ពន្ធជាមួយនាយទុនធំៗនៅបាត់ដំបងដឹកទាំងទូវទេះភ្លើង រកស៊ីជាមួយសុង-សាក់ក្នុងការកាប់ព្រៃឈើខ្មែរយកទៅលក់នៅស្រុកសៀម មេលួចបុរាណវត្ថុខ្មែរទៅលក់ឲ្យឈ្មួញសៀម ។ ដោយពុករលួយខ្លាំងពេកក៏ត្រូវផ្លាស់ចេញក្នុងឆ្នាំ១៩៧៤ (ជំនួសដោយឧត្តមសេនិយសរ-ហោរ) តែបាននិយាយប្រាប់ពួកនាយទុននៅបាត់ដំបង រដ្ឋការខេត្តនានា គ្រូបង្រៀនថា ខ្ញុំនឹងវិលត្រឡប់មកវិញជាចៅហ្វាយខេត្តបាត់ដំបងដដែល ។ មែនសេក-សំអៀតបានវិលមកវិញនៅដើមឆ្នាំ១៩៧៥ ពុករលួយលើសដើម ។ ជាចៅហ្វាយខេត្តជួយទ័ពសម្តេចឪ (ពួកខ្មែរក្រហម) ដោយដឹកកាំភ្លើង គ្រាប់រាល់ៗខែ ទៅផ្តល់ឲ្យខ្មែរក្រហម ពី៨ទៅ១០ឡាន GMC ទាហាន ។ ជាពេជ្ឈឃាតសំលាប់បំបិទមាត់រាស្ត្រខ្មែរ ជនណាដែលដឹងពីអំពើក្បត់ជាតិរបស់សេក-សំអៀត នឹងត្រូវពួកដៃដល់ក្របែលចោល ដូចជាកូនទាហានពីរនាក់នៅបន្ទាយព្រៃជ្រូក (ផ្លូវពីស៊ីសុផុនទៅក្រឡាញ់) ដែលហ៊ានសួរមេបញ្ជាការឈ្មោះម៉ា-អួន ពីរឿងដឹកកាំភ្លើងនិងគ្រាប់ចូលទៅក្នុងតំបន់ខ្មាំង ។ ជាជនល្មោភស្រី, ក្នុងការិយាល័យខេត្ត សេក-សំអៀតមានលេខាធិការផ្ទាល់ខ្លួន សុទ្ធជាស្រីក្មេងៗចំនួន៧នាក់, មានប្រពន្ធចុងជ្វានៅចំការសំរោង, ឲ្យគេរកស្រីៗយកមកឲ្យដូចជាកូនកាត់ចិនយួននៅផ្សារ

ក្រោម ផ្លូវលេខពីរកន្លះ យកមកឲ្យសេក-សំអៀតក្នុងល្វាចមួយនៅម៉ូតែលខេត្តក្រោយសាលាទក្សិណា (ល្វាចនោះស្មេរកំពុងអង្គុយលេងនៅជើងម៉ាថ្មមុខផ្ទះជួល, ផ្ទះលោកម៉ាត់-រឿមអ្នកធ្វើកាតចិនឃួន) ។ តាមញ៉ៀវសាស្ត្រាចារ្យកូលាប-សាលីវត្តតែមិនបាន តែបានសាស្ត្រាចារ្យចេញឆ្នាំ១៩៧៣ម្នាក់នៅវិទ្យាល័យអ៊ាប-យុតទេវិញ ។ ទាក់ទងបានអ្នកគ្រូបឋមសិក្សាម្នាក់ឈ្មោះតាន់-យក់ស៊ានទៅទក្សិណាសាលា (Ecole primaire groupe sud) ទល់មុខវត្តកំផែងហើយទិញផ្ទះនៅកាច់ជ្រុងសាលាទក្សិណា និងផ្លូវទៅបរ-ប៉ៃលិន និងកូនឡានហុងដាមួយឲ្យទៀតផង ។ ដោយសារជននេះប្រើអំណាចជិះជាន់ផ្តាច់ការ ដូចជាស្តេចត្រាញ់ដាប-ឈួន ឬកថាថនឈុំ (ស្តេចត្រាញ់ចុងក្រោយបង្អស់, តំណាទី៥នៃត្រកូលចៅហ្វាបែន ដែនបាត់ដំបង ចង្វាត់បូព៌ានៃរាជាណាចក្រថៃ) នោះទើបសេក-សំអៀត មានរហស្សនាមក្រៅមួយទៀត ដែលអ្នកបាត់ដំបងដាក់ឲ្យថា ព្រះអង្គខ្មៅ ។

ជំពូកទី១
រំលឹកប្រវត្តិសាស្ត្រ

ដោយសារតែជម្លោះរវាងរាជវង្សក្សត្រខ្មែរ ដែលចង់សោយរាជ្យ ទើបបណ្ដាលឲ្យមានការជ្រៀតជ្រែកពីបរទេសជិតខាង ដែលចូលមកជួយច្បាំងដណ្ដើមរាជ្យឲ្យក្សត្រខ្មែរ រួចហើយទារយកសរគុណ ដោយសុំយកខេត្តនេះ-ខេត្តនោះទៅជារបស់សៀមឬរបស់យួន ។ ប្រទេសខ្មែរក្នុងសតវត្សទី១៨-១៩ បានក្លាយទៅជាព្រលានចំបាំងរវាងទ័ពសៀមនិងទ័ពយួន ។ ប្រជារាស្ត្រស្លាប់ហិនហោចព្រាត់បងប្អូន កូនចៅគ្មានពេលល្ហែ ។ ពេលសៀមថយទៅស្រុកវិញ សៀមតែងតែគៀរយកគ្រួខ្មែរ ប្លន់ប្រមូលយកភោគទ្រព្យខ្មែរមិនដែលខាន ។ ក្នុងអតីតកាល រាស្ត្រខ្មែរមិនដែលស្គាល់សន្តិភាពសោះ ។

ដោយសារព្រះរាជាអង្គចន្ទចងស្ពានមេត្រីនឹងយួន ទើបនាំឲ្យព្រះអនុជអង្គអិម និងព្រះអង្គដួងភៀសរត់ទៅប្រទេសសៀម ។ ព្រះចៅអធិរាជយួនមិញ-ម៉ាងបានចាត់មេទ័ពឈ្មោះទ្រឿង-មិញយ៉ាង នាំទ័ពចូលមកតាំងនៅក្នុងស្រុកខ្មែរ តាមសេចក្ដីសុំរបស់ស្ដេចខ្មែរអង្គចន្ទ ដើម្បីការពារអំណាចស្ដេចដេះក្រែងទ័ពថៃចូលមកយាយី ។

ព្រះចៅយួនមានបំណងនឹងយកស្រុកខ្មែរទាំងមូលធ្វើជាដែនដីយួន ទុកជារនាំងដើម្បីទប់ទល់ជាមួយសៀម ដែលកាលណោះក៏ជាអាណាចក្រខ្លាំងពូកែមួយដែរ នៅក្នុងអាស៊ីភាគអគ្នេយ៍ ។ មិនគ្រាន់តែមានកោលបំណងចង់យកស្រុកខ្មែរប៉ុណ្ណោះទេ ស្ដេចយួនបានរៀបចំផែនការ ធ្វើយួនូបនិយកម្មលើប្រជារាស្ត្រខ្មែរ បំបាត់វប្បធម៌ អារិយធម៌ ព្រះពុទ្ធសាសនាថេរវាទ អក្សរសាស្ត្រ របៀបស្លៀកពាក់ពោលគឺយួនត្រូវតែបំបាត់នូវអ្វីៗទាំងអស់ដែលជាខ្មែរចោលចេញ ហើយបង្ខំឲ្យខ្មែរសិក្សាភាសាយួនថែមទៀត ដើម្បីសំរួលដល់ការទាក់ទង ។ ក្នុងឯកសារយួនគេហៅខ្មែរថា អានារ្យជន (Barbarians) គឺជនដែលមិនស្គាល់អារ្យធម៌រុងរឿង ឬ ជនព្រៃផ្សៃ ។

ការលើកយកប្រវត្តិសាស្ត្រត្រង់វគ្គនេះមកភ្ជាប់ជាបឋមហេតុក្នុងការសរសេរនេះ គឺខ្ញុំមានគោលបំណងចង់ឲ្យខ្មែរទាំងអស់ យល់និងបានដឹងឲ្យច្បាស់ថា យួនបានរៀបចំនិងបំបាត់ជាតិខ្មែរ លេបស្រុកខ្មែរ រំលាយវប្បធម៌ខ្មែរច្បាស់ណាស់ ។ ហើយថែមពីលើនេះទៀត ខ្ញុំចង់បង្ហាញថា យួនគេបានសិក្សា ធ្វើវិភាគនូវការបរាជ័យរបស់ដូនតាគេ ក្នុងការដែលធ្វើយួនូបនិយកម្មមិនសំរេច មកលើប្រទេសខ្មែរក្នុងឆ្នាំ១៨៤០ ។ ហេតុនេះហើយ ទើបមេដឹកនាំយួនហូ-ជីមិញ បានរៀបចំផែនការធ្វើយួនូបនិយកម្មប្រទេសខ្មែរសារជាថ្មីម្ដងទៀត ដែលមានចែងនៅក្នុងបណ្ដាំហូ-ជីមិញ (Ho's testament) ក្នុងគោលដៅត្រួតត្រាអាស៊ីអគ្នេយ៍ទាំងមូល ។

ហេតុដែលខ្ញុំលើកយកប្រវត្តិសាស្ត្រត្រង់ណោះមករំលឹក ព្រោះចង់បង្ហាញពីគោលបំណងពិតប្រាកដរបស់យួនមកលើស្រុកខ្មែរ ។ កាលនោះព្រះចៅយួនបានចេញរាជបញ្ជាឲ្យមេទ័ពយួនអនុវត្តផែនការយួនូបនិយកម្មលើប្រជារាស្ត្រខ្មែរ និង

ប្រទេសខ្មែរ ដែលឯកសារយួនបានសរសេរពីព្រះរាជបញ្ជាមិញ-ម៉ាងទៅទ័ពព្រះអង្គ (១) ថា ៖

ពួកអនាវ្យជន (ក្នុងស្រុកខ្មែរ) បានក្លាយមកជាកូនចៅរបស់យើងហើយឥឡូវនេះ ហើយលោកត្រូវតែជួយពួកគេ ហើយបង្រៀនគេអំពីទំនៀមទម្លាប់របស់យើង... ជាឧទាហរណ៍ យើងបានឮមកថា ដី(កសិកម្ម)សំបូរហើយមានជីរជាតិណាស់ ហើយសំបូរគោ(សំរាប់ភ្ជួរ)... ប៉ុន្តែប្រជាជនគ្មានការចេះដឹងពីកសិកម្ម(ទាន់សម័យ)សោះ, គេប្រើតែចបត្រសេះ ចបកាប់ ជាជាងប្រើកម្លាំងគោ ។ គេធ្វើស្រែដែលគ្រប់គ្រាន់ឲ្យគេបរិភោគពីរដងក្នុងមួយថ្ងៃ តែគេមិនស្តុកស្រូវទុកទេ ។ វត្ថុដែលត្រូវការចាំបាច់រាល់ថ្ងៃដូចជា សំពត់អាវ, សូត្រ, ទា និងជ្រូកថ្លៃខ្លាំងណាស់...។ វត្ថុកំរអស់នេះ គឺបណ្តាលមកពីខ្មែរខ្ជិល... ហើយបញ្ហារបស់យើងចំពោះលោកគឺ បង្រៀនពួកគេឲ្យចេះប្រើគោ, បង្រៀនពួកគេឲ្យចេះបង្កើនផលស្រូវឲ្យបានច្រើន, បង្រៀនពួកគេឲ្យចេះដាំដើមមន, ចេះចិញ្ចឹមជ្រូកនិងទា...។ ហើយចំពោះភាសាវិញ លោកត្រូវតែបង្រៀនពួកគេឲ្យចេះនិយាយភាសាវៀតណាម ។ (របៀប)ស្លៀកពាក់និងប្រើគុតាមទំនៀមយើង ក៏ត្រូវតែពួកគេធ្វើតាមដែរ ។ បើសិនជាមានទំនៀមទំលាប់ណាហួសសម័យ ឬជាទំនៀមទំលាប់ដែលព្រៃផ្សៃ ក៏គួរតែកែសំរួល ឬក៏បង្ក្រាបកុំឲ្យដើរបួច (1) ។

យួនូបនិយកម្ម
ឬដំណើរឆ្ពោះមកទិសខាងលិច

ក្រោយដែលព្រះអង្គចន្ទសុគតដោយរោគចុះមួលក្នុងឆ្នាំ១៨៣៤(២) លើព្រះទីនាំងនាវាកំពង់កោះស្លាកែតមក មេទ័ពយួនអុងលៅឬទ្រឿង-មិញយ៉ាង បានលើកក្សត្រីអង្គមី ជាបុត្រីបន្ទាប់ឲ្យឡើងសោយរាជ្យ ដោយមិនយកក្សត្រីបែនបុត្រីទី១ទេ ព្រោះគេចោទថាក្បត់ ដោយព្រះមាតារត់ទៅសៀមជាមួយព្រះអង្គអិមនិងព្រះអង្គដួង ។

លោក David P. Chandler បានស្រង់ឯកសារយួនដែលស្តីពីការលើកក្សត្រីអង្គមីនេះ ត្រង់ទំព័រ១២៥ថា ៖ « ដើម្បីធ្វើជាអធិបតីក្នុងការតែងតាំងក្សត្រីអង្គមីនេះ ស្តេចយួនមិញម៉ាង បានបញ្ជូនមន្ត្រីយួនមកពីក្រុងព្រៃនគរ ហើយនៅក្នុងរោងពិធីដែលគេសង់ឡើងដើម្បីប្រារព្ធការតែងតាំងនោះ ក្សត្រីអង្គមីព្រមទាំងអានុជទាំងអស់ត្រូវឈរបែរព្រះភក្ត្រឆ្ពោះទៅទិសខាងជើង ប្រឈមនិងព្រះរាជសាររបស់ស្តេចយួនដែលអនុញ្ញាតឲ្យព្រះនាងសោយរាជ្យ ។ ក្នុងពេលនោះតំណាងនិងអស់មន្ត្រីយួនឈរបែរមុខទៅទិសខាងត្បូង ដូចដែលព្រះចៅអធិរាជយួនតែងធ្វើយ៉ាងនេះ នៅក្នុងព្រះរាជវាំងព្រះអង្គឯក្រុងហ្វេនោះ » ។

កាលបានឡើងសោយរាជក្នុងឆ្នាំ១៨៣៥ នោះព្រះនាងគ្មានអំណាចអ្វីសោះ

(១) អ្នកប្រវត្តិសាស្ត្របស្ចឹមប្រទេសស្គាល់ថា ឈ្មោះទ្រឿង-មិញយ៉ាង តែឯកសារខ្មែរស្គាល់ថាឈ្មោះង្វៀង-យ៉ាំងធុយ (Nguyen Van Thuy) ហៅក្រៅថា អុងលៅៗ ។

(២) ឯកសារមហាបុរសខ្មែរទំព័រ១០៨៨ ឯសៀវភៅលោកដេវីដ-ឆាន់ល័រថា ឆ្នាំ១៨៣៥ ។

ការចាត់ចែងកិច្ចការផែនដី គឺពួកសេនាបតីដែលស្ថិតនៅក្រោមការត្រួតត្រារបស់ទ្រឿង-មិញយ៉ាងទាំងអស់ ។ ទ្រឿង-មិញយ៉ាងបានតាំងបន្ទាយត្រួតត្រានៅភ្នំពេញ ហើយត្រិះរិះរកតែឱកាសល្អដើម្បីយកប្រទេសកម្ពុជាទៅធ្វើជាស្រុករបស់យួនប៉ុណ្ណោះ (2) ។

អុងលៅក៏ចាប់អនុវត្តផែនការឃ្លួបនិយកម្មរបស់ព្រះចៅមិញ-ម៉ាង ។ ដើម្បីសំរេចកិច្ចការនេះ ស្តេចយួនបានដាក់ទ័ពយួនចំនួន៥០,០០០(ប្រាំម៉ឺន)នាក់ត្រួតត្រាលើស្រុកខ្មែរ មានបន្ទាយធំនៅភ្នំពេញ និងនៅខេត្តពោធិសាត់ ។

កាលបើដូច្នេះ អំណាចផែនដីទាំងមូលក៏ធ្លាក់មកលើកណ្តាប់ដៃយួនទាំងអស់(៣)។ យួនបានបញ្ចេញអំណាចយ៉ាងឃោរឃៅមកលើរាស្ត្រខ្មែរ គឺបង្ខំមន្ត្រីខ្មែរឲ្យស្លៀកពាក់ជាយួន ឲ្យរាជការខ្មែររកស្បៀងអាហារចិញ្ចឹមទាហានយួន យួនបានបៀតបៀនយាយីព្រះពុទ្ធសាសនា ដេញព្រះសង្ឃខ្មែរឲ្យចុះចេញពីវត្ត (3) ឲ្យព្រះសង្ឃខ្មែរស្លៀកពាក់ដូចព្រះសង្ឃយួន ឲ្យកាប់ដើមពោធិ រំលាយវត្តអារាមខ្មែរយកទៅសង់វិហារយួន បំផ្លាញព្រះពុទ្ធបដិមាករ ឲ្យរាស្ត្រខ្មែរមន្ត្រីខ្មែររៀនភាសាយួន និងស្លៀកពាក់តាមយួន (ជាឧទាហរណ៍ គឺសំណល់អាវបំពង់វែង ដែលស្រីខ្មែរមិនវះចំហៀងដូចជាអាវផាយស្រីយួនទេ បែរជាដេរភ្ជិតជាប់គ្នាទៅវិញ ខ្មែរខ្លះយល់ច្រឡំថាជាអាវខ្មែរបូរាណ) យួនផ្លាស់ឈ្មោះទីក្រុងភ្នំពេញ ឲ្យហៅថា « ណាំយ៉ាង » (4) គឺយួនរៀបចំរំលាយវប្បធម៌ អក្សរសាស្ត្រ ទំនៀមទំលាប់ខ្មែរ និងសាសនាខ្មែរជាមុន ព្រោះវាជាគ្រឹះដែលទ្រទ្រង់នូវការរស់រានរបស់ប្រជាជាតិខ្មែរនិងប្រទេសខ្មែរ ។

ក្នុងការអនុវត្តន៏ផែនការនេះ យួនបានបញ្ជូនស្នងការនយោបាយដប់ប្រាំមួយនាក់ ក្រុមការចិតសិបនាក់ និងគ្រូដប់នាក់មកភ្នំពេញ ដើម្បីរៀបចំស្នូលនៃផ្នែករដ្ឋបាលត្រួតត្រាស្រុកខ្មែរ ។ គេចែកផែនការគេជាបួនវគ្គ ៖

វគ្គទី១- គឺរៀបចំខេត្តខ្មែរជាថ្មី ដោយដកចៅហ្វាយខេត្តខ្មែរចេញ រួចដាក់ចៅហ្វាយខេត្តជាយួន ។ ស្រុកខ្មែរក្លាយទៅជាខេត្តយួនហៅថា ត្រាន់ តាយថាញ់ ។ ខេត្តទាំងអស់ត្រូវដូរឈ្មោះខ្មែរចេញ ហើយដាក់ឈ្មោះជាពាក្យយួនជំនួសវិញ ។ ក្នុងការរៀបចំនេះ យួនត្រូវរកឲ្យមានស្នងការថ្នាក់ទាបខ្ពង់ម្ភៃនាក់ ដែលមានចំណេះខាងធ្វើស្រែ និងខាងវិជ្ជាជានាយទាហាន ដើម្បីដឹកនាំរាស្ត្រខ្មែរ និងដឹកនាំត្រួតត្រាខេត្តខ្មែរទាំងអស់ ។

វគ្គទី២- គឺបើកផែនការវាយសំរុកពង្រីកបង្កបង្កើនផល, បង្ហាត់ពលទាហានខ្មែរឲ្យបានច្រើនសំរាប់ទប់នឹងសៀម និងស្តុកស្រូវទុកឲ្យបានច្រើនដើម្បីចិញ្ចឹមកងទ័ពយួន ។

វគ្គទី៣- ការបង្រៀនខ្មែរឲ្យចេះភាសាយួន ដើម្បីសំរួលដល់ការទាក់ទងគ្នា ។

វគ្គទី៤- គឺជាការជំរុញផែនការធ្វើអាណានិគមស្រុកខ្មែរ ដោយយកនិគមជនចិន និងអ្នកទោសយួន ឲ្យមកតាំងទីលំនៅៗលើទឹកដីខ្មែរ ដើម្បីបង្រៀនទំនៀមទំលាប់យួនដល់ប្រជាជនខ្មែរឲ្យធ្វើតាម ។

(៣) តាមសៀវភៅសង្ខេបពង្សាវតាប្រទេសកម្ពុជារបស់លោករ.គោរិទ ថាមេទ័ពយួនធំៗមានបីនាក់គឺទ្រឿង-មិញយ៉ាង, ផាំ-វ៉ាំងយ៉ាង និង វ៉ាំង-ណាង ។

អុងផៀងគុន (ទ្រឿង-មិញយ៉ាង) អគ្គមេបញ្ជាការយួន កាលបានជាធំនៅស្រុកខ្មែរហើយ បានរៀបចំគំរោងការយ៉ាងច្បាស់ប្រាកដណាស់ ក្នុងការយកស្រុកខ្មែរធ្វើជាស្រុកយួន ។ វត្តមានព្រះឧបរាជ(អ៊ិម) និងព្រះអង្គដួងនៅខេត្តបាត់ដំបង ជាឧបសគ្គមួយរារាំងដល់គំរោងការណ៍មេទ័ពយួននេះ (5) ។ កាលនោះព្រះចៅសៀមបានចាត់ឲ្យព្រះអង្គអ៊ិមមកគង់នៅខេត្តបាត់ដំបង និងព្រះអង្គដួងមកគង់នៅខេត្តមង្គលបូរី ។ ទ្រឿង-មិញយ៉ាងក៏រកឧបាយកលផ្សេងៗ និងយកយួនចំណោងព្រះហស្ថដែលស្ដេចយួនបានថ្វាយមកព្រះអង្គចន្ទនោះជាភ្នាក់ងារនាំលិខិត និងនិយាយបោកព្រះអង្គអ៊ិមជាសម្ងាត់ ថាឲ្យព្រះអង្គអ៊ិមរត់ចូលទៅស្រុកខ្មែរចុះ យួននឹងថ្វាយរាជសម្បត្តិ ។ ដោយចង់សោយរាជ្យ ព្រះអង្គអ៊ិមក៏ទូលបង្គាច់ព្រះអង្គដួងថា ប្រុងក្បត់បំរុងរត់ចូលយួន ។ ព្រះចៅសៀម ព្រះពុទ្ធឡិតឡានភាល័យ ក៏ចាប់ព្រះអង្គដួងដាក់ក្ដីយកទៅក្រុងទេព (ក្រុងបាងកក) ។ ដើម្បីរត់ទៅស្រុកខ្មែរនោះ ព្រះអង្គអ៊ិមបានចាប់យកក្រមការខេត្តបាត់ដំបង គឺលោកបាឡាត់រស់ទៅជាមួយផង ក្នុងឆ្នាំរកានព្វស័កគ.ស.១៨៣៧ ។ ព្រះអង្គកៀរយកគ្រួខ្មែរតាមផ្លូវរៀងមកដល់ពោធិសាត់ ។ នៅទីនោះយួនក៏ចាប់ឃុំព្រះអង្គអ៊ិមព្រមទាំងរាជវង្សានុវង្សនាំមកភ្នំពេញ ដល់ពេលយប់ស្ងាត់ក៏នាំព្រះអង្គអ៊ិមនិងព្រះញាតិចុះទៅព្រៃនគររួចបន្តយកទៅឃុំទុកនៅក្រុងហ្វេទៅ ។ ស្តេចយួនធៀវ-ទ្រី បានចេញរាជសារមកទ្រឿងមិញយ៉ាងនៅភ្នំពេញបញ្ជូនសម្តេចចៅហ្វាទល្ហៈឡុង១សម្តេចចៅពញាហ៊ូ១ ឧកញ្ញាក្រឡាហោមមាន់១ ឲ្យចុះទៅគាល់ស្តេចនៅក្រុងហ្វេ រួចឃុំសេនាបតីខ្មែរទុកនៅទីនោះ ។ ក្រោយមកទ្រឿង-មិញយ៉ាងចាត់សេនាទាហានឲ្យឃុំខ្លួនក្សត្រីអង្គម៉ី អង្គបែន អង្គពៅ និងអង្គស្ងួន នាំយកទៅស្រុកយួនជាសម្ងាត់ទៀត ។ ទៅដល់ក្រុងលង់ហោរ អុងដុងដុកចៅហ្វាយខេត្តៗលង់ហោរ (Vinh Long) បញ្ជូនតែក្សត្របីអង្គទៅក្រុងហ្វេ ឃាត់ទុកព្រះអង្គបែនព្រោះវាចោទថាក្បត់វា ហើយក៏ធ្វើគតព្រះអង្គបែន ដោយជ្រមុជទឹកសម្លាប់នៅស្រុកលង់ហោរនោះទៅ (6) ។

ផែនការដកចៅហ្វាយខេត្តខ្មែរ និងការចាប់ក្សត្រីអង្គម៉ី ព្រមទាំងរាជវង្សខ្មែរយកទៅឃុំទុកនៅទីក្រុងហ្វេ ជាបុព្វហេតុធ្វើឲ្យខ្មែរកាន់តែយល់ច្បាស់ថា យួនប្រុងរំលាយប្រទេសខ្មែរមែនទែនហើយ ។ សេចក្តីក្តៅក្រហាយក៏កើតមានឡើងទូទាំងប្រទេសខ្មែរ ។ រាស្ត្រខ្មែរគ្រប់ខេត្ត និគមជនបទជំនុំគ្នាកជាស្នាគ្របក្សពួក ពីម្តៃហាសិប ឬមួយរយនាក់ ដឹកនាំដោយមេដែលគេទុកចិត្ត បះបោរច្រួលច្របល់ក្នុងកំឡុងខែកញ្ញានិងតុលា១៨៤០ ។ ក្នុងការបះបោរនេះ មេស្នាគ្របក្សពួកតែងប្រជុំទាក់ទងគ្នាទៅវិញទៅមក ។ ការបះបោរជាដំបូង លេចចេញមកពីម្តុំខេត្តភាគខាងកើតក្រុងឧដុង្គ តាមជួរមាត់ទន្លេ មានខេត្តល្វាឯម, ស្រីសឈរ, ខេត្តកណ្តាលស្ទឹង ខេត្តគៀនស្វាយ, ខេត្តខ្សាច់កណ្តាល, ខេត្តភ្នំពេញជាដើម ។ នៅពេលដែលបានដំណឹងថា យួនបានចាប់សេនាបតី ក្សត្រីអង្គម៉ី ព្រមទាំងរាជវង្សខ្មែរបាត់ទៅហើយ ។ ដំណឹងនេះបានផ្សព្វផ្សាយយ៉ាងរហ័ស ពីស្រុកមួយទៅស្រុកមួយ ពីខេត្តមួយទៅខេត្តមួយទៀត ។ ក្នុងកំឡុងខែឧសភា១៨៤១ ការបះបោរបានឡើងដល់កំរិតជាអតិមរិមា។ មេស្នាគ្របក្សពួកក៏សន្មត់គ្នាបះឡើងព្រមៗគ្នាក្នុងកំឡុងវេលា៨ថ្ងៃលើកគ្នាទៅឡោមព័ទ្ធបន្ទាយយួននានាគ្រប់ស្រុកខេត្តឃុំតំបន់ កាប់សម្លាប់យួនទាំ

ងស៊ីវិលទាំងទាហាន នៅគ្រប់ទីកន្លែងដែលគេជួបប្រទះ ។ គមនាគមន៍រវាងទីក្រុងត្រូវដាច់ ។ ពួកខ្មែរបះបានឡោមព័ទ្ធទ័ពយួន ដែលអាចត្រួតត្រាតែទីក្រុង ឯកងទ័ពយួនតាំងនៅដាច់ស្រយ៉ាល មានសេចក្ដីភិតភ័យជាខ្លាំង ។ ក្រុមខ្មែរបះខ្លះមានទាំងព្រះសង្ឃជាមេដឹកនាំផង (7) ចំនួនខ្មែរបះបោរកាលនោះឡើងដល់ជាងបីម៉ឺននាក់ ដែលធ្វើឲ្យនេទ័ពទ្រឿង-មិញយ៉ាង មិនដឹងរកវិធីណាដើម្បីទប់ទល់នឹងខ្មែរបះបោរឲ្យបានស្ងប់ទៅវិញបាន ។ (8) យួនដែលរួចជីវិតពីទ័ពខ្មែរបះបោរ ក៏នាំគ្នារត់មកជ្រកជាមួយទ័ពធំក្នុងបន្ទាយខេត្តពោធិសាត់ និងបន្ទាយធំនៅភ្នំពេញ ។

ដោយសំណូមពរពីមន្ត្រីខ្មែរនិងចៅហ្វាយខេត្តពោធិសាត់ (9) សុំឲ្យព្រះចៅសៀមព្រះណាំងក្លាវបញ្ជូនព្រះអង្គដួង មកស្រោចស្រង់ស្រុកពីកណ្ដាប់ដៃយួននោះព្រះចៅក៏បញ្ជាឲ្យពញាបៈឌិនតេជោនាំទ័ពសៀម ១៥,០០០នាក់ ដង្ហែរព្រះអង្គដួងចូលមកស្រុកខ្មែរ តាមរយៈបាត់ដំបង និងកេណ្ឌរាស្ត្រខ្មែរបញ្ចូលជាមួយទ័ពសៀម បាន៣៥,០០០នាក់ លើកចូលទៅឡោមបន្ទាយខេត្តពោធិសាត់បានដោយមិនចាបចេះធ្វើគ្រាប់កាំភ្លើងធំបាញ់ផ្លោងចូលក្នុងឆេះបន្ទាយយួន មេទ័ពយួនក៏សុំចុះចាញ់ មិនហ៊ានទទួលច្បាំង ទ្រង់ក៏លើកទ័ពខ្មែរ-សៀមបន្តមកវាយកំចាត់យួនចេញពីក្រុងឧដុង្គនិងភ្នំពេញទៀត ។

ដោយអស់សង្ឃឹមនឹងធ្វើយួនូបនិយកម្មស្រុកខ្មែរ និងបរាជ័យក្នុងការប៉ុនប៉ងដាក់ព្រះអង្គអ៊ិមឲ្យសោយរាជ្យវិញនោះ (ព្រោះខ្មែរលែងជឿ) នៅចុងឆ្នាំ១៨៤១ ទ្រឿង-មិញយ៉ាងក៏ដកថយទ័ពយួន យកព្រះអង្គអ៊ិម ក្សត្រីអង្គម៉ី និងព្រះរាជវង្សានុវង្ស ព្រមទាំងគៀរគ្រួខ្មែរជាងប្រាំមួយពាន់នាក់ ចុះទៅដែនកម្ពុជាក្រោម រួចហើយភេផ្ញើលិខិតទៅក្រុងហ្វេ សុំទទួលទោសដែលធ្វើការមិនបានសំរេច រួចហើយទ្រឿង-មិញយ៉ាងក៏ផឹកថ្នាំបំពុលធ្វើអត្តឃាតខ្លួនស្លាប់ទៅ (10) ។

ស្ដេចយួនក៏បញ្ជូនមេទ័ពឈ្មោះ អុង ខាំសាយ ដាយថាន់ នាំទ័ពជាច្រើននាំយកទៅព្រះអង្គអ៊ិម និងក្សត្រីអង្គម៉ី ព្រមទាំងរាជវង្សខ្មែរ ពីខេត្តមាត់ជ្រូក មកទុកនៅបន្ទាយភ្នំពេញ ។ ចំបាំងរវាងខ្មែរនិងយួន កាលនោះមិនចាញ់មិនឈ្នះ ទើបមេត័ពយួននិងពញាបៈឌិនសុំចរចាគ្នាឈប់ច្បាំង ហើយទទួលស្គាល់ព្រះអង្គដួងជាក្សត្រខ្មែរទាំងអស់គ្នា ហើយសុំឲ្យយួនប្រគល់ក្សត្រីអង្គម៉ី ព្រមទាំងរាជវង្សានុវង្សខ្មែរមកវិញជាថ្នូរ និងឈ្លើយសឹកយួន-ចាមដែលសៀមឃុំទុកជាឈ្លើយកាលមុននោះ ។ ដើម្បីសេចក្ដីសុខដល់បណ្ដារាស្ត្រ ព្រះអង្គដួងក៏សុខចិត្តយកសៀមនិងយួនធ្វើជាអាណាព្យាបាលលើស្រុកខ្មែរ ។

ផែនការយួនូបនិយកម្មត្រូវបរាជ័យ ដោយខ្មែរបានដឹងខ្លួនទាន់ តែដើម្បីកុំឲ្យខាតទន់ខ្លាំងពេក យួនក៏ថយទៅ តែទៅតាំងទ័ពសង់បន្ទាយកាន់កាប់រក្សខេត្តខ្មែរដែនកម្ពុជាក្រោម ជាមាំមួន តាំងពីទ្រាំងត្រើយត្បូង មាត់ជ្រូក ក្រមួន-ស ពាម ទឹកខ្មៅ ពលលាវ ព្រះត្រពាំង ព្រៃកប្បស្សី... ជាដើម ។

មុននឹងចូលដល់ផែនការយួនូបនិយកម្ម ខ្ញុំសូមរំលឹកត្រួសៗដែរ អំពីចលនាតស៊ូរបស់ខ្មែរកម្ពុជាក្រោម ដែលប្រឆាំងនឹងនយោបាយបំបាត់ទំនៀមទំលាប់ខ្មែរបំផុតពូជខ្មែរម្ចាស់ស្រុកនៅដែនដីកម្ពុជាក្រោម ។

វិធានការដែលយួនប្រើសម្លាប់ខ្មែរក្រោម និងការតស៊ូរបស់ខ្មែរក្រោម

ក្នុងឆ្នាំ១៧៧៦ ខ្មែរនៅភាគខាងក្រោមនៃដែនកូសាំងស៊ីនបានបះបោរឡើង វាយកំចាត់យួនដែលប្រើវិធីឃោរឃៅសម្លាប់ខ្មែរ (ខេត្តព្រះត្រពាំង) ។ ឆ្លៀតឱកាសនោះ ព្រះអង្គនន់ក៏លើទ័ពខ្មែរចូលទៅវាយដណ្តើមយកខេត្តវិញឡុង (ឡុង-ហោរ) និងខេត្តម៉ិថូ (មេ-ស) មកវិញ (11) ។

ក្នុងរជ្ជកាលព្រះអង្គចន្ទទី២ (១៨០៦-១៨៣៤) ស្របពេលដែលព្រះអង្គម្ចាស់ង្វៀង-អាន ប្រកាសខ្លួនជាស្តេចយួន ហើយច្បាំងជាមួយពួកយួនបះបោរតៃសឺននោះ ចៅហ្វាយខេត្តខ្មែរនៅខេត្តព្រះត្រពាំងឈ្មោះឧកញាសួស បានក្រោកឡើងកេណ្ឌទ័ពច្បាំងបណ្តេញយួនឈ្លានពាន ឯស្តេចខ្មែរបែរជាបញ្ជូនទ័ពទៅជួយស្តេចយួនទៅវិញ ។

ក្រោយមកក្នុងរជ្ជកាលក្សត្រីអង្គម៉ី (១៨៣៤-១៨៤១) ដោយឈឺចិត្តនឹងយួនដែលយាយីបំផ្លាញទំនៀមទម្លាប់ និងព្រះពុទ្ធសាសនា លោកចៅហ្វាយគុយ នៅខេត្តព្រះត្រពាំងបានក្រោកឡើងកេណ្ឌទ័ពច្បាំងបណ្តេញយួនទៀត ដោយមានសេនាជំនិតប្រាំនាក់គឺ ភូឈ្លួយគង់, ហ៊្មឹនឯក, តាម៉ង់, ទេសាសោម និងមនោរស់ ។ ទ័ពលោកតាំងទីនៅតំបន់ផ្លូវដួង ។ ការតស៊ូរបស់លោកចៅហ្វាយគុយត្រូវបរាជ័យព្រោះភូឈ្លួយគង់ក្បត់ចូលដៃនឹងអុងលូវ មេទ័ពយួនដែលសន្យាថានឹងឲ្យភូឈ្លួយគង់ឡើងទីជាឧកញាជំនួសចៅហ្វាយគុយ ។ ភូឈ្លួយគង់បានប្រាប់កិច្ចការអាថ៌កំបាំងទ័ពចៅហ្វាយគុយដល់យួនអស់គ្មានសល់ រហូតរកមធ្យោបាយសម្លាប់សហការីរួមតស៊ូជាមួយគ្នា មានហ៊្មឹនឯក, តាម៉ង់, ទេសាសោម និងមនោរស់អស់ទៀត ។ ចៅហ្វាយគុយត្រូវយួនចាប់ រួចវាតែងតាំងជាភូឈ្លួយវា ។ ពេលដែលព្រះចៅយួនមិញ-ម៉ាងចេញបញ្ញាតិឲ្យខ្មែរក្រោមបោះបង់ទំនៀមទម្លាប់ ព្រះពុទ្ធសាសនាថេរវាទ នោះលោកចៅហ្វាយបានទាមទារប្រឆាំងនឹងការកែប្រែនេះ លោកសុខចិត្តឲ្យយួនសម្លាប់លោកចុះ ឲ្យតែយួនព្រមសន្យារក្សាទុកទំនៀមទំលាប់ព្រះពុទ្ធសាសនាឲ្យខ្មែរក្រោម ។ អុងលូវបានប្រហារជីវិតឧកញាគុយនៅមុខសាលាឃុំបិនឌឹក ។ ប្រជារាស្ត្របានយកសពឧកញាគុយ មកធ្វើបុណ្យបញ្ចុះក្នុងចេតិយមុខវត្តពោធិសាលរាជ ក្នុងខេត្តព្រះត្រពាំង ។ ឯភូឈ្លួយគង់ដែលក្បត់ចៅហ្វាយគុយ ក៏ត្រូវមេទ័ពយួនចាប់ដាក់ទ្រុងសម្លាប់ចោលដែរ ។ (12)

ក្នុងឆ្នាំ១៨៤៧ រជ្ជកាលព្រះអង្គដួង ខ្មែរខេត្តព្រះត្រពាំងក្នុងស្រុកចាប់ភ្លើងម្នាក់ឈ្មោះឡោម-សោមបានក្រោកឡើងដឹកនាំការតស៊ូប្រឆាំងនឹងយួន សងសឹកជួសលោកឧកញាគុយផង និងដេញយួនចេញពីកម្ពុជាក្រោមផង ។ លោកមានសេនាឯក សេនាប្រោញ និងមឿង-សោមជាជំនួយ ។ ឡោម-សោមបានវាយឈ្នះយួនហើយបានទាំងសម្លាប់ចៅហ្វាយខេត្តយួនអុងបូផង ។ ទ័ពលោកឡោម-សោមវាយចូលដល់ផ្លូវដួង ហើយបានសម្លាប់យួនជាច្រើនផង ។ តែយួនបានបញ្ជូនទ័ពយ៉ាងច្រើនមកពីខេត្តខាងកើត មកទប់ទ័ពឡោម-សោម ។ យួនចាប់ឡោម-

សោមបានដាក់ទ្រុងយកទៅក្រុងហ្វេ ហើយស្តេចយួនផៀវ-ទ្រី ក៏បញ្ជាឲ្យសម្លាប់លោកទៅ ។ (13)

ក្នុងគំរោងការវាតទីចុះមកទិសខាងលិច និងពង្រឹងស្ថានភាពយួនផង ក្នុងឆ្នាំ ១៨៥៦ យួនសង់បន្ទាយយ៉ាងមាំនៅទីរួមខេត្តឃ្លាំងបាសាក់(Soctrang) ។ លោកចៅហ្វាយស្រុកសុកបានក្រោកឡើងកេណ្ឌទ័ពវាយកំចាត់យួនយ៉ាងក្លាហានគ្រប់ទីកន្លែងក្នុងតំបន់ទំនប់និងកំពង់ត្រប់ (Thuan Hoa) ។

ក្នុងឆ្នាំ១៨៥៩ លោកសេនាសួស នៅខេត្តឃ្លាំងបានក្រោកឡើងតស៊ូវាយកំ-ចាត់យួននៅមហាទប់ (Hoa Thuan) និងចុងបាឡាង (An Ninh) ។ ក្នុងការតស៊ូជាងបីឆ្នាំ ខ្មែរបានសម្លាប់ឧត្តមមេបញ្ជាការយួនពីរនាក់ផង មួយឈ្មោះអុងឡាន់-សម និងមួយទៀតឈ្មោះអុងឡាន់-បិនស៊ី ។ តែក្រោយមកលោកសេនាសួសបានត្រូវពួកចាម ដែលជាសម្ពន្ធមិត្តយួនលួចបំពុលលោកស្លាប់ទៅ ។

ក្នុងឆ្នាំ១៨៦០ ក្នុងខេត្តឃ្លាំងបាសាក់ (Soctrang) មានបងប្អូនពីរនាក់ឈ្មោះសេនាទា សេនាមាន់ នៅឡោម ពូយ៉ា (Nhu Gia) បានក្រោកឡើងកេណ្ឌទ័ពតស៊ូ តែដោយទ័ពយួនច្រើនសន្ធឹកពេក លោកត្រូវបង្ខំនាំទ័ពថយទៅភូមិឡុង ថាន់ក្នុងតំបន់ត្រា ខា ខេត្តពលលាវ (Baclieu) រួចលោកបាននាំទ័ពវាយច្រានយួនរហូតដល់ពាមបូ លីវ ។ ដោយយួនបានជំនួយទ័ពចាម ជ្វារ ថែមមកជាច្រើនទៀត លោកសេនាទាក៏ត្រូវពួកជ្វារបាញ់លោកដោយកាំភ្លើងស្លាប់ជីវិតទៅ ។ ពលទាហានបានយកសពលោក ទៅបញ្ចុះលើកូនកោះមួយក្បែរវត្តខ្មែរនៅខ្វែង បបិល ក្នុងខេត្តពលលាវ ។

សម័យទ្រឿង-មិញយ៉ាងត្រួតត្រាស្រុកខ្មែរនោះ ខ្មែរនិងយួនត្រូវការជាចាំបាច់នូវ ព្រែកវិញតេ ដោយជីកភ្ជាប់ពីមាត់សមុទ្រ ចូលមកចម្ងាយ៥៣គ.ម. ។ ក្នុងការជីកព្រែវិញតេនេះ មេទ័ពយួនបានទទួលដាវអាជ្ញាសឹកមួយ និងព្រះសង្ការត្រាពីស្តេចខ្មែរព្រះអង្គចន្ទ ដើម្បីត្រួតត្រាការជីកព្រែកនោះ ។ មនុស្សជាប់កំណែនមានខ្មែរ និងយួនលាយគ្នា ។ គេចែកជាក្រុមដើម្បីវែកអាចម៍ដីចេញពីក្នុងបាតព្រែក ។ ក្នុងក្រុមនិមួយៗមានយួនម្នាក់ដើរមុខ យួនម្នាក់ដើរក្រោយ និងយួនម្នាក់ទៀតដើរកណ្តាលជួរ ដើម្បីគក់ឬតប់ឲ្យខ្មែរដើរទៅមុខឲ្យលឿន ។ យួនតែងរករឿងចោទខ្មែរថាចង់រត់គេច ឬមិនធ្វើការជាដើម រួចខ្មែរនោះៗក៏ត្រូវទោស ហើយយកទៅកប់ដីត្រឹមកបីៗនាក់ ធ្វើជាមុមជើងក្រានដាំតែអុង ។ ពេលដែលយួនវាដុតភ្លើងដាំតែនោះ ខ្មែរអ្នកទោសពើបំរះដោយក្តៅនឹងភ្លើង យួនវាស្រែកថា កុំកំពើក « ប្រយ័ត្នកំពប់តែអុង » គឺដាំតែឲ្យលោកធំយួន ។

នេះជារបៀបសម្លាប់ខ្មែរយ៉ាងសាហាវព្រៃផ្សៃ ខ្មែរគ្រប់ៗគ្នាតែងរំលឹករឿងនេះប្រាប់តកូនតចៅ ជាបុព្វហេតុធ្វើឲ្យខ្មែរស្អប់យួនរហូតដល់ឥឡូវ ។ ដល់ពេលជីកព្រែករួចហើយ យួនគេលួចប្រាប់គ្នីគ្នាគេទាំងអស់ឲ្យដឹងជាមុន ឯខ្មែរគេមិនឲ្យដឹងសោះទេ ។ គេយកឃ្នាងវែងមកដាក់គាបកខ្មែរបន្តគ្នាដប់នាក់ ម្ភៃនាក់ ឬរាប់រយនាក់ដោយយកលេសថា កុំឲ្យខ្មែររត់ចោលកំណែនជីកព្រែក ។ រួចហើយមេទ័ពយួនក៏បញ្ជាឲ្យទម្លាយដីមុខទំនប់ ឲ្យទឹកសមុទ្រហូរចូលព្រែកជីកលិចលង់ស្លាប់ខ្មែរវិនាសអន្តរាយអស់គ្មានសល់ ព្រោះកជាប់ឃ្នាងពើមិនរួច ។ ដោយសារការ

សម្លាប់ខ្មែរយ៉ាងឃោរឃៅបែបនោះហើយ ទើបខ្មែរនៅតំបន់ព្រៃកដីកវិញតេ និង នៅតំបន់ជួរភ្នំប្រាំពីរ មានភ្នំពពាល ភ្នំអកយំជាដើមកើតសេចក្ដីឈឺចាប់ក្ដៅក្រហាយនឹងយួនដែលធ្វើទារុណកម្មកាប់សម្លាប់ខ្មែរយ៉ាងសាហាវព្រៃផ្សៃដូច្នេះនោះ ក៏ក្រោកឡើងប្រមូលគ្នីគ្នាតស៊ូវាយសងសឹកនឹងពួកយួន រហូតសម្លាប់បានមេទ័ពយួន និងសេនាទាហានជាច្រើននាក់ ដែលបាក់ទ័ពរត់ចុះពីស្រុកខ្មែរទៅ ។

ការតស៊ូរបស់ខ្មែរក្រោមមានមកជាហូរហែរហូតមកដល់ពេលថ្មីៗនេះ ជាឧ-ទាហរណ៍នៃការតស៊ូមួយក្នុងចុងឆ្នាំ១៩៨៥ និងដើមឆ្នាំ១៩៨៦ជាដើម ដែលយួនកុម្មុយនិស្ដហូ-ជីមិញ បានគ្រោងសម្លាប់ខ្មែរក្រោមទៀត ។ ការតស៊ូនេះបានកើតឡើងនៅក្នុងដែនដីស្ត ក្នុងខេត្តឃ្លាំង និងក្នុងភូមិកោះប្រហាតក្នុងខេត្តពលលាវ ។ ក្នុងកំឡុងខែធ្នូ ១៩៨៥ យួនយៀកមិញបានបញ្ឆោតប្រជាជនខ្មែរប្រុសៗក្នុងភូមិកោះប្រហាត យ៉ារ៉ាយ ផ្ដៅអណ្ដែត ដាំគិន ដាំយ៉ីយ ព្រៃកហូរផុង ថាយកទៅទទួលលោកធំ ឬថាយកទៅហាត់ហ្វឹកហ្វឺន ហើយបញ្ចូលក្នុងរោងដាក់ស្រូវជប៉ុនដុតសម្លាប់ទាំងរស់អស់រាប់រយនាក់ គ្រាន់តែអ្នកភូមិផ្ដៅអណ្ដែតតែមួយមានស្លាប់ចំនួនសែសិបនាក់ទៅហើយ (14) ខ្លះទៀតពួកវាបញ្ឆោតឲ្យឡើងលើទូកសមុទ្រ រួចវាចោះពន្លិចទូកសម្លាប់ខ្មែរ ។

យើងឃើញថា គ្រប់វិធានការណ៍ យួនធ្វើការសម្លាប់ខ្មែរជានិច្ចគ្មានឈប់ឈរសោះឡើយ ។ បុព្វហេតុដើមគឺមកតែពីស្ដេចខ្មែរកើតវិវាទគ្នាដណ្ដើមរាជបល្លង្កដណ្ដើមអំណាចគ្នារវាងរាជវង្សឯង ទើបទៅពឹងយួនឲ្យមកជួយ យួនក៏បានលេសនេះឯងចូលមកកាន់កាប់ខេត្តខ្មែរទាំងឡាយនៅកម្ពុជាក្រោម និងធ្វើការកាប់សម្លាប់រង្គាលប្រជាជនខ្មែរ តែអកុសលខ្មែរមិនចេះផ្សាយការដែលយួនសម្លាប់ខ្មែរនេះដល់ពិភពលោកសោះ ។

វៀតណាមូបនិយកម្មកម្ពុជាក្រោម

ដោយធ្វើយួននូបនិយកម្មកម្ពុជាលើមិនបានសំរេច យួនបានចូលទៅត្រួតត្រាដែនដីកម្ពុជាក្រោមជាមាំមួនមួយរយៈ ពេលដែលខ្មែរកំពុងតែសាងខ្លួន ស្ដារប្រទេសដែលទើបនឹងរួចពីមហន្តរាយដោយសង្គ្រាម ។ តាំងពីព្រះចៅមិញ-ម៉ាងរហូតព្រះចៅយ៉ា-ឡុង ស្ដេចយួនបានអនុញ្ញាតឲ្យខ្មែរក្រោមបោះបង់ចោលទំនៀមទំលាប់ អក្សរសាស្ដ្រ ការស្លៀកពាក់ជាខ្មែរ ព្រមទាំងព្រះពុទ្ធសាសនាថេរវាទផង ។ ជាដំបូងគេចាប់កែប្រែឈ្មោះខេត្តជាខ្មែរ ដាក់ជាភាសាយួនវិញ ។ ខេត្តខ្មែរនៅកម្ពុជាក្រោមទាំងអស់មាន១៧ខេត្ត តែនៅជំនាន់អាណានិគមបារាំង គេបានកែប្រែទៅជា២១ខេត្ត ។ ខេត្តទាំងឡាយដែលយួនបានកែប្រែមានដូចតទៅ ៖

<u>ឈ្មោះជាខ្មែរ</u>	<u>ឈ្មោះកែប្រែជាភាសាយួន</u>
១- ខេត្តកំពប់ស្រកាត្រី ឬចង្វាត្រពាំង	កែជា Bien Hua រួច Phuoc Thanh រួច Phuoc Long
២- ខេត្តរោងដំរី	កែជា Tay Ninh
៣- ខេត្តព្រៃនគរ	កែជា Saigon រួច Gia Dinh Cholo រួច Ho Chi Minh

៤- ខេត្តផ្សរំអំបើស	កែជា Ben Tre រួច Kien Hoa
៥- ខេត្តមេ-ស	កែជា My Tho រួច Dinh Tuong
៦- ខេត្តកោះគង	កែជា Go Cong រួច Long An
៧- ខេត្តព្រែកឫស្សី	កែជា Can Tho រួច Phong Dinh
៨- ខេត្តលង់ហោរ	កែជា Vinh Long
៩- ខេត្តព្រះត្រពាំង	កែជា Tra Vinh រួច Vinh Binh
១០- ខេត្តផ្សារដែក	កែជា Sadec រួច Kien Phong
១១- ខេត្តមាត់ជ្រូក	កែជា Chau Doc
១២- ខេត្តឃ្លាំង (បាសាក់)	កែជា Soctrang រួច Khanh Hung រួច Ba Xuyen
១៣- ខេត្តទឹកខ្មៅ	កែជា Camau រួច Quan Long រួច An Xuyen
១៤- ខេត្តពាម	កែជា Hatien
១៥- ខេត្តក្រមួនស	កែជា Rachgia រួច Kien Giang, Chuong Thien
១៦- ខេត្តពលលាវ	កែជា Baclieu រួច Baclien
១៧- ខេត្តពាមបារាំជ	កែជា Long Xuyen រួចជា An Giang
១៨- ខេត្តតាមោក	កែជា Thudomot រួច Binh Duong, Binh Long
១៩- ព្រះសួគ៌ា	កែជា Baria រួច Phuoc Le, Phuoc Tuy, Binh Tuy
២០- អូរកាប់	កែជា Cap St. Jacques រួច Vung Tau
២១- (ឈ្មោះថ្មី)	កែជា Tan An

ស្រុកនិងទីកន្លែងខ្លះទៀត ដែលយួនបានកែប្រែជាឈ្មោះយួនគឺ ៖

រាំលព្ធស	កែជា Dong Nai
ឧកញ្ញាឌិន	កែជា Gia Dinh
កោះត្រឡាច	កែជា Con Son
កោះត្រល់	កែជា Phu Quoc
ស្រុកអណ្តូងទឹក	កែជា Long Phu
សង្កាត់ព្រែកគយ	កែជា Rachgoi
សង្កាត់ព្រែកចាក	កែជា Chac Vang
សង្កាត់ផ្តៅពេន	កែជា Lo Vieng
សង្កាត់ដងក្តោង	កែជា Bai Gi
សង្កាត់កូនក្អែក	កែជា Ngang Ho
សង្កាត់ដើមពោធិ	កែជា Lam Vo
សង្កាត់ខ្វិនតាង	កែជា Dinh My
សង្កាត់ដែនង	កែជា Lieu Tu

សង្កាត់តានាវ	កែជា Bang Lang
សង្កាត់បឹងអន្សា	កែជា Bung Sa
សង្កាត់ទន្លេឯត្បូង	កែជា My Than
សង្កាត់ឯលិច	កែជា Lich Hoi Thuong
សង្កាត់ផ្ទោរអណ្តែត	កែជា Giang Noi ។ល។

រូបគំនូរផែនទីនេះ
គូរដោយលោកថាច់-ស៊ី
អតិតចាងហ្វាងអង្គរបុរី
និងជាអតិតប្រធាន
សមាគមខ្មែរកម្ពុជាក្រោម
ប្រចាំរដ្ឋកាលីហ្វ័រនិញ៉ា

នៅឈ្មោះខ្មែរជាច្រើនទៀតដែលយើងមិនអាចដាក់ឲ្យគ្រប់បាន

ផែនទីដែនដីកម្ពុជាក្រោមចំនួន១៧ខេត្ត ដែលក្លាយទៅជាវៀតណាមខាងត្បូង ចំ-ពោះផ្នែកខាងត្បូងព្រៃនគរ សភាអាណានិគមបារាំងបានសំរេចប្រគល់ទៅឲ្យព្រះថៅបៅដាយក្នុងយប់ថ្ងៃទី២១ ឧសភា ឆ្នាំ១៩៤៩ ។ (ដកស្រង់ចេញពីសារពត៌មានអង្គរបុរី រដ្ឋកាលីហ្វ័រនិញ៉ា អត្ថបទរបស់លោកថាច់-ប៊ុនរឿង ថ្ងៃទី១៥ មិនា ៨៧)

ដោយសារខ្វះឯកសារ ខ្ញុំគ្មានលទ្ធភាពនឹងរៀបរាប់នូវឈ្មោះ ស្រុក ឃុំ សង្កាត់ទាំងអស់នៅដែនដីកម្ពុជាក្រោម ដែលយួនបានកែក្រែជាភាសាយួននោះឡើយ។

យួនធ្វើអាណានិគមកម្មប្រជារាស្ត្រខ្មែរក្រោម

ក្នុងសម័យទ្រឿង-មិញយ៉ាង ដែលយួនបានអនុវត្តផែនការយកស្រុកខ្មែរធ្វើជាស្រុកយួននោះ ឯកសារសៀមបានហៅខ្មែរថា «ប្រជាជនយួនថ្មី» ។ បន្ថែមលើការបង្ខំឲ្យខ្មែរបោះបង់ទំនៀមទំលាប់ អក្សរសាស្ត្រ ព្រះពុទ្ធសាសនាថេរវាទចោល

និងឲ្យខ្មែររៀនភាសាយួន ស្តេចយួនបានបញ្ញត្តឲ្យខ្មែរក្រោមទាំងអស់ យកសែត្រកូលទៅតាមពាក្យ ដែលស្តេចយួនដាក់ឲ្យសំរាប់ខេត្តនិមួយៗ ។ នេះជាមធ្យោបាយដើម្បីឲ្យយួនគេស្គាល់ឫសគល់នៃប្រជារាស្ត្រ «យួនកំណើតខ្មែរ»អស់នោះតែប៉ុណ្ណោះព្រោះខ្មែរខេត្តនិមួយៗតែងមានចរិតខុសពីខេត្តមួយទៀត ជាឧទាហរណ៍ ខ្មែរដែលមានត្រកូលថាច់ ច្រើនមានចិត្តប្រែប្រួល យកសុខយករួចខ្លួន ឯខ្មែរដែលមានត្រកូលសឺនច្រើនមានចិត្តក្លាហាន មានៈរឹងត្អឹង មិនអោនក្បាលឲ្យយួនត្រួតត្រា ហ៊ានបះបោរ ។ល។ ព្រះចៅមិញ-ម៉ាងបានបញ្ញត្តិឲ្យខ្មែរក្រោមយកសែត្រកូលជាយួនមានជាងម្ភៃសែ តែចាប់ពីរាជ្យព្រះចៅយ៉ាឡុងមក គេបានរាប់យកតែសែប្រាំមួយទៅវិញ ។ គឺថាសែខ្មែរដទៃទៀត បានត្រូវយួនបំភ្លៃឃោសនាបំបាត់ជានថាជាជាតិយួនសុទ្ធ តែខ្មែរទាំងអម្បាលមាណនោះ នៅតែរក្សាទំនៀមទម្លាប់ជាខ្មែរ និងនិយាយភាសាខ្មែរនៅឡើយ ។ សែទាំងប្រាំមួយនោះគឺ ថាច់, សឺន, គីម, គាង, យ៉ាញ និងចៅ ។ ខ្សែគោត្តត្រកូលដែលស្តេចយួនបញ្ញតិដាក់ឲ្យរាស្ត្រខ្មែរនៅកម្ពុជាក្រោមមានដូចតទៅ ៖

★ ខ្មែរនៅខេត្តពលលាវ ត្រូវតែយកសែជា សឺន, ថាច់, គីម, គាង...ឧទាហរណ៍ ៖
ឃ្លាំង និងព្រះត្រពាំង សឺន-ញិល, គាង, រិនជាដើម...

★ ខ្មែរនៅខេត្តមាត់ជ្រូក ត្រូវតែយកសែជា ចៅ..ឧទាហរណ៍ : ចៅ-សោម

★ ខ្មែរនៅខេត្តក្រមួនស ត្រូវតែយកសែជា យ៉ាញ, ដាញ់... ឧទា. ៖ដាញ់-គ្រូច...

★ ខ្មែរនៅខេត្តរោងដំរី ត្រូវតែយកសែជា កាវ...ឧទាហរណ៍ ៖ កាវ-នួ...

★ ខ្មែរនៅខេត្តព្រែកឫស្សី ត្រូវតែយកសែជា ដាវ...ឧ. ៖ ដាវ-កាន (15)

ឯសែដទៃទៀតនៅពាសពេញកម្ពុជាក្រោមក៏សុទ្ធជាខ្មែរដែរ តែយួនមិនរាប់ប ញ្ចូលគឺ ៖ យឹប, លី, ឡឹម, ទិន, តាំ, ញ៉ាង, ហុង, វិន, ត្រឹង, ង៉ោ, ដូ, តូ, គី, យឿង, អុង (16) ។

ឯកសារយោង – REFERENCES

(1) A History of Cambodia - David P. Chanler page 126 - published in 1983.

(2) Georges Maspero- L'Empire Khmer page 70 - Phnom Penh - Imprimerie du protectorat -1904

(3) Roger M. Smith, Cambodia's foreign policy, published 1965, page 13.

(4) សង្ខេបពង្សាវតារប្រទេសកម្ពុជា ដោយរ.គោរិទ ទំព័រ១០៣ ។

(5) J. Moura, Le Royaume du Cambodge Fascicule II, page 131.

(6) ឯកសារមហាបុរសខ្មែរ របស់លោកអេង-សុត បោះពុម្ពឆ្នាំ១៩៦៨ ទំព័រ១០៥៤ ។

(7) Roger M. Smith, Camodia's foreign policy, page 14-15.

(8) A History of Cambodia, David P. Chandler, page 131.

(9) M. Giteau, Histoire du Cambodge, page 155.

(10) David P. Chandler, A History of Cambodia, page 134.

(11) Memorandum of Cambodia on her territories in South Vietnam-Cochinchina 1954 - Imprimerie Gloor- Geneva, page 4.

(12) សូមអានសៀវភៅឧកញ្ញាគុយ របស់លោកកែវ-សុវត្ថិ និងថាច់-កាន់ បោះពុម្ពឆ្នាំ១៩៦៦ ។

(13) កូសាំងស៊ីនជាដែនដីរបស់ខ្មែរត្រូវប្រគល់ឲ្យខ្មែរវិញ ទំព័រ៦៣, ៦៤, ៦៥ ដោយសាំង-ម៉ាក់សាង, បោះពុម្ពឆ្នាំ១៩៧៣ ។

(14) សូមអានសៀវភៅ «រស់ព្រោះហ៊ានស្លាប់» របស់លោកម៉ៃ-ផាត់ ឆ្នាំ១៩៧២ ។

(15) តាមសេចក្តីឲ្យការណ៍របស់លោកសឺន-ឡេ និងលោកគិម-ធីម រដ្ឋវ៉ាស៊ិនតោន អតីតម៉ៃគហ្វក ។

(16) ដែនដីកម្ពុជាក្រោម ទំព័រ១១៨ ឆ្នាំ១៩៧១ ដោយគីម-សាអ៊ុល ។

ជំពូកទី២
ស្មារតីភ្ញាក់រឭក

ការដែលខ្ញុំលើកយកវគ្គត្រង់នេះមក ព្រោះជាបឋមហេតុដែលបណ្ដាលឲ្យមានជាចលនាស្នេហាជាតិភ្ញាក់រឭក ក្រោកឡើងតស៊ូ និងការជិះជាន់នៃអាណានិគមបារាំង រហូតបង្កើតជាចលនាខ្មែរឥស្សរៈ, ខ្មែរសេរី, ខ្មែរយៀកមិញ, ខ្មែរក្រហមតៗមក ។

ក្នុងគ.ស.១៨៥៧ ព្រះអង្គដួងបានពឹងព្រះសង្ឃកាតូលិកនាម ម៉ុងសែងញ៉ូរមីស្ហ (**Monseigneur Miche**) នាំព្រះរាជសារទៅសុំជំនួយកងទ័ពបារាំង មកវាយស្រុកព្រៃនគរ បើបានសំរេចរាជការក្រុងកម្ពុជានឹងចេញជាប្រាក់៥០០ណែន ជូនរាជការបារាំង ។ ឯខេត្តទ្រាំងត្រើយត្បូង បាសាក់(ឃ្លាំង) ព្រះត្រពាំង ក្រមួនស មាត់ជ្រូកម្ខាងទល់នឹងមាត់សមុទ្រ ម្ខាងទល់នឹងស្រុកព្រៃនគរនោះ រាជការក្រុងកម្ពុជានឹងចាត់កងទ័ពទៅវាយព័ទ្ធវាំងទៅទល់នឹងដែនព្រៃនគរ ។ ព្រះចៅណាប៉ូឡេអុងទី៣ ក៏ទ្រង់មេត្តាប្រោសតាមព្រះរាជសារគ្រប់ប្រការ ។ ព្រះចៅនរោត្តមបានចាត់ឧកញ្ញារេ ជាសេដ្ឋីកែប ចៅហ្វាយខេត្តៗពាមជាមេទ័ពនិងសេនាទាហាន ព្រមដោយសាស្រ្តាវុធបំរុងស្រេច ចាត់ឧកញ្ញាយមរាជម៉ុក ជាអ្នកបញ្ជូនស្បៀងអាហារបំរុងចាំកងទ័ពពីក្រុងបារាំងសែសមកដល់ និងវាយផ្ចប់គ្នា (1) ។ ដល់ឆ្នាំមមីសរិទ្ធិស័កគ.ស.១៨៥៨ ព្រះចៅណាប៉ូឡេអុងបានចាត់ឧត្ដមនាវីឯក **Admiral Doudart de Lagrée** នាំសេនាទាហានចុះកប៉ាល់ទៅវាយក្រុងព្រៃនគរ ។ ឯរាជការក្រុងកម្ពុជាក៏លើកទ័ពទៅវាយខេត្តទ្រាំងត្រើយត្បូង, បាសាក់, ព្រះត្រពាំង, ក្រមួនស, មាត់ជ្រូក (2) តែទ័ពខ្មែរត្រូវទើនៅត្រង់ព្រែកជីកវិញតេ ក៏តាំងបាញ់កាំភ្លើងធំ-តូចទៅវិញទៅមក តែជាអកុសលព្រះអង្គដួងសុគតនៅថ្ងៃទី១៩តុលា១៨៦០ ឯឧកញ្ញាកែបក៏ត្រូវព្រះនរោត្តមតំឡើងងារជាឧកញ្ញាចក្រី (១) ហើយឲ្យលើកទ័ពទៅវាយខេត្តទ្រាំងត្បូងតទៅទៀត ។ ប្រាំបីខែក្រោយព្រះអង្គដួងសុគតទៅនោះ ព្រះស៊ីសុវត្ថាជាអនុជ ព្រះនរោត្តមបានចាត់ឲ្យស្នងសួរ មនោកែវ ជាញាតិខាងមាតាកេណ្ឌទ័ពពីតំបន់បាភ្នំ សង្កត់ខេត្តត្រើយខាងកើត ដើម្បីច្បាំងដណ្ដើមរាជ្យពីនរោត្តមតាមការពន្យុះគាំទ្ររបស់សៀម ។ ក្នុងខែមិនា១៨៦១ មនោកែវត្រូវគេចាប់បាន ឯស្នងសួរនិងបក្សពួករត់ទៅពឹងបារាំងនៅបន្ទាយខេត្តរោងដំរី (**Tai Ninh**) បារាំងក៏នាំដាក់

(១) ក្នុងផ្នែករដ្ឋបាលខ្មែរ មានព្រះមហាក្សត្រជាធំ រួចបន្ទាប់មកគឺមហាឧបរាជ (ជួនមាន-ជួនគ្មាន) រួចគឺសម្ដេចចៅហ្វាទល្ហៈ ឬជួនកាលហៅ អគ្គមហាសេនាបតី ដែលមានមុខងារស្មើនឹងនាយករដ្ឋមន្ត្រី (**Prime Monister**) ។ ក្រោមសម្ដេចចៅហ្វ៊ា មានសេនាបតី(រដ្ឋមន្ត្រី)បួននាក់គឺ ឧកញ្ញាចក្រី ជាសេនាខាងកងទ័ពជើងគោក នឹងដឹកនាំជើងគោក, ឧកញ្ញាក្រឡាហោម ជាសេនាខាងកងទ័ពជើងទឹកនឹងដឹកនាំផ្លូវទឹក, ឧកញ្ញាយមរាជ ជាសេនាបតីក្រសួងតុលាការ, ឧកញ្ញាវាំង ជាសេនាបតីខាងកិច្ចការព្រះរាជវាំងនិងហិរញ្ញវត្ថុ (សូមអានសៀវភៅ «កាលប្រវត្តិវិទ្យានៃកម្ពុជា» របស្មេរត្រង់វគ្គទី១ ដែលចែងច្បាស់លាស់ពីរដ្ឋបាលក្រុង ខេត្ត គោរម្យងារ, ឋានន្តរស័ក្តិមន្ត្រី, ចៅហ្វាយខេត្ត, ស្ដេចត្រាញ់ទាំងប្រាំ, កំណែនកងទ័ពនៃរបបសក្តិភូមិបូរាណខ្មែរ) ។

កប៉ាល់យកទៅបំបរបង់ចោលឯកោះត្រឡាចទៅ ។

ក្នុងខែមេសា១៨៦២ សម្ដេចសុទសប៉ាបះបោរកេណ្ឌទ័ពនៅខេត្តសំរោងទង (ខេត្តកំពង់ស្ពឺ) តែត្រូវបរាជ័យចាប់បានសម្លាប់ចោល ។

ក្នុងឆ្នាំកុរបញ្ចស័ក១៨៦៤ បាវលោកឧកញ្ញាតេជោសុក, ខេត្តកំពង់ស្វាយ, ឈ្មោះស្វា រត់ទៅខេត្តទ្រាំងត្រើយត្បូង តាំងខ្លួនជាអង្គភឹម (២) បញ្ចុះបញ្ចូលរាស្ត្រឲ្យបានទ័ពច្រើន លើកមកតាំងនៅស្រុកជើងកញ្ចុំសង្កត់យកខេត្តពាម បន្ទាយមាស ទ្រាំង ព្រៃកប្បាស ។ វេលាយប់ស្ងាត់ មេបះនេះនាំសេនាលុកឧកញ្ញាចក្រីកែប អនិច្ចកម្មនៅខេត្តទ្រាំងទៅ ។

ចៅហ្វាយខេត្តយួននៅខេត្តមាត់ជ្រូក (Chaudoc) បានគាំទ្រចលនាបះបោរនេះ (3) ។ ដោយបារាំងធ្វើការគំរាមខ្លាំង ទើបឧបរាជយួនព្រមប្រគល់ខ្លួនអាចារ្យស្វានៅខែសីហា១៨៦៦ ។ តែនៅខែមករា មុនប្រគល់ខ្លួនអាចារ្យស្វា យួនបង្កើតចលនាបះបោរមួយទៀត ដោយបញ្ចេះឲ្យគ្រូអាគមឈ្មោះដើមនួ តាំងខ្លួនជាពោរកំបោរ កេណ្ឌទ័ពតំបន់រោងដំរីច្បាំងដណ្ដើមរាជ្យ ។ ឯពោរកំបោរពិតនោះ ជាបុត្រាព្រះអង្គច័ន្ទទី២ បានសុគតនៅក្រុងឧត្តុង្គតាំងពីព្រះជន្ម៨ខែម្ល៉េះ (4) ។ ឧបរាជយួនខេត្តលង់ហោរបានគាំទ្រចលនាបះបោរនេះ (5) ។ ចំបាំងនេះស៊ីពេលអស់ជិត២ឆ្នាំ ទំរាំសម្លាប់ពោរកំបោរបាននៅខែធ្នូ១៨៦៧ នៅទួលបង់បត់ ភូមិស្វាយភ្លើង តាំងគោក ដោយឧបាយរបស់លោកឧកញ្ញាតេជោអ៊ីខេត្តកំពង់ស្វាយ ឯមន្ត្រីរាជការប្រជារាស្ត្រស្លាប់វិនាសអស់ជាច្រើននាក់ ។

យើងបានឃើញថា ព្រះអង្គឌួងបានឲ្យឧកញ្ញារាជាសេដ្ឋីកែបវាយយកខេត្តកម្ពុជាក្រោមវិញ តែដោយទ្រង់សុគតក្នុងឆ្នាំ១៨៦០ទៅ ឧកញ្ញាកែបក៏ផ្អាកសង្គ្រាមនោះសិន ក្រោយមកហ្លួងនរោត្តមបានតម្លើងងារឧកញ្ញាកែប ជាសេនាបតីទាហានជើងគោកជាទីចក្រីពេញយស រួចឲ្យលើកទ័ពទៅវាយខេត្តទ្រាំងត្រើយត្បូងទៀត។ ហេតុនេះហើយ ដើម្បីកុំឲ្យខ្មែរទៅវាយយកខេត្តកម្ពុជាក្រោមបាន មហាឧបរាជយួនដែលតាំងនៅខេត្តលង់ហោរ (Vinh Long) នោះក៏រកមធ្យោបាយគាំទ្រមេបះបោរអាចារ្យស្វា ឲ្យទៅលុកសម្លាប់ឧកញ្ញាចក្រីកែបទាល់តែបាន ។ ក្រោយមកទៀតយួនគាំទ្រចលនាបះបោរពោរកំបោរទៀត គឺក្នុងគោលបំណងធ្វើឲ្យខ្មែរមានចលាចលក្នុងស្រុក ហើយគ្មានឱកាសនឹងវាយយកខេត្តកូសាំងស៊ីនមកវិញ ។ ខ្មែរក៏ធ្លាក់ក្នុងឧបាយកលយួន ដែលប្រើកល្បយកឲ្យងលាបមុខមាន់ឲ្យជល់គ្នា ខ្មែរក៏ច្បាំងកាប់សម្លាប់តែគ្នាឯង ហើយគ្មានឱកាសនឹងវាយយកខេត្ត ដែលយួនប្លន់យកនោះមកវិញឡើយ ។ ចំបាំងក្នុងស្រុកខ្មែរសព្វថ្ងៃ (១៩៧៩-១៩៩០) ក៏ជានយោបាយដដែលដែលយួនយកមកប្រើឲ្យខ្មែរសម្លាប់តែគ្នាឯង ។

(២) អង្គភឹមជាបុត្រារបស់ឧបរាជអង្គអ៊ីម ដែលលួចភៀសចេញពីបាត់ដំបង (សៀម) ដោយចាញ់ឧបាយកលយួន ត្រូវទ្រើង-មិញយ៉ាងឃុំទុកនៅខេត្តលង់ហោរ ឯអង្គភឹមពិតប្រាកដនោះបានសុគតរួចទៅហើយនៅទីនោះ ។

អាណាព្យាបាលបារាំង

ដើម្បីឲ្យរួចចាកពីជំរៀតជំរែកបរទេសជិតខាង ព្រះនរោត្តមក៏ដាក់ប្រទេសកម្ពុជាក្រោមអាណាព្យាបាលបារាំង ដោយសន្ធិសញ្ញាចុះថ្ងៃទី១១ ខែសីហា ឆ្នាំ១៨៦៣ ។ ដោយសារការបះបោរទាំងពីរលើកនោះ បារាំងបានថ្កោលទោសថា មកពីផ្នែករដ្ឋបាលខ្មែរខ្សោយ ។ បារាំងយល់ឃើញថា របៀបរដ្ឋបាលរបស់ព្រះនរោត្តមមិនល្អ ក៏មានបំណងសើរើកែប្រែរដ្ឋបាលបែបថ្មី ។ នៅឆ្នាំ១៨៨៣ លោក Charles Thomsonបានមកជាអភិបាលឥណ្ឌូចិនផ្នែករដ្ឋបាលស៊ីវិល ។ លោកសំរេចថាត្រូវតែបង្ខំឲ្យព្រះនរោត្តមឡាយព្រះហត្ថលេខាក្នុងការប្រគល់កិច្ចការផែនដីខ្មែរទៅបារាំងកាន់កាប់ទាំងអស់ ។ គេបានគ្រោងទុកថា បើព្រះនរោត្តមមិនព្រមទេនោះ គេនឹងបង្ខំឲ្យព្រះអង្គដាក់រាជ្យ រួចហើយលើកព្រះស៊ីសុវត្ថិដែលគាំទ្របារាំងនោះឲ្យឡើងសោយរាជ្យវិញ ។ តាំងពីយប់ជៀតភ្លឺនៃថ្ងៃទី១៧មិថុនាឆ្នាំ១៨៨៤ ដើម្បីអនុវត្តការនោះ លោកធុមសុនបានបើកកាប៉ាល់ឈ្មោះស៊ីល្វូអែតមកចតនៅចំមុខវាំងភ្នំពេញ (6) ។ ដល់ម៉ោងប្រហែល១០យប់ លោកកាន់សំណុំលិខិតចូលទៅជួបព្រះនរោត្តម ដោយមានទាហានប្រដាប់អាវុធសំឡូត (ទ្វារបាលនិងឧកញ្ញាវាំងមិនឲ្យចូលព្រោះស្តេចកំពុងផ្ទំ លោកធុមសុនយកជើងឈ្លូសទ្វារក្រឡាបន្ទំឡើងគ្រាំង) ។ បើព្រះនរោត្តមមិនព្រមចុះព្រះហត្ថលេខាទេនោះ ទ្រង់ត្រូវតែដាក់រាជ្យ ព្រះនរោត្តមក៏ព្រមចុះហត្ថលេខាទាំងទើសទាល់និងពិរោធ (7) ដោយសុខចិត្តប្រគល់អមណាចកិច្ចការផែនដីទៅរាជការបារាំងចាត់ចែងរៀបចំ ។ ប្រាំមួយខែក្រោយមក ទ្រង់ក៏តម្លើងងារភក្តីឈ្លូក ជាមហាតលឹកឲ្យគ្រងងារជាឧកញ្ញាពិស្ណុលោកឈ្លូក ជា

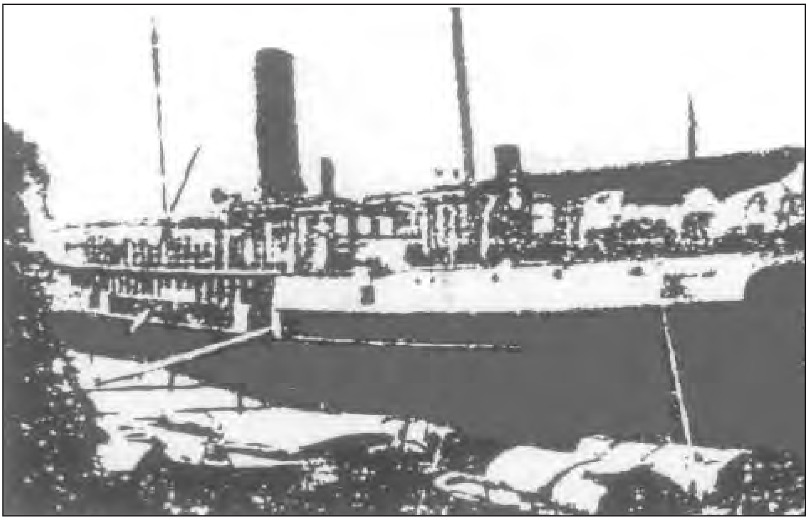

កប៉ាល់ឈ្មោះ សាល្វូអែត ដែលបារាំងបានជិះមកបង្ខំព្រះករុណាព្រះបាទនរោត្តម ឲ្យឡាយព្រះហត្ថលេខាលើអនុសញ្ញាឆ្នាំ១៨៨៤ ។

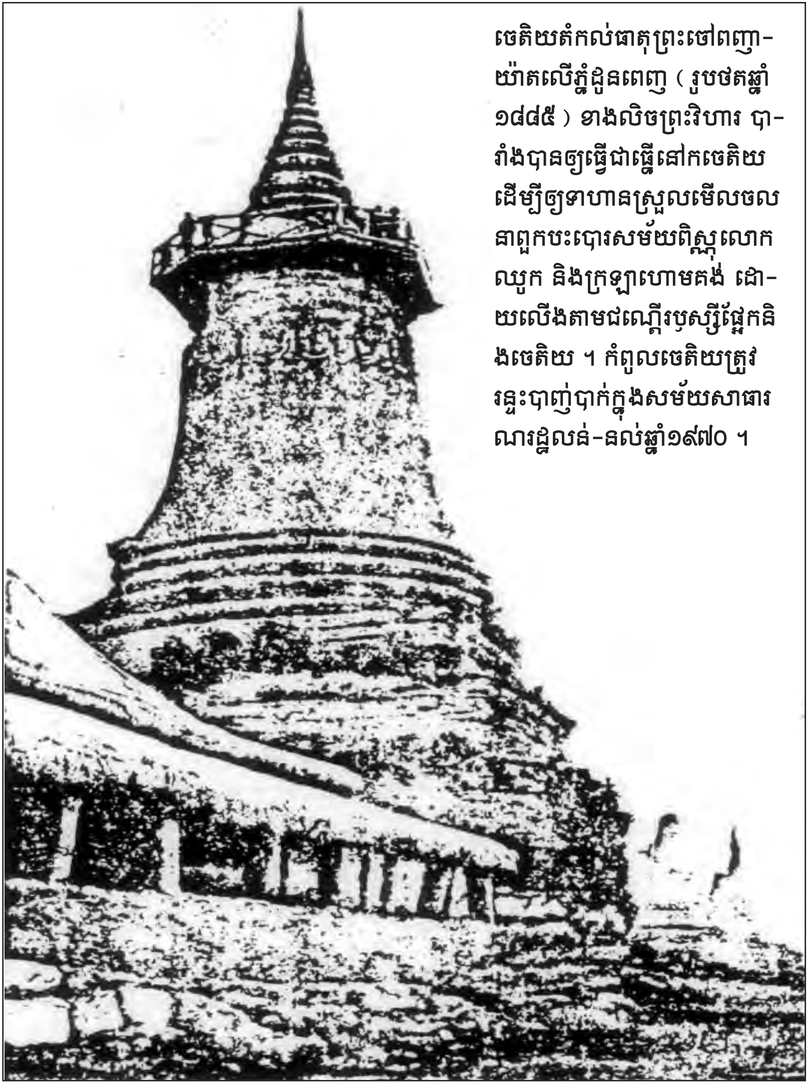

ចេតិយតំកល់ធាតុព្រះចៅពញា-យ៉ាតលើភ្នំដូនពេញ (រូបថតឆ្នាំ ១៨៨៥) ខាងលិចព្រះវិហារ បា-រាំងបានឲ្យធ្វើជាធ្វើនៅកចេតិយ ដើម្បីឲ្យទាហានស្រួលមើលចលនាពួកបះបោរសម័យពិស្ណុលោកឈូក និងក្រឡាហោមគង់ ដោ-យលើងតាមជណ្តើរឫស្សីផ្អែកនិងចេតិយ ។ កំពូលចេតិយត្រូវរន្ទះបាញ់បាក់ក្នុងសម័យសាធារណរដ្ឋលន់-នល់ឆ្នាំ១៩៧០ ។

ស្តេចត្រាញ់ដែនដីទ្រាំងត្រួតខេត្តប្រាំពីរគឺ ៖ បន្ទាយមាស បាទី ព្រៃកប្បាស ពាម កំពត កំពង់សោម និងកោះកុង ហើយឲ្យលោកចាត់ចែងប្រមូលកេណ្ឌទ័ពធ្វើស-ង្គ្រាមតស៊ូវាយបារាំង ដើម្បីយកអំណាចមកឲ្យព្រះអង្គវិញ ។ ក្នុងពេលជាមួយគ្នានោះដែរ អ្នកដែលជួយឧកញ្ញាពិស្ណុលោកឈូកក្នុងចំបាំងរវាងទ័ពបារាំង គឺមានបាឡាត់ង៉ែត ឧកញ្ញាហ៊ីង បាឡាត់ឈុំប វង្សាអគ្គរាជកែវ ហើយសុទ្ធតែមានកងទ័ពរៀងៗខ្លួន ឯចិនឈ្មោះលីខ្វាងឃឹម ក៏មានទ័ពចិននៅតំបន់កំពតបះបោរវាយបារាំ-ងដែរ (8) ។ ដោយឈឺចិត្តនឹងបារាំងដកយកបឹងឡូនេសាទ ដែលប្រជារាស្ត្រខ្មែរធ្លាប់រកត្រីផ្គត់ផ្គង់គ្រួសារ ហើយលក់ទៅឲ្យដង្វៅឃ្លួន លោកឧកញ្ញានរាធិបតីប្រាក់ ព្រមទាំងក្រុមការក្រោមបង្គាប់ក្នុងខេត្តព្រៃវែងបានរត់ចោលរាជការ ហើយទៅកទ័ពវាយបារាំងដែរ (9) ។ ក្នុងពេលនោះមានខ្មែរជាច្រើនទៀតដែលកទ័ពវាយបារាំ

ងដូចជាបណ្ឌិតនូនៅបាភ្នំ ឧកញ្ញាសួគ៌ាលោកនៅខេត្តពោធិសាត់ អាចារ្យសេងនៅល្វាឯមជាដើម (10) ។

ថ្ងៃមួយពេលដេញពួកបណ្ឌិតប្រាក់ដែលរត់គេចបាត់ត្រង់ម្តុំវត្តកោះក្របី លោកស័ក្តិពីរបារាំងម្នាក់ បានចូលទៅសាកសួររកចោរនោះ ពីលោកគ្រូចៅអធិការគង់ ដែលកំពុងតែឆាន់អាហារថ្ងៃត្រង់ លោកបានប្រាប់ថាពុំបានឃើញទេ ទាហានបារាំងនោះសំឡុត ហើយយកម្រាមដៃទៅចង្អុលថ្ងាសលោក ។

ថ្ងៃមួយពេលដេញពួកបណ្ឌិតប្រាក់ដែលរត់គេចបាត់ត្រង់ម្តុំវត្តកោះក្របី លោកស័ក្តិពីរបារាំងម្នាក់ បានចូលទៅសាកសួររកចោរនោះ ពីលោកគ្រូចៅអធិការគង់ ដែលកំពុងតែឆាន់អាហារថ្ងៃត្រង់ លោកបានប្រាប់ថាពុំបានឃើញទេ ទាហានបារាំងនោះសំឡុត ហើយយកម្រាមដៃទៅចង្អុលថ្ងាសលោក ។ ដោយសេចក្តីប្រមាថនេះ ក្នុងយប់នោះ លោកគ្រូចៅអធិការគង់ ដែលសុទ្ធជាសិស្សជំនិតរបស់លោកផ្ទាល់ ។ ទីកន្លែងកទ័ពដំបូងគឺ នៅក្រោមដើមអំពិលរៀច ភូមិអំពិលរៀច ក្នុងស្រុកកណ្តាលស្ទឹង (៤) ។ ក្រោយមកលោកប្រមូលបានឧបាសកជាច្រើនជាកងទ័ពព្រមទាំងរទេះក្របី សេះ ដំរី ជាច្រើនសំរាប់ដឹកស្បៀងផង ។ ងារជាឧកញ៉ាក្រឡាហោម គឺជាងារដែលរាស្ត្របានដាក់ឲ្យលោកជាបណ្តោះអាសន្នទេ ដើម្បីកុំឲ្យអន់ជាឧកញ្ញាពិស្ណុលោកឈូកតែប៉ុណ្ណោះ ។ មេទ័ពរងឈ្មោះបេងរបស់លោក ក៏ទទួលងារជាវិបុលបេងដែរ ។ ទ័ពរបស់លោកធ្វើសកម្មភាពនៅតំបន់ស្អាង តំបន់រាយដប ខេត្តកណ្តាលស្ទឹង ។ ក្រោយមក ដោយបារាំងវាយបំបែកបន្ទាយដែលលោកកំពុងសង់នៅតំបន់ក្រាំងតាផូ ឧកញ្ញាក្រឡាហោមគង់ក៏បញ្ជាទ័ពដកថយចូលទៅក្នុងខេត្តបាទី ។ យប់ឡើងលោកនាំទ័ពវាយឆ្មក់សម្លាប់ទាហានបារាំង-យួន ដែលសំរាកនៅក្នុងវត្តទន្លេបាទី ។ ក្រោយមកលោករួបរួមទ័ពជាមួយឧកញ្ញាពិស្ណុលោកឈូក វាយអន្ទាក់ចាំស្ទាក់វាយទ័ពបារាំង រហូតបានជ័យជំនះនៅស្ទឹងស្លាគូ សម្លាប់ទាហានបារាំងជាច្រើននាក់ កាត់ក្បាលដោតនៅមាត់ស្ទឹងស្លាគូនោះផង ។

ខាងខេត្តត្បូងឃ្មុំក៏មានចៅហ្វាយស្រុកនិងក្រមការ កេណ្ឌទ័ពបះបោរវាយបារាំងដែរ ដូចជាបាឡាត់នៅ (ឆ្លូង-ក្រចេះ), អាចារ្យពៅ (ក្រូចឆ្មារ), បាឡាត់ម៉ា (កំពង់ចាម), បាឡាត់ស្រី (ខាងជើងព្រៃវែង) (៥) ។ លោកឧកញ្ញាមហាវិជ័យស្រុកព្រៃឈរ និងមេទ័ពទន់ក៏កេណ្ឌទ័ពវាយបារាំងដែរ (10) ។ ទ័ពតស៊ូមានប្រមាណជាប្រាំមួយទៅប្រាំបីពាន់នាក់ គេមានតែកាំភ្លើងបូរាណតិចតួច លំពែង ដាវខែលជាអាវុធ ។

(៤) លោកតា នូ ជីតារបស់អ្នកគ្រូជា-ស៊ីនី ធ្លាប់បាននិទានឲ្យខ្ញុំស្តាប់ក្នុងឆ្នាំ១៩៦៤-៦៥ ។ ផ្ទះគាត់និងផ្ទះខ្ញុំនៅជិតគ្នា នៅទន្ទឹមនឹងផ្ទះលោកសឹង-ភឿកថ (អតិតចាងហ្វាងសារព័ត៌មានមាតុភូមិ) ផ្លូវលេខ២៩០ ខាងកើតសាលាបឋមសិក្សាអង្គអេង។ លោកតានេះចាំរឿងក្រឡាហោមគង់ពីដើមដល់ចប់ តែគួរឲ្យស្តាយដោយលោកតាបានបាត់បង់ជីវិតក្នុងសម័យខ្មែរក្រហម ជាមួយនិងកូនចៅ នៅសល់តែប្អូនស្រីអ្នកគ្រូពីរនាក់ដែលរស់នៅក្នុងរបបហេង-សំរិន ។ តានូបានឧទានពីឧបាយដែលទ័ពចិនខ្វាងឃីម ធ្វើជាដួលស្លាប់អស់ពេលបារាំងបាញ់ ដល់ទាហានយួនបារាំងដើរចូលទៅមើលខ្មោចដោយមិនប្រយ័ត្ន ទ័ពចិនក៏ងើបឡើងកាប់ សម្លាប់បារាំងនិងភាពល្ងង់នៃខ្មែរកាលនោះ ឃើញទ័ពបារាំងដេកដាក់កាំភ្លើងចោល គេមិនលបទៅយកកាំភ្លើងទេ បែជាពោទីស្គរយកជ័យមុនបារាំងភ្ញាក់ឡើងទាញកាំភ្លើងបាញ់ស្លាប់ជាច្រើន ។

(៥) Etude Cambodgienne. No.11, Juillet - Septembre, 1968, page 39

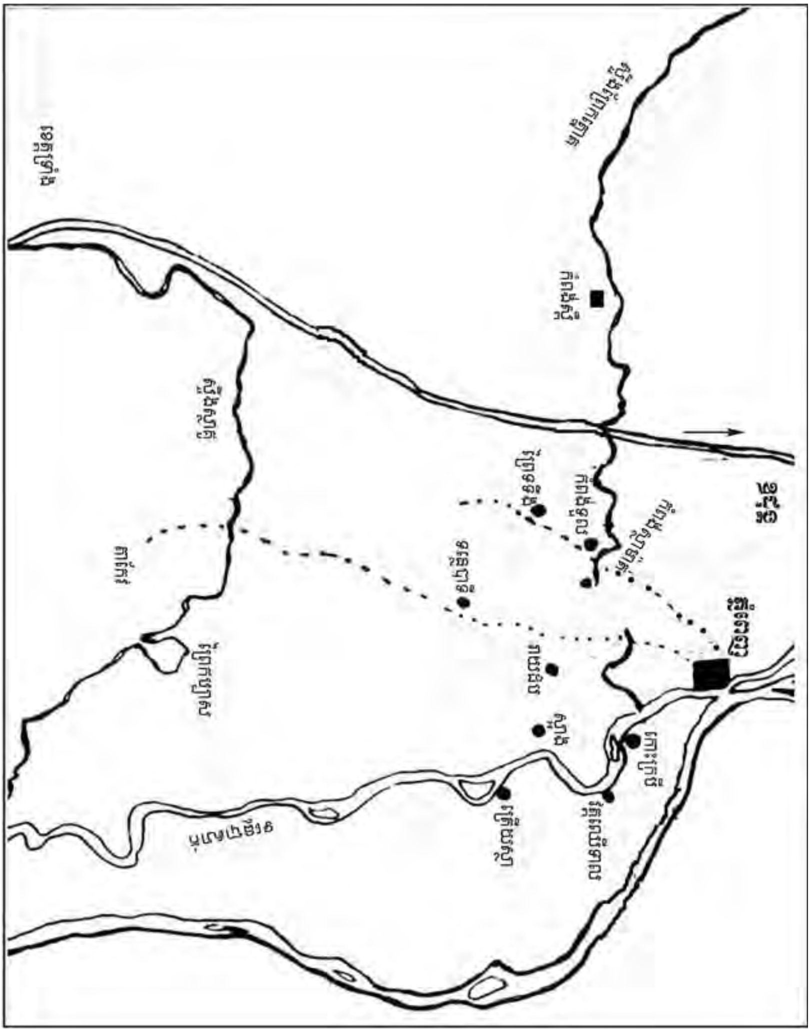

តំបន់ដែលចលនាតស៊ូរបស់ឧកញ៉ាក្រឡាហោមគង់ និងឧកញ៉ាពិស្ណុលោកឈូក
ធ្វើសកម្មភាពប្រឆាំងនឹងអាណានិគមបារាំង ដើម្បីយកអំណាចមកឲ្យហ្លួងនរោត្តមវិញ

ខាងខេត្តកំពង់ស្វាយ ព្រះអង្គម្ចាស់ស៊ីវត្ថា ដែលច្បាំងដណ្ដើមរាជ្យពីព្រះនរោត្តមជាព្រះរាមនោះ នៅតែកាន់កាប់ទ័ពនៅតាមដងស្ទឹងសែននៅឡើយ តែឯកសារមិនបានបញ្ជាក់ថា ម្ចាស់ស៊ីវត្ថាបានចូលរួមក្នុងចលនាតស៊ូឆ្នាំ១៨៨៤-១៨៨៦ ឬទេ ។

ខេត្តពោធិសាត់មានឧកញ៉ាសួគ៌ាលោកជ័យកេណ្ឌទ័ពវាយឆ្មក់សង្កាត់និងប៉ុស្តិ៍បារាំងជាញឹកញាប់ ។ បារាំងមិនអាចដើរ ឬចេញឆ្ងាយពីខេត្តពោធិសាត់បានឡើយ

ឯខេត្តកំពង់ឆ្នាំងវិញ មានទ័ពលោកបាឡាត់ដុន ងារជាផ្គាវសង្គ្រាម តាំងបន្ទាយនៅតំបន់ក្រួស ប្រមូលទ័ពពីរលៀបៀ្យរ ប្រុងលើកទៅវាយក្រុងកំពង់ឆ្នាំង ។

នៅពាក់កណ្ដាលឆ្នាំ១៨៨៦ ទ័ពសេនាប្រាក់និងសេនាសុខ យកបានស្រុក

ក្រុង, ទ័ពបាឡាត់កែ-ទល់, វង្សាស្រី-កុយ, សេនាវុទ្ធ នៅភ្នំក្រវាញ ។ ទ័ពលោកឧកញ្ញាប៉ុល ជាចៅហ្វាយស្រុក តាំងនៅស្រុកទទឹងថ្ងៃ (៦) ។

ដោយខ្វះសហប្រតិបត្តិការរួមរវាងចលនាបះបោរទាំងអស់ និងភាពខ្សត់ខ្សោយខាងសព្វាវុធនោះ ចលនាតស៊ូមិនអាចវាយតទល់ជាមួយទ័ពបារាំងបានឡើយ គេប្រើមធ្យោបាយតាមការយល់ឃើញរបស់មេទ័ព ឬមេបះបោរម្នាក់ៗ និងប្រើវិធីកងទ័ពឆ្មក់តែប៉ុណ្ណោះ ដែលធ្វើឲ្យទ័ពបារាំងមានការលំបាកជាខ្លាំង ក្នុងការបង្ក្រាបចលនាតស៊ូខ្មែរពេលនោះណាស់ ។ កាលនោះបារាំងបានចំណាយជីវិតទាហានបារាំង-យួនអស់ខ្ទង់បួនពាន់នាក់ (11) ហើយ នៅតែបង្ក្រាបខ្មែរមិនបានទៀត ទើបបារាំងកែប្រែនយោបាយ ។ លោក Piqet ជារ៉េស៊ីដង់ស៊ុប៉េរ៉ិយើរ បានផ្ញើលិខិតទៅរាជការបារាំងរាយការណ៍ពីរឿងខ្មែរប្រឆាំងនឹងកំណែទំរង់ ។ ក្នុងថ្ងៃសៅរ៍ ១០ កើត ខែកត្តិក ឆ្នាំចអដ្ឋស័ក គ.ស.១៨៨៦ បារាំងធ្វើជាប្រគល់អំណាចកិច្ចការផែនដីមកព្រះនរោត្តមវិញ ។ ព្រះនរោត្តមបានទៅសង់ព្រះពន្លានៅព្រៃទទឹង (កំពង់ស្ពឺ) ហើយកោះហៅឲ្យមេចលនាតស៊ូទាំងអស់ចូលគាល់ និងបញ្ឈប់ការតស៊ូតទៅទៀត ។ មេដឹកនាំការតស៊ូខ្មែរទាំងអស់ បានចូលមកគាល់ព្រះនរោត្តម លើកលែងតែឧកញ្ញាពិស្ណុលោកឈ្យូក និងឧកញ្ញាក្រឡាហោមគង់ ដែលសន្យាថានឹងចូលគាល់នៅឯក្រុងភ្នំពេញថ្ងៃក្រោយវិញ ។ ហ្លួងបានសន្យាថា នឹងរៀបពិធីផ្តល់ឋានន្តរស័ក្តិក្រឡាហោមគង់និងឧកញ្ញាពិស្ណុលោកឈ្យូក ឲ្យពេញយសជាសេនាបតី នៅ ហ្លួងបានសន្យាថា នឹងរៀបពិធីផ្តល់ឋានន្តរ ស័ក្តិក្រឡាហោមគង់និងឧកញ្ញាពិស្ណុលោកឈ្យូកឲ្យពេញយសជាសេនាបតី នៅរាជវាំងក្រុងភ្នំពេញ ។ ការតស៊ូនេះបានស៊ីពេលវេលាអស់ពីរឆ្នាំ ។ រាជាណាចក្រស្ថិតនៅក្នុងសភាពតោកយ៉ាក ហើយបណ្តាលឲ្យរាស្ត្រនៅខេត្តក្រៅមានសេចក្តីលំបាកជាខ្លាំង ។ ពេលប្រតិបត្តិការសឹកទាហានបារាំងបានធ្វើបាបគំរាមកំហែងនិងដុតផ្ទះសំបែង ។ អ្នកស្រុករត់គេចបួនក្នុងព្រៃ ។ គ្រួសារត្រូវបាក់បែកព្រាត់ប្រាស់គ្នា និងបាត់បង់ជីវិតអស់ជាច្រើន ។ អ្នកដែលបានបាត់បង់អ្វីៗអស់រលីងនោះ ក៏ចូលរួបរួមជាមួយក្រុមអ្នកតស៊ូដែលមានធនចាស់ៗ ស្ត្រីនិងកូនក្មេងជួយផ្គត់ផ្គង់ខាងស្បៀងអាហារ (12) ។

ដោយសេចក្តីច្រណែនខ្លាចក្រឡាហោមគង់បានធំជាង នាម៉ឺនវាំងម្នាក់ក៏នាំលោកថាទៅដើរលេងតាមមាត់ទន្លេ ពេលទៅដល់កប៉ាល់ចំបាំងបារាំង នាម៉ឺនក្បត់ខ្មែរនោះក៏ឲ្យទាហានបារាំងចាប់លោកដាក់ខ្នោះ ចងអោបបំពង់ផ្សែង រួចសណ្តូងថ្មទម្លាក់ចោលក្នុងទឹកទន្លេទៅ។ ឯឧកញ្ញាពិស្ណុលោកឈ្យូកបានទៅសំណាក់នឹងផ្ទះលោកប្រសើរស៊ុរិយវង្សម៉ៅ ដែលត្រូវជាឪពុកមាលោកនៅផ្សារកាប់គោ ក្រោយមកនៅផ្ទះលោកដែលមាលោកបានសង់ឲ្យនៅជិតវត្តបទុមវត្តី ។ ថ្ងៃមួយដោយអស់កម្លាំងពេក (ព្រោះពេលយប់លោកមិនសូវបានសំរាន្តប្រយ័ត្នខ្លួន) ពេលលោកទំរេតខ្លួនលើក្តារង្កើ មានឃាតករម្នាក់បានឡើងលបតាមផ្ទះបាយ ទៅបាញ់សម្លាប់លោកស្លាប់ទៅ (៧) ។

ដោយសារបារាំងមើលឃើញថា របបរដ្ឋបាលរបស់ខ្មែរសម័យហ្លួងនរោត្តម

(៦) Etude Cambodgienne. No.12, Octobre - décembre, 1967, pasge 27

(៧) សូមអានសៀវភៅឧកញ្ញាពិស្ណុលោកឈ្យូក, ឌ-គាម និង Etude cambodgienne No.18, 1969

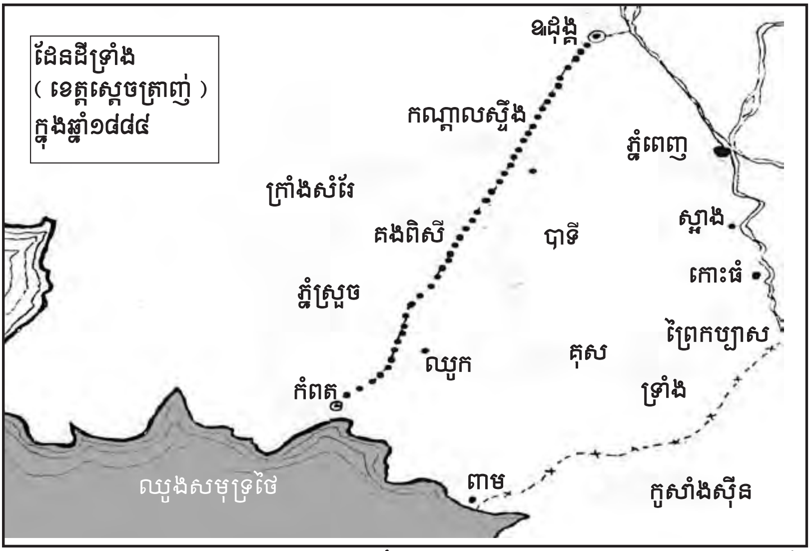

នោះជារបបចាស់ មិនមែនជាការិយាល័យនិយម ហើយជារបបពុករលួយថែមទៀត ទើបបារាំងសំរេចធ្វើការកែប្រែផ្នែករដ្ឋបាល តុលាការ ពាណិជ្ជកម្ម ឯពន្ធដារឈប់ឲ្យចៅហ្វាយស្រុកទារយកពីរាស្ត្រផ្ទាល់ បន្ថយចំនួនចៅហ្វាយខេត្ត (កាលដើម ហៅថាចៅហ្វាយស្រុក ឧទាហរណ៍ចៅហ្វាយស្រុកសំរោងទង ។ល។) ដោយយក ខេត្តតូចៗខ្លះមករួមបញ្ចូលជាខេត្តមួយដូចជា ខេត្តស្ទឹងត្រែង ខេត្តកំ-ពង់សៀម ខេត្តជើងព្រៃ រួមជាខេត្តកំពង់ចាមជាដើម ។

កំណែទំរង់រដ្ឋបាលបែបនេះ ធ្វើឲ្យមានការប៉ះពាល់ដល់ផលប្រយោជន៍ពួកមន្ត្រីនាហ្មឺនខេត្ត ក្រុង និងព្រះរាជា ព្រមទាំងព្រះរាជវង្សានុវង្ស ដែលស្មួយសារអា-ករបានមកពីការទារពន្ធពីរាស្ត្រដោយពួកចៅហ្វាយខេត្ត រួចខេត្តឡើងស្មួយទៅមន្ត្រីក្នុងក្រុង តាមដែលព្រះរាជាបានកំណត់ ឲ្យខេត្តណាឡើងមកមន្ត្រីណាមួយឬឡើង ទៅព្រះរាជាដូចជាដែនដីទ្រាំងត្រូវឡើងស្មួយទៅឧកញ្ញាយមរាជជាដើម ។ល។ (13)

ការដែលលោកថុមសុនបានឡោមវាំង ហើយគំរាមព្រះនរោត្តមឲ្យឡាយព្រះហត្ថលេខាលើសន្ធិសញ្ញានៃកំណែទំរង់នោះ បានធ្វើឲ្យព្រះនរោត្តមប្រឆាំងតបវិញ ព្រោះធ្វើឲ្យព្រះអង្គអស់អំណាចរលីង ព្រះអង្គក៏ចាត់ឲ្យបំបះរាស្ត្រខ្មែរឡើងវាយបារាំងដើម្បីយកអំណាចមកវិញ ។

ដើម្បីឈានចូលក្នុងការពិចារណារកបុព្វហេតុជាសារវន្តនានា ដែលបណ្តាលឲ្យមានការកាប់សម្លាប់រង្គាលប្រជារាស្ត្រខ្មែរជាងបីលាននាក់នោះ គប្បីលើកយកគំនិតប្រឆាំងតបសកម្មភាពបះបោរតស៊ូដែលរាស្ត្រខ្មែរបានឆ្លើយតបទៅនឹងរបបជិះជាន់អាណានិគមបារាំងនៅដើមសតវត្សទី២០នេះ ព្រោះព្រឹត្តិការណ៍ទាំងអស់នោះហើយដែលជាកត្តាបង្កើតឲ្យមានចលនាស្នេហាជាតិ រំដោះជាតិ មានចលនាខ្មែរឥ-ស្សរៈ ខ្មែរវៀតមិញ ខ្មែរសេរី ខ្មែរក្រហមជាលំដាប់ហូរហែមក ។

ថ្វីបើសង្គ្រាមលោកលើកទី១មិនបានប៉ះពាល់ដល់ដែនដីឥណ្ឌូចិនក៏ដោយ តែ

ចលនាតស៊ូនៅខេត្តត្បូងឃ្មុំនិងខេត្តកំពង់ស្វាយ ក្នុងឆ្នាំ១៨៨៥

ដើម្បីជួយដល់ស្ថានភាពសេដ្ឋកិច្ចនៅស្រុកបារាំងអាណានិគមបារាំងបានតម្លើងពន្ធ អាករយ៉ាងធ្ងន់នៅឥណ្ឌូចិន ។ ប្រជាកសិករខ្មែរសម័យនោះក្រីក្រណាស់ ក្នុងមួយឆ្នាំៗ គ្រួសារអាចលក់ស្រូវបានប្រហែល៥០រៀល ឯពន្ធឡើងដល់ទៅ១២រៀលទៅហើយក្នុងមួយឆ្នាំ ។ កសិករក៏កើតមានការមិនសប្បាយចិត្ត ហើយបានលើកគ្នាប់ពាន់នាក់ មកពីតំបន់ខេត្តកំពង់ឆ្នាំ ខេត្តខាងកើតទីក្រុងភ្នំពេញ ចូលមកទូលសុំហ្លួងស៊ីសុវត្ថិបន្ថយពន្ធដារ ។ ព្រឹត្តិការណ៍ជាដំបូងកើតឡើង នៅដើមខែវិច្ឆិកា ១៩១៥ ដោយមានប្រជារាស្ត្រប្រមាណបីរយនាក់ ចូលទៅទាមទារសុំឲ្យហ្លួងបញ្ចុះពន្ធ ។ ក្រោយមកទៀតនៅដើមឆ្នាំ១៩១៦ ការទាមទារបានរាលដាលដល់ខេត្តភាគខាងកើតទីក្រុងភ្នំពេញ ដោយមានប្រជារាស្ត្ររាប់ម៉ឺននាក់ ចូលរួមក្នុងក្បួនបាតុកម្មដើរចូលមកក្នុងទីក្រុងភ្នំពេញ ។ គេពុំបានស្គាល់មេបាតុកម្មនោះទេ ហើយការទាមទារនោះក៏មិនទាន់ច្បាស់ថា ធ្វើឡើងដើម្បីប្រឆាំងនឹងបារាំងនៅឡើយដែរ តែគេសំគាល់ដឹងថា ពួកបាតុករបានពោលថា បារាំងបានធ្វើឲ្យយើងមិនសប្បាយចិត្តជាខ្លាំងអស់ពេលជាច្រើនឆ្នាំមកហើយ ដោយយកតែមនុស្សអាក្រក់មកធ្វើជាស្តេចសោយរាជ្យ និងមន្ត្រីរាជការ ហើយគំរាមកំហែងសង្កត់សង្កិនធ្វើបាបតែមនុស្សល្អ (14) ។

នៅថ្ងៃទី១៨មេសាឆ្នាំ១៩២៥ ដោយហេតុអ្នកស្រុកក្រាំងលាវមិនព្រមបង់ពន្ធ លោកប៉េស៊ីដង់ ខេត្តកំពង់ឆ្នាំងក៏អញ្ជើញទៅផ្ទាល់ដោយមានអ្នកបកប្រែភាសាម្នាក់ និងប៉ុឡិសង់ម្នាក់ទៅផង ។ លោកបានចាប់អ្នកស្រុកខ្លះដែលមិនព្រមបង់ពន្ធដាក់ខ្នោះនៅលើសាលា ហើយកំហែងថានឹងយកទៅដាក់គុកទៀតផង ។ គាត់មិនអនុ-

ញ្ញាតឲ្យអ្នកទោសទទួលទានបាយឡើយ តែផ្ទុយទៅវិញគាត់អាស្រ័យបាយថ្ងៃត្រ-ង់ធ្វើអឹងអើយ ។ កំហឹងដល់ក ប្រជារាស្ត្រក្រីក្រទាំងនោះប្រមាណសាមសិបនាក់ក៏ឡោមវាយលោករ៉េស៊ីដង់Bardez ព្រមទាំងសហការីស្លាប់ទៅហើយកាប់ចិញ្ច្រាំសាកសពខ្ទេចខ្ទីថែមទៀត ។ ហ្លួងស៊ីសុវត្ថិបានបញ្ជូនព្រះអង្គម្ចាស់ស៊ីសុវត្ថិ-មុនីវង្សជារាជបុត្រឲ្យទៅពិនិត្យហេតុការណ៍ ។ ក្រោយមកហ្លួងក៏ចេញរាជក្រិត្យដាក់ទណ្ឌកម្មអ្នកស្រុកក្រាំងលាវទាំងអស់ បញ្ចូលជាអ្នកងារជាប់កំណែន ដើម្បីធ្វើបុ-ណ្យរំលឹកថ្ងៃដែលលោក Bardez ត្រូវសម្លាប់ ហើយប្រែឈ្មោះភូមិក្រាំលាវឲ្យហៅថា « ភូមិតិរច្ឆាន » វិញតាំងពីថ្ងៃនោះមក (15) ។ បន្ទាប់ពីសន្តិសិទហ្សីណែវភូមិក្រាំងលាវក៏ក្លាយមកជាមូលដ្ឋានបដិវត្តន៍ពួកខ្មែរក្រហម ហើយកូនស្រីម្នាក់នៃអ្នកភូមិនេះបានក្លាយមកជាប្រពន្ធរុង-លើត (នួន-ជា) ។

ព្រះបាទស៊ីសុវត្ថិ

ព្រឹត្តិការណ៍ឆ្នាំ១៩១៦និងឆ្នាំ១៩២៥ ជាលំអានឲ្យខ្មែរចេះភ្ញាក់រលឹក ចេះតវ៉ាប្រឆាំងនឹងការសង្កត់សង្កិនពីរបបត្រួតត្រា ។ ព្រឹត្តិការណ៍ទាំងពីរនេះជាដើមអាទិនៃគំនិតគំនិតស្នេហាជាតិ ដែលបានចាប់បដិសន្ធិឡើងជាដំបូងបង្អស់ក្នុងចំណោមរៀមច្បងបញ្ញវ័ន្តខ្មែរនៅចុងឆ្នាំ១៩៣០ ហើយចាប់រីកដុះដាលយ៉ាងខ្លាំង បន្ទាប់ពីការបង្កើតពត៌មានខ្មែរជាដំបូងក្នុងឆ្នាំ១៩៣៦ឈ្មោះ « នគរវត្ត » ដោយក្រុមប្រជាធិបតេយ្យមាននិន ការសេរីនិយមប្រឆាំងស្តេច ដឹកនាំដោយលោកប៉ាច-ឈឺននិងលោកស៊ឹម-វ៉ារ ដែលពេលខាងក្រោយបន្ថិចមក មានលោកសឺង-ង៉ុកថាញ់ (អតិតសុភាចារបុរសខេត្តពោធិសាត់ និងអតិតនិស្សិតស្រុកបារាំង) បានចូលរួមផងដែរ (16) និងព្រះសង្ឃចេះដឹងជាន់ខ្ពស់ខាងពុទ្ធចក្រមួយចំនួនមាន លោកគ្រូប៉ាង-ខាត់, អាចារ្យខៀវ-ជុំ, អាចារ្យអ៊ុក-ជា, លោកគ្រូអាចារ្យហែម-ចៀវជាដើម...។

ក្រោយមកអ្នកស្រីស៊ុយសាន-កាពើលេស (Suzanne Karpeles) បានសុំយកលោកសឺង-ង៉ុកថាញ់ឲ្យមកធ្វើជាបណ្ណាគារិក្សនៅវិជ្ជាស្ថានពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត ដែលជាឱកាសឲ្យលោកធ្វើការទាក់ទងស្គាល់លោកគ្រូអាចារ្យហែម-ចៀវ ដែលមានឈ្មោះល្បីល្បាញពូកែទេសនាណាស់នៅសម័យនោះ ហើយមានពុទ្ធសាសនិកជនជាច្រើនចូលចិត្តស្តាប់ធម្មទេសនារបស់លោកគ្រូនេះណាស់ (17) ។

លោកសឺង-ង៉ុកថាញ់បានយកគំនិតស្នេហាជាតិ ទៅផ្សព្វផ្សាយនឹងព្រះសង្ឃជាសមណសិស្សនៅពុទ្ធិកវិទ្យាល័យពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត ដោយធ្វើការទាក់ទងជាមួយលោកគ្រូអាចារ្យហែម-ចៀវ ដើម្បីជួយទេសនាពន្យល់ឲ្យខ្មែរភ្ញាក់រលឹកឡើង ។ ដោយហេតុនេះហើយ ទើបខ្មែរនិងគិញបារាំងបានទៅទូលពិតបារាំង ឲ្យមកចាប់អាចារ្យហែម-ចៀវផ្សឹកនៅថ្ងៃទី១៧ កក្កដា ១៩៤៣ (៥) រួចភ្លាមមួយរំពេចនោះ គេក៏នាំលោកដាក់ឡានបញ្ជូនទៅព្រៃនគរ ហើយបញ្ជូនទៅគុកកោះត្រឡាចក្នុងខែមិថុនា ១៩៤៣ ។ ប្រាំមួយខែក្រោយមក លោកមានជម្ងឺរាគមួលរហូតបាត់បង់ជីវិតទៅ ។ សៀវភៅលោកគង់-សម្ភារបានសរសេរថា សម្តេចសីហនុជាអ្នកខ្សឹបឲ្យបារាំងចាប់អាចារ្យហែម-ចៀវ (៦) ។

បីថ្ងៃក្រោយមក ព្រះសង្ឃសមណសិស្សជាងប្រាំរយអង្គ រួមជាមួយគ្រហស្ថជាង៥០០នាក់ បានដើរហែរក្បួនសំដៅទៅអាគាររ៉េស៊ីដង់បារាំងនៅវត្តភ្នំ ទាមទារឲ្យបារាំងដោះលែងអាចារ្យហែម-ចៀវមកវិញ ។ ដោយខ្វះរបៀបរៀបរយ ការទាមទារក៏មិនបានផលលោកប៉ាច-ឈឺន, លោកប៊ុណ្ណចន្ទម៉ុល, លោកអាចារ្យនួន-ឌួងក៏ត្រូវបារាំងចាប់យកទៅដាក់គុកទៀត ។ លោកសឺង-ង៉ុកថាញ់រត់ចូលពួននៅក្នុងបន្ទាយអាវុធហត្ថជប៉ុន នាយទាហានជប៉ុនជួយលាក់ហើយបណ្តោះលោកសឺង-ង៉ុកថាញ់ឲ្យទៅជ្រកកោននយោបាយនៅក្រុងតូក្យូប្រទេសជប៉ុន ។ ឯលោកប៊ុណ្ណ-ចន្ទម៉ុល, លោកប៉ាច-ឈឺន, អាចារ្យនួន-ឌួង ត្រូវបញ្ជូនទៅឃុំនៅគុកកោះត្រឡាចមុនលោកអាចារ្យហែម-ចៀវបន្តិច ។

(៥) អាចារ្យហែម-ចៀវ និពន្ធដោយគង់-សម្ភារ ទំព័រ៤៣ ។
(៦) អាចារ្យហែម-ចៀវ និពន្ធដោយគង់-សម្ភារ ទំព័រ៤២ ។

ចលនាតស៊ូខ្មែរឥស្សរៈ

ព្រឹត្តិការណ៍ថ្ងៃ៩ មិនា ១៩៤៥ ជប៉ុនចងបារាំងនៅឥណ្ឌូចិនទាំងមូល ។ នៅថ្ងៃនេះ ស្ដេចក្មេងសីហនុមានការភ័យភិត ហើយភៀសខ្លួនចេញពីវាំងចតុមុខទៅពួនលាក់ខ្លួននៅកុដិសម្ដេចវត្តបទុមវត្តិ មេទ័ពជប៉ុនតាមទៅរកឃើញហើយក៏យកមកឲ្យអង្គុយលើបល្ល័ង្ករាជ្យវិញ នេះបើតាមសេចក្ដីឲ្យការណ៍របស់លោកតូច-ឈួង អ្នកនិពន្ធសៀវភៅ «បាត់ដំបងសម័យលោកម្ចាស់ » ។ ជប៉ុនបានជួយលោកសឹង-ង៉ុកថាញ់ឲ្យវិលត្រឡប់ពីជប៉ុនចូលមកក្នុងស្រុកខ្មែរក្នុងខែឧសភា១៩៤៥ (៧) ក្រោយពីលោកស្នាក់នៅតូក្យូកាលពីសម័យបារាំងចាប់អាចារ្យហែម-ចៀវមក ។ នៅថ្ងៃទី១៣ មិនា ១៩៤៥ ជប៉ុនបានឲ្យព្រះចៅលាវ, សម្ដេចសីហនុ និងស្ដេចយួនប៉ោដាយ ប្រកាសប្រទេសឯករាជ្យ តែកាលនោះពួកវៀតមិញមិនព្រម ហើយហូ-ជីមិញក៏វាយដណ្ដើមយកទីក្រុងហាណូយបាន (18) ។

ថ្ងៃទី២០ កក្កដា ១៩៤៥ លោកប៉ាច-ឈឺន, ប៊ុណ្ណា-ចន្ទម៉ុល, នួន-ឌួង បានត្រូវគេដោះលែងមកវិញ ។ ស្ដេចសីហនុបានធ្វើជាប្រធានក្នុងការជួបប្រជុំរំលឹកដល់បាតុកម្មព្រះសង្ឃកាលឆ្នាំ១៩៤២ ដោយមានលោកប៉ាច-ឈឺនជាអ្នកថ្លែងសុន្ទរកថារំលឹកពីការបះបោរប្រឆាំងស្ដេចក្នុងឆ្នាំ១៨៦០, ការតស៊ូវាយបារាំងឆ្នាំ១៨៨៤-១៨៨៦, ព្រឹត្តិការណ៍ឆ្នាំ១៩១៦, ព្រឹត្តិការណ៍ Bardez, បាតុកម្មព្រះសង្ឃឆ្នាំ១៩៤២ ។

នៅថ្ងៃទី៨-៩សីហា រដ្ឋាភិបាលអ៊ីង-អ៊ីដែលរណបបារាំងត្រូវរលំ ។ ស្ដេចសីហនុបានតែងតាំងលោកសឹង-ង៉ុកថាញ់ជារដ្ឋមន្ត្រីការបរទេស រួចជានាយករដ្ឋមន្ត្រី (19) តាមការស្នើររបស់ជប៉ុន ។ នៅពាក់កណ្ដាលខែតុលា១៩៤៥ ទ័ពសម្ពន្ធមិត្តដែលមានទាហានអង់គ្លេស-ឥណ្ឌាចូលមកដល់ព្រៃនគរ ។ លោកឃឹម-ទិតដែលទទួលបេសកកម្មទៅចរចាជាមួយបារាំងបានក្បត់ (សីហនុចូលរួមផង) ។ គ្រាប់បែកមរមាណូពីរគ្រាប់ទម្លាក់នៅអ៊ីរ៉ូហ្ស៊ីម៉ា-ណាហ្គាសាគី ធ្វើឲ្យជប៉ុនចុះចាញ់ ។ ថ្ងៃទី១៦ តុលា១៩៤៥ លោកសឹង-ង៉ុកថាញ់ដែលទើបឡើងជានាយករដ្ឋមន្ត្រីត្រូវបារាំងចាប់ (20), អាចារ្យអ៊ុក-ជា, អាចារ្យខៀវ-ជុំភៀសព្រះអង្គទៅសៀម, លោកប៊ុណ្ណា-ចន្ទម៉ុល, នួន-ឌួងគេចខ្លួនទៅបាត់ដំបង ដែលកាលណោះស្ថិតនៅក្រោមការត្រួតត្រារបស់ថៃ ។ លោកសឹង-ង៉ុកថាញ់ត្រូវតុលាការបារាំងនៅព្រៃនគរចោទថាជាអ្នកចូលដៃជាមួយជប៉ុន ហើយសកម្មភាពលោកជាការគំរាមកំហែងដល់សន្តិសុខនៃកងទ័ពសម្ពន្ធមិត្ត តែស្ដេចសីហនុបានសុំបារាំងឲ្យនិរទេសលោកសឹង-ង៉ុកថាញ់ទៅស្រុកបារាំងនៅតំបន់ Poitiers (21) អស់រយៈ៦ឆ្នាំ គឺរហូតដល់ឆ្នាំ១៩៥១ (22) ។ អ្នកដែល

(៧) នាមដើមគឺ គង់-ឈួន ជាអតីតទាហានបារាំងក្នុងសង្គ្រាមថៃ-បារាំងឆ្នាំ១៩៤២ រត់ទៅចូលថៃដោយចង់បានបុណ្យស័ក្តិខ្ពស់ពាក់ត្រឹមនាយដាប (ដោយ) ហេតុនេះគង់-ឈួនក៏យកស័ក្តិនាយដាបធ្វើជានាមត្រកូលវិញ ។ ដាប-ឈួនក៏រត់ចូលខ្មែរឥស្សរៈ រួចចុះចូលជាមួយសីហនុក្នុងឆ្នាំ១៩៤៩ ហើយបានទទួលបុណ្យជាស្ដេចត្រាញ់ មេទ័ពខេត្តសៀមរាបនិងកំពង់ធំ ។ នៅចុងឆ្នាំ១៩៥៨ សីហនុបានចាញ់កងទ័ពខេមរភូមិន្ទទៅព័ទ្ធផ្ទះដាប-ឈួន ព្រោះបានក្បត់ប្រុងធ្វើរដ្ឋប្រហារ ដោយមានការគាំទ្រពីក្រុមសេអ៊ីអាអាមេរិកាំង និងសង្ស័យថាលោកសឹង-ង៉ុកថាញ់បានចូលរួមផង ។ ចំរើន-ស៊ិនបានចាត់ឲ្យស័ក្តិពីរហេង ជាជំនិតដាប-ឈួនតាមទៅសម្លាប់បាន រួចទាក់កអូសតាមឡានមក ។

ចូលរួមតស៊ូជាមួយលោក ក៏គេចបែកគ្នាជាពីរក្រុម ។ ក្រុមទី១ ភៀសខ្លួនទៅបាសាក់កម្ពុជាក្រោម មានលោកប៉ាច-ឈឺន, ចៅសែន-កុសលឈុំ, អ្នកស្រីសឹង-ង៉ុកថាញ់នាំមដើមទ្បាំ-ធីអ៊ុក និងបក្សពួកជាច្រើននាក់ទៀត ។ ក្រុមទី២គេចទៅបាត់ដំបងមានលោកប៊ុណ្ណ-ចន្ទម៉ុល, នួន-ឌួងជាដើម (23) ។ កាលនោះបាត់ដំបងស្ថិតនៅក្រោមការត្រួតត្រាថៃតាំងពីឆ្នាំ១៩៤១ដល់១៩៤៦ ។

ដើម្បីធ្វើការតស៊ូនឹងបារាំងទៀត ដោយមានការគាំទ្រពីលោកប៉ុក-ឃុនជាមាផងនិងការគាំទ្រពីរាជរដ្ឋាភិបាលថៃផង លោកប៊ុណ្ណ-ចន្ទម៉ុលក៏បង្កើតចលនាតស៊ូរំដោះជាតិហៅថា « ខ្មែរឥស្សរៈ » ឡើង នាចុងឆ្នាំ១៩៤៥ ។ តាមលោកម៉ុលថា ខ្មែរឥស្សរៈមានន័យថាធំ, មិនកញ្ជះគេ, ជាអ្នកជា (24) មានគោលដៅរំដោះស្រុកពីនឹមអាណានិគមបារាំង ។ ក្នុងសៀវភៅ « ចរិតខ្មែរ » លោកចន្ទម៉ុលបានរៀបរាប់ឈ្មោះមេខ្មែរឥស្សរៈដំបូងគឺមាន ៖ ហែម-សាវាំង, ហែម-សាវ៉ាត, សារូ, ទ្រង់ចន្ទរង្សី, ឈៀង, ចន្ទ-តោត្រេស, ផាន-សាយ, រស់-ឃិន, ហ៊ូ, អ៊ុក-សាន, ពុំ, ភោគ-នី។ល។ ក្រោយមកទាក់ទងបាន កៅ-តក់, ស៊ីវ-ហេង, ដាប-ឈួន ថែមទៀត (៧) ។ លោកប៊ុណ្ណ-ចន្ទម៉ុល និងប៉ុក-ឃុន ជាអ្នករត់ការទាក់ទងចុះឡើងបាងកក សុំកាំភ្លើងខ្លះពីអាជ្ញាធរថៃ និងទិញកាំភ្លើងថែមពីបាងកកមកទៀត ។ លោកចន្ទម៉ុលបានសរសេរពីកំហកចិត្តយ៉ាងខ្លាំងរបស់លោក លើសកម្មភាពព្រៃផ្សៃរបស់ពួកខ្មែរឥស្សរៈ ខុសចាកគំនិតដើមក្នុងការតស៊ូជាមួយបារាំង ។ ក្រោយមកទៀតដោយការច្រណែនគ្នារវាងពួកឥស្សរៈ ការប្រទូស្តរាយកាប់សម្លាប់គ្នាឯងក៏កើតមានឡើង ព្រមគ្នាជាមួយការលូកដៃយ៉ាងជ្រៅនៃក្រុមឃួនយៀកមិញមកក្នុងចលនាខ្មែរឥស្សរៈ ។ ក្នុងចំណោមមេឥស្សរៈដែលលោកប៊ុណ្ណ-ចន្ទម៉ុលនិងប៉ុក-ឃុនជាអ្នកបង្កើត មានតែកៅ-តក់និងដាប-ឈួនទេ ដែលមានឈ្មោះល្បីល្បាញជាងគេ ។ ដាប-ឈួនមានឈ្មោះល្បីខាងសាហាវកាប់សម្លាប់គ្នាឯង ដើម្បីកុំឲ្យអ្នកណាលើសជាងខ្លួន មានការបញ្ឆោតយកហែម-សាវាំង, ហែម-សាវ៉ាត ទៅសម្លាប់ចោលជាដើម ។ ក្រោយមកពួកឥស្សរៈក៏បាក់បែកគ្នាមានទ័ពរៀងៗខ្លួន ទៅតាំងនៅទីដទៃពីគ្នា ៖ លោកចន្ទរង្សីនៅច្បារមនកំពង់ស្ពឺ, ដាប-ឈួននៅសៀមរាប, កៅ-តក់នៅឧត្តរមានជ័យ...។ ដើម្បីរកសោហ៊ុយទប់ទល់ការចំណាយចិញ្ចឹមទ័ព ខ្មែរឥស្សរៈក៏ធ្វើការរៃអង្គាសប្តូជួនកាលទៅប្លន់តែម្តង ។ ដល់ក្រោយមកមានកើតឥស្សរៈក្លែងក្លាយ ដែលរាស្ត្រសាមញ្ញឱ្យឹបគ្នាថា « ឥស្សរ៉ោចាក់ » គ្រលាស់មកថា « ឥស្សរៈចោរ » ។ ឯសៀវភៅ « ចរិតខ្មែរ » របស់លោកប៊ុណ្ណ-ចន្ទម៉ុលក៏បានសរសេរពីត្រង់នេះដែរ, ដូចជាពួកចោរឃីនៅកំពង់ចាម-ព្រៃវែង, និងកំណើតពួកឥស្សរៈដែលឆ្លៀតឱកាសកសាងនិងតាំងខ្លួនដើម្បីរកលាភសក្ការៈ ដូចជាពួក ពុត-ឆាយ (អតីតជនប៉ោឡែ ល្បែងស៊ីសង), ស័ក្តិមួយធិញ (អតីតទាហានបារាំង), ស័ក្តិបីស៊ាប (អតីតទាហានបារាំង) ជាដើម ដើរប្លន់អ្នកស្រុកចិនផ្សារ អ្នកមានបង្គួរនៅតាមជនបទ មានចាប់ឲ្យយកលុយទៅលោះជាដើម ។ល។ ប្រជាជនមានសេចក្តីរងទុក្ខវេទនាណាស់ ពេលយប់ឡើងគឺនាំគ្នាភិតភ័យមិនដឹងថាតើគ្រោះអន្តរាយនឹងធ្លាក់មកលើគ្រួសារខ្លួនឬមួយក៏ទេ។ មេខ្មែរឥស្សរៈទាំងអស់ក្នុងសម័យនោះ, ដូចគ្នានឹងសម័យបះបោរឆ្នាំ១៨៨៤-៨៦ដែរ គឺពួកគេមិនចុះសំរុងរួបរួមគ្នាជាកម្លាំងកំចាត់សត្រូវរួមទេ, នេះហើយជាចរិតមួយរបស់ខ្មែរ, ម្នាក់ៗ

ខិតខំកសាងកម្លាំងនិងកិត្តិយសខ្លួនឲ្យបានខ្ពង់ខ្ពស់ល្បីខ្ទរខ្ទារពូកែ ដោយជឿស៊ប់ទៅលើមន្តអាគមគាថា បាញ់មិនមុតដុតមិនឆេះ បំបាំងខ្លួន...ដូចជាពុត-ឆាយដែលល្បួងសុំកូនប្រពន្ធខ្លួនឯងមានផ្ទៃពោះ រួចហើយរៀបចំធ្វើហោមពិធីវានទេវតាបាយសី១២ថ្នាក់ និងគ្រឿងសក្ការៈបូជាយ៉ាងច្រើនទៀត រួចក៏សម្លាប់ប្រពន្ធខ្លួននោះវះយកកូនរុំអាំបោះឆៅ ឆ្អើរទុកជាប់នឹងខ្លួនជាកូនក្រក ដែលគាត់មានជំនឿថាអាចជួយគាត់ដឹងជាមុននូវគ្រោះអាសន្នដល់ខ្លួន និងជួយឲ្យរួចពីការពួនស្ទាក់ដោះចំណោមជាដើម... និងជំនឿច្រើនទៀត មានកន្សែង យ័ន្ត ខ្លុកតេជ: (៨), ខ្សែក្រកថា, នាងពួនចែកាច់(៩), កណ្តាញ់សក់លើ, កណ្តាញ់សក់ក្រោមរបស់ស្រី(១០), កាសក្របីកាសមនុស្ស(១១), ខ្លាឃ្មុំតាន់(12), ព្រះសិរិទ្ធិ(១៣), កូនសង្កត់(១៤), នខ្វាក់(១៥), ប៉ែតដានសារដាន(១៦)ទាំងអស់នេះសុទ្ធតែជាវត្ថុដែលពួកបះបោរឥស្សរ:ខំស្វះស្វែងរកដើម្បីធ្វើឲ្យខ្លួនគេខ្លាំងពូកែ ។ ក្រៅពីនេះទៀត ពួកឥស្សរ:តែងធ្វើការកាប់សម្លាប់គ្នាទៅវិញទៅមក ដូចជាស័ក្តិមួយធិញត្រូវពុត-ឆាយបញ្ឆោតយកទៅសម្លាប់ចោលជាដើម ។ ថែមលើការប្រទូស្តរាយបំបាក់គ្នាកុំឲ្យមានគេខ្លាំងលើសជាងខ្លួនម្នាក់ៗនោះ ពួកយួនវៀតមិញបានលូកចូលមកយ៉ាងជ្រៅក្នុងចលនាខ្មែរឥស្សរ: លាបមុខពួកនេះឲ្យសម្លាប់គ្នាទៅវិញទៅមក ។ ពុត-ឆាយមានឈ្មោះល្បីខាងកាប់សម្លាប់ពួកអាណិកជនជាតិយួនយ៉ាងចាស់ដៃ (សូមអានកំពប់តែអុង) (១៧) ពួកវៀតមិញក៏រកស្រីក្រមុំយួនយ៉ាងស្អាតទៅជូនឲ្យធ្វើជាប្រពន្ធចុង ទើបពុត-ឆាយឈប់សម្លាប់យួនតាំងពីនោះមក ។

កាលពីខ្ញុំអាយុ៧ឆ្នាំ ក្នុងចុងឆ្នាំ១៩៥១ ខ្ញុំនៅចាំថា គឺពួកចោរអាចារ្យឃីនេះឯងដែលមានគ្នាប្រហែលម្ភៃនាក់ លើកគ្នាទៅប្លន់ផ្ទះចឹកណាំ ដែលស្ថិតនៅទល់មុខផ្ទះកំណើតខ្ញុំ ក្នុងឃុំល្វា ស្រុកព្រៃឈរ (ខេត្តកំពង់ចាម) ។ កាប់បំបែកទ្វារផ្ទះ ចូលទៅចាប់ចឹកណាំនិងប្រពន្ធកូនចងកាប់បំបែកទូយកមាសប្រាក់ ហើយបាញ់មួយគ្រាប់សំដៅមកផ្ទះខ្ញុំបែកក្បឿង ដោយខ្លាចគ្រួសារខ្ញុំចុះទៅជួយ ព្រោះជីតាខាងម្តាយខ្ញុំជាយោក្បាត់សាលាស្រុកព្រៃឈរ និងមានកាំភ្លើងប្រមាញ់នៅលើផ្ទះផង ។ ខ្ញុំនៅចាំបានទៀតថា កាលនោះដោយផ្ទះកំណើតខ្ញុំធំពេក (ជីតាខ្ញុំបានទៅនៅឯព្រៃទទឹង ដោយសាលាស្រុកបានរើផ្លាស់ចេញពីទួលចាក់អង្ករទៅព្រៃទទឹង ក្រោយមកទួលចាក់អង្ករក្លាយជាសាលារៀនបឋមសិក្សាឃុំល្វា)(១៨) ឪពុកខ្ញុំបានកាត់ផ្តាច់រានហាលដែលភ្ជាប់ទៅផ្ទះបាយខាងក្រោយ ហើយដាក់ឈើស្នួទៅផ្ទះបាយពេលថ្ងៃ ពេលយប់ហូតឈើស្នួនោះចូលមកផ្ទះធំវិញ ដាក់រនុកទ្វារយ៉ាងមាំ រួចនាំគ្នាឡើងទៅសំរាកនៅលើឡៅដែលចាក់ស៊ីម៉ង់ ។ នៅទីនោះឪពុកខ្ញុំបានទាំងប្រមូលយកដុំថ្មជាច្រើនទៅគរទុក ធ្វើស្នួដងយ៉ាងវែងសំរាប់ចាក់ពីលើផ្ទះ បើពួកចោរចូលប្លន់សំរាប់ទុកតទល់ ឯឃុំវិញផ្ទះមានរបងបន្លាយ៉ាងក្រាស់ របងមានទ្វារនិងរនុកយ៉ាងមាំ ហើយឪពុកខ្ញុំថែមទាំងបានចិញ្ចឹមឆ្កែជាងដប់សំរាប់ការពារផ្ទះផង ។

ក្នុងសម័យឥស្សរ:នោះ អ្នកមានបង្គួរ ចិនផ្សារ នាំគ្នារត់ចាកចេញពីផ្សារថ្មលំបែក ឃុំល្វា បោះបង់ចោលផ្ទះតៀម នាំគ្នាទៅនៅកំពង់ចាមខ្លះ ព្រៃទទឹងខ្លះ ភ្នំពេញខ្លះនៅសល់តែគ្រួសារចិនបី-បួនគ្រួប៉ុណ្ណោះដែលត្រដររស់នៅទីនោះ ដូចជាគ្រួសារចឹកមុយ (អតីតមេឃុំល្វា), គ្រួសារចឹកណាំ និង២-៣គ្រួសារទៀតដែលខ្ញុំមិនចាំ ។

ប្រជាជននៅភូមិក្នុងៗបាននាំគ្នាសែងផ្ទះឈើរើមកតាំងនៅតាមដងផ្លូវជាតិដែលមានសន្តិសុខជាង ។

រឿងឥស្សរៈនេះក៏ជាបុព្វហេតុធំដែលធ្វើឲ្យគ្រួសារខ្ញុំបោះបង់ស្រុកកំណើតមករស់នៅភ្នំពេញ កាលពីពាក់កណ្តាលឆ្នាំ១៩៥២ដែរ ដោយពុំអាចទ្រាំទ្រស់នៅទីនោះកើត ។ សូមជំរាបថា ក្រោយជប៉ុនចងបារាំង កំឡុងឆ្នាំ១៩៤៥ (តាមសំដីឪពុកខ្ញុំដំណាលប្រាប់) ឪពុកខ្ញុំដែលជាបុគ្គលិកកសិកម្មនៅកោះព្រែង ក្រចេះ ក៏មានការភិតភ័យខ្លាចកងទ័ពជប៉ុនចាប់ ក៏លាក់ខ្លួនហែកអត្តសញ្ញាណប័ណ្ណសំគាល់ខ្លួនចោល រួចគេចមកសម្ងំនៅផ្ទះយាយលា ។ ក្រោយជប៉ុនចាញ់ មិនចូលធ្វើការវិញទេ ហើយយកប្រាក់សន្សំខ្ទង់ប្រាំម៉ឺនរៀលរួមនឹងប្រាក់មិត្តភក្តិជំនួយខ្លះ មករកស៊ីធ្វើជាដង្វៅស្រូវ ប្រមូលទិញស្រូវកិននិងត្បាល់កិនសាមញ្ញ នាំចុះទៅលក់ឯព្រែនគរ ។ មនុស្សម្នាក់ឈ្មោះថឹសន ជាទំនុកចិត្តដែលឪពុកខ្ញុំជួលឲ្យដើរប្រមូលស្រូវ បានបោកយកប្រាក់ជាងបីម៉ឺនរួចរត់ចូលឥស្សរៈអាចារ្យឃី ហើយផ្តាំឲ្យឪពុកខ្ញុំតាមទៅយកលុយនោះពីពួកចោរថែមទៀតផង ។ របរទិញស្រូវនៅសម័យឥស្សរៈក៏ត្រូវខាតបង់ទាំងដើមទាំងចុង និងជំពាក់មិត្តភក្តិថែមទៀត ដែលជាបុព្វហេតុធ្វើឲ្យគ្រួសារខ្ញុំសុខចិត្តចាកចោលស្រុកកំណើត ដោយឪពុកខ្ញុំបានចូលធ្វើជាបុគ្គលិកគណនេយ្យនៅបេសកកម្មទាហានបារាំង (Mission Militaire Française : MMF) នៅខាងលិចជាប់អាគារ រ៉េស៊ីដង់ បារាំងនៅវត្តភ្នំ ។

ដោយសារចង់បានបុណ្យស័ក្តិ ពួកខ្មែរឥស្សរៈក៏បាត់បង់គំនិតស្នេហាជាតិអស់រលីង ដូចជាករណីដាប-ឈួន ដែលមកសុំចុះចូលជាមួយសីហនុក្នុងឆ្នាំ១៩៤៩ ហើយបានសីហនុលើកជាស្តេចត្រាញ់ត្រួតខេត្តកំពង់ធំនិងសៀមរាប ។ ពួកពុត-ឆាយ, ច័ន្ទ-រង្សី ក៏ចុះចូលជាមួយសីហនុនៅក្នុងឆ្នាំ១៩៥២ ។ ក្រោយមកនៅឆ្នាំ១៩៥៥ ដាប-ឈួនបានសម្លាប់កៅ-តក់(១៩) នៅជិតផ្សារពួក សៀមរាប ពេលកំពុងរៀបចំឈរជាបេក្ខជនតំណាងរាស្ត្រមណ្ឌលក្រឡាញ់-ពួក ។ កាលពី២ខែមុនឃាតកម្មនេះ ពេលកៅ-តក់កំពុងបើកឡានហ្ស៊ីបមកបាត់ដំបង មានឡាន GMC ទាហានមួយមកពីសៀមរាបកៀរឡានកៅ-តក់ទម្លាក់ទៅក្នុងស្ពានភ្លោះ ។ ឈ្មោះអុនដែលត្រូវជាក្មួយប្រុសកៅ-តក់ បានធ្លាក់ពីលើឡានបោកក្បាលនឹងថ្មស្លាប់ទៅ ។ មួយអាទិត្យក្រោយមក ពេលកៅ-តក់ឡើងជិះឡានឈ្នួល ធ្វើដំណើរទៅសាលាខេត្តសៀមរាបដើម្បីធ្វើលិខិតផ្សេងៗ ក្នុងការឈរបេក្ខជនតំណាងរាស្ត្រនោះ ពួកដាប-ឈួនដែលតាមកៅ-តក់ពីរខែមកហើយនោះ បានដកកាំភ្លើងខ្លីភ្ជង់កៅ-តក់ នាំចុះពីឡានឈ្នួលចូលដុប (បីគីឡូម៉ែត្រទៀតដល់ផ្សារពួក) ។ ដឹងថាគេប្រុងសម្លាប់ខ្លួនហើយ កៅ-តក់ក៏ប្រយុទ្ធដៃទទេដោះខ្លួន ។ ហេតុតែមិនដឹងខ្លួន ថាគេតាមប្រុងព្យាបាទសម្លាប់ខ្លួននោះ ទើបកៅ-តក់មិនមានដាក់អាវុធការពារខ្លួន ។

(៨) ជាបន្ទះសំណមាសឬទង់ដែងចារមន្តអាគមយន្ត មូរបង្កក្នុងខ្សែវេញជាមួយបញ្ញើក្អែក ដុះលើឈើកំរ ដូចឫស្សី, ពោធិ, ខ្លិមស្នោរ... ជ្រលក់ជ័រម្រាក់ ពាក់នៅក្បាលក្នុងការប្រយុទ្ធរបស់ខ្មែរសម័យអង្គរ ។
(៩) ដីរីស្រុកខ្មែរដែលគ្មានភ្លុក មានតែចៃដែលមិនអាចដុះវែងបាន ព្រោះវាធ្វើឲ្យដីរីនៅមិនសុខនឹងចៃនេះ ក៏បុកកប់ទៅក្នុងដើមឈើ កាច់បំបាក់ចោល ហៅថាចៃកាច់ ។ បើសំបកឈើដុះកប់បាត់ គេហៅនាងពួន ។ គេមានជំនឿថា អាចជួយបញ្ចៀសគ្រាប់កាំភ្លើងធ្នូស្នាបាន ។
(១០) គេជឿថាមានប្រសិទ្ធិភាពអាចបញ្ចៀសគ្រាប់កាំភ្លើង (ក្តុំស័ក្តិប្រពន្ធដាប-ឈួន មានកណ្តាញ់នេះ) ។

(១១) ឆ្អឹងក្រអូមមាត់រាងសំប៉ែតប៉ុនកាក់ (គោក្របីឬមនុស្សតែកំរមានណាស់) អាចការពារគ្រាប់រំសេវ ។

(១២) ខ្លាយជ្រូកភាគច្រើនៗប្រហោង កំរមានតាន់ គេជឿថាអាចការពារភ្លើងឆេះនិងគ្រាប់រំសេវបាន ។

(១៣) ជាវត្ថុកសាងឡើងតាំងពីជំនាន់សម័យអង្គរ សំរាប់ពួកទាហានកាន់ការពារខ្លួនពេលសង្គ្រាម ។ គេសាងពីសិរីទ្ធិ ដោយមានបញ្ចុះអាគមនិងលោហធាតុជាច្រើនមុខ និងរៀបហោមពិធីតាមសាសនាព្រាហ្ម ស្លទំហំប៉ុនម្រាមដៃជារូបព្រះពុទ្ធ ព្រះសិអារ្យ និងអាទិទេពសាសនាហិណ្ឌូជាច្រើន ដូចជាព្រះឥសូរ ព្រះនរាយណ៍ ព្រះភគនេស ព្រះខ្ទមុ(បឹទមុខ) ព្រះកច្ចាយ ព្រះក្រង់... ជាវត្ថុកំរដែលជនជាតិសៀមនិងខ្មែរស្វះស្វែងរកទុកការពារខ្លួននឹងគ្រោះថ្នាក់សព្វយ៉ាង និងការពារកាំភ្លើងគ្រាប់រំសេវ ។

(១៤) ជាដុំសំណាមូល ដែលគេចារយ័ន្តនិងអាគម រួចដំលុញឲ្យមូល រៀបហោមពិធីប្រសិទ្ធីឲ្យខ្លាំងពូកែ ។

(១៥) ជាតួព្យញ្ជនៈ ន តែខុសគ្នាទាំងរាងទាំងអក្សរអម មានចំនួន១០៨តួ កំរមានអ្នកចេះនខ្វាក់និមួយៗមានការប្រើផ្សេងពីគ្នា តាំងពីការពារអំពើ ស្នេហ៍ សត្រូវ សត្វសាហាវ ការពារគ្រាប់កាំភ្លើង ។

(១៦) មិនដឹងពីជំនាន់ណាមក គេយកធម៌ព្រះពុទ្ធ នមោពុទ្ធាយ មអឧ ឥតិបិសោ... ភគវាតិ តាំងជា៨ៗ ត្រូវជា៦៨តួ រួចគេទាញចុះឡើងចំនួន១០៨យ៉ាងផ្សេងគ្នា ដូចជា ប៉ែតដាន សារដាន ទាក់ដាន វង់ដាន ថយល័ងមហាឥស្សរោ សំណាញ់ពេជ្រ ឥតិបិសោលោតជើងសេះ មហាពុទ្ធា រនាំងពេជ្រ ឥតិបិសោមូរឆ្វេង មូរស្តាំម្កុដព្រះ និងយ័ន្តឥតិបិសោមួយចំនួន គេជឿថាស័ក្តិសិទ្ធិពូកែអាចការពារគ្រាប់រំសេវ ។

(១៧) សូមអានសៀវភៅ កាលប្បវត្តិវិទ្យានៃប្រទេសកម្ពុជា របស់ស្នេហ៍ត្រង់ទំព័រ១២៧ ។

(១៨) ហេតុបានជាបារាំងយកទីតាំងទួលចាក់អង្ករជាសាលាស្រុកព្រៃឈរ ព្រោះឃុំល្វាជាលំនៅស្ថានឧញ្ញាមហាវិជ័យ អតីតចៅហ្វាយស្រុកព្រៃឈរពីជំនាន់ហ្លួងនរោត្តមមក ។ ពេលបារាំងធ្វើកំណែទំរង់ រដ្ឋបាលខ្មែរគេក៏បង្កើតសាលាស្រុកនៅទីនោះ ។ ទីទួលស្ថិតនៅខាង៤០០ម៉ែត្រចុះពីផ្លូវជាតិ ទីជុំវិញជាវាលស្រែ ជាចំណុចគ្រោះថ្នាក់ បើកាលណាពួកបះបោរធ្វើការហ៊ុំព័ទ្ធ ទើបបារាំងលើកសាលាស្រុកទៅនៅព្រៃទទឹងវិញក្នុងរវាងឆ្នាំ១៩៤៨ ចម្ងាយ២៣គីឡូម៉ែត្រពីក្រុងកំពង់ចាម ១៨គីឡូម៉ែត្រពីប្រជុំជនផ្សារស្គន់ ។

(១៩) ពត៌មាននេះផ្ទុយពីសំណេរប៉ុណ្ណ-ចន្ទម៉ុលក្នុងសៀវភៅចរិតខ្មែរ ដែលថាកៅ-តក់ បានទៅសុំខ្ទីប្រាក់ដាប-ឈួនមករកស៊ី ហើយដាប-ឈួនក៏សម្លាប់កៅ-តក់ចោលទៅ ព្រោះខ្លាចធំជាងខ្លួន ។ លោកស៊ិម-គិនត្រូវជាក្មួយកៅ-តក់ និងជាអតិតខ្មែរសេរីបានឲ្យការថា លោកស័ក្តិប្រាំម៉ម-សារ៉ាត ដែលសព្វថ្ងៃរស់នៅរដ្ឋ Origan សហរដ្ឋអាមេរិក ជាទាហានជំនិតដាប-ឈួនបាននិយាយប្រាប់ថា ការសម្លាប់កៅ-តក់គឺសម្តេចសីហនុបានបញ្ជាពីភ្នំពេញ មកឲ្យដាប-ឈួនសម្លាប់កៅ-តក់ឲ្យបាន ព្រោះជាមេទ័ពខ្លាំងរបស់សឹងង៉ុកថាញ់ ដែលសម្តេចសីហនុចាត់ទុកជាសត្រូវទី១របស់ទ្រង់ ។